

Nummer 4 2025 • Årgång 63

SOCIOLOGISK FORSKNING

**Tidskrift för Sveriges Sociologförbund
Journal of the Swedish Sociological Association**

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning har givits ut sedan 1964 och är en facktidskrift som publicerar vetenskapliga arbeten inom sociologins fält. Tidskriften riktar sig mot sociologer och andra grupper inom och utom akademien som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom sociologin och samhällsvetenskaperna. Tidskriften har ett särskilt fokus på svenska och nordiska samhällsförhållanden. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt, recensioner av svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur, debattinlägg samt andra bidrag av relevans för svensk sociologisk forskning. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året.

Sociologisk Forskning publiceras med omedelbar öppen tillgång (open access) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0. Tidskriften indexeras löpande i Web of Science, Scopus, DOAJ, Artikelsök, Social Science Premium Collection (inklusive Sociological Abstracts) och SocINDEX. Alla texter i Sociologisk Forskning från 1993 och framåt finns öppet tillgängliga på tidskriftens hemsida. Tidskriften finns också tillgänglig via textdatabasen JSTOR (inom paketet Arts & Sciences X).

Redaktörer & ansvarig utgivare

Redaktörer: Marcus Persson och Christian Ståhl

Ansvarig utgivare: Åsa Wettergren

Grafisk produktion: RPform, Köping

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping

Prenumerationshantering: Nätverkstan, Göteborg

ISSN 0038-0342 (tryckt version)

e-ISSN 2002-066X (elektronisk version).

© Sveriges Sociologförbund och författarna

Adress

Sociologisk Forskning, Christian Ståhl

Linköpings universitet

Institutionen för beteendevetenskap och lärande

Avdelningen för pedagogik och sociologi

581 83 Linköping

sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se

Webbadresser

Tidskriftens hemsida: www.sociologiskforskning.se

Facebook: www.facebook.com/SociologiskForskning/

Instagram: www.instagram.com/sociologiskforskning/

Bluesky: [@sociologforskning.bsky.social](https://bsky.app/profile/sociologiskforskning.bsky.social)

LinkedIn: <https://www.linkedin.com/company/sociologisk-forskning/>

sociologisk-forskning.

Redaktion

Marcus Persson, Christian Ståhl,
Jelmer Brüggemann, Ida Seing,
Daniel Persson Thunqvist, Lisa Ferm,
Mattias Hellgren, Tina Lidström,
Karin Edberg, Kajsa-Stina Benulic
och Johanna Annerbäck

Redaktionsråd

Ylva Brännström Almqvist, Stockholms universitet
Patrik Aspers, University of St. Gallen, Schweiz
Alireza Behtoui, Södertörns högskola
Hannah Bradby, Uppsala universitet
Christofer Edling, Lunds universitet
Katrine Fangen, Universitetet i Oslo
Peter Hedström, Linköpings universitet
Mikael Hjerm, Umeå universitet
Tora Holmberg, Uppsala universitet
Kerstin Jacobsson, Göteborgs universitet
Bengt Larsson, Linnéuniversitetet
Christine Roman, Örebro universitet
Stefan Svallfors, Institutet för framtidsstudier
Östen Wahlbeck, Helsingfors universitet
Malin Åkerström, Lunds universitet

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för socio-loger med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat nordiska sociologförbundets tidskrift *Acta Sociologica*, som utkommer fyra gånger per år, samt kan teckna en prenumeration på Sociologisk Forskning i tryckt form till reducerat pris.

Vill du bli medlem? Se Sociolog-förbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Ordförande: Åsa Wettergren, Göteborgs universitet

Vice ordförande: Rikard Danell, Umeå universitet

Sekreterare: Josef Ginnerskov, Uppsala universitet

Kassör: Jonas Bååth, Sveriges Lantbruksuniversitet

Ordinarie ledamöter: Miia Bask, Uppsala universitet; Andreas Henriksson, Karlstads universitet;

Hernan Mondani, Umeå universitet; Magnus Persson, Linnéuniversitetet; Ylva Wallinder, Göteborgs universitet

Suppleanter: Lisa Flower, Lunds universitet; Lovisa Backman, Stockholms universitet

Innehåll

Redaktionen har ordet: Berättelsens makt	317
<i>Marcus Persson & Christian Ståhl</i>	
Redaktionens tack – Granskare 2023–2025	321
Narrativ identitet över generationsgränser – Föräldrars berättande som socialiserande process	323
<i>Christoffer Hornborg</i>	
Näringslivseliterna i Djursholm och meritokratin	347
<i>Mikael Holmqvist</i>	
Bilden av landsbygden de senaste 50 åren	367
<i>Sara Löwgren</i>	
The Role of Values in the Selection and Formulation of Scientific Problems – A Reconstruction of Max Weber’s Approach	391
<i>Mohammad Javad Esmaili & Mehdi Fazlali Dastjerdi</i>	
Recensionsessä: Social Theory, History, Theory of Society	413
<i>Carl-Göran Heidegren</i>	
Recensioner.	419

Lewis A. Coser.

Giriga institutioner. Sociologiska studier av totalt engagemang

Arkiv förlag, 2025

Recension av *Aida Alvinus*.

Mikael Klintman.

Framing: The Social Art of Influence

Manchester University Press, 2025

Recension av *Jonas Bååth*.

Alexandra Franzén.

Sanningen skall göra er fria. Spionskandaler från Pentagonrapporten till nutid

Bokförlaget Atlas, 2025

Recension av *Tobias Olofsson*.

Olof Hallonsten.

Vägen ut ur järnburen. Om senmoderniteten och det kommunikativa förnuftet

Santérus Academic Press, 2024

Recension av *Carl-Göran Heidegren*.

Jan Jämte, Måns Lundstedt & Magnus Wennerhag (red.).

Sociala rörelser i Sverige. Politiska protester och aktivism från 1945 till idag

Studentlitteratur, 2025

Recension av *Jörgen Lundälv*.

Marita Flisbäck, Tora Nord & Jenny Uddling.

Välfärdssamhällets omvandling i praktiken. Om ansvarsförskjutningar och samverkans gränser

Nordic Academic Press, 2024

Recension av *Rickard Ulmestig*.

Sociologförbundet har ordet: Ordföranden har ordet 441

Åsa Wettergren

Berättelsens makt

Vi lever av berättelser, vi lever också i dem. På ett eller annat sätt lever vi de berättelser som inplantats i oss tidigt eller längs vägen, eller de berättelser vi själva inplantat – medvetet eller omedvetet – i oss själva. Vi lever de berättelser som antingen ger våra liv mening eller förnekar livet genom sin meningslöshet. Om vi förändrar de berättelser vi lever efter, kan vi kanske förändra våra liv.

SÅ SKRIVER DEN nigeriansk-brittiske författaren Ben Okri (1997:46) och belyser därmed berättelsernas dubbelhet: vi skapar berättelser, men vi formas också av dem. Berättelser är både verktyg och villkor för identitet. Det är lockande att läsa in Okris egen livsberättelse i dessa korta ord: han växte upp med ena foten i Nigeria i inbördeskrigets skugga och den andra i Storbritannien, och berättandets meningsskapande kraft fick sannolikt tidigt en plats i hans liv. Liksom Okri omformar människor ständigt sina livsberättelser genom att återberätta, omvärdera och rekonstruera sina erfarenheter – en process som pågår genom hela livet.

Berättelser manifesterar den sociologiska dialektiken mellan aktör och struktur. De fungerar som redskap genom vilka aktören aktivt skapar mening och orienterar sig i världen. Att berätta är inte att passivt återge erfarenheter, utan att handla – ett sätt att tolka, ordna och ge form åt sitt liv. Som Catherine Riessman (2008) påpekar är det genom berättelsen som aktören ordnar sina erfarenheter i tid och rum och därigenom skapar ett sammanhang som gör det möjligt att förstå händelser som annars skulle framstå som fragmentariska eller kaotiska.

Individen framträder här som en reflexiv och socialt situerad aktör som i samspel med andra tolkar, omförhandlar och iscensätter sin identitet (Mead 1934). Genom symboliska handlingar och det gemensamma berättandet formas självförståelsen – inte som något givet, utan som en pågående process. Identiteten blir till i mötet mellan egna berättelser och andras respons på dem.

Paul Ricoeurs (1984) begrepp ”narrativ identitet” fångar in denna rörelse: människans jag formas genom berättelser som väver samman dåtid, nutid och framtid till en meningsfull helhet. Denna helhet är dock aldrig slutgiltig, utan ständigt öppen för omtolkning. Som Andrew Sayer (2011) uttrycker det bör människan inte förstås som en statisk *human being*, utan som en *human becoming* – en varelse i ständigt vardande, både formad av strukturer och i stånd till handling. Vi är aldrig helt fria, men heller aldrig helt bundna.

Genom berättelser agerar människor i relation till sin omvärld, tolkar normer och skapar alternativa sätt att förstå sina liv. Samtalet och den gemensamma berättelsen blir

arenor där identitet förhandlas, erkännande söks och mening samskapas. Människan framstår därmed som en berättande och tolkande aktör som genom språket formar sin plats i den sociala verkligheten.

Samtidigt är berättelser alltid inbäddade i och formade av sociala och kulturella strukturer – språk, normer, institutioner och historiska processer. De tar form i interaktion med andra, men också inom de ramar som samhällets kollektiva system tillhandahåller. Varje personlig berättelse bär därmed spår av kollektiva narrativ som påverkar hur världen uppfattas och tolkas. Dessa kollektiva berättelser fungerar som tolkningsramar som anger vad som är möjligt att säga och göra. De formar föreställningar om moral, kön, klass, etnicitet och tillhörighet, och skapar därigenom gränser för det socialt tänkbara. Som Margaret Somers (1994) framhåller är berättande en social praktik där makt, erkännande och tillhörighet står på spel. Vilka som tillerkänns rätten att berätta – och vilka berättelser som får legitimitet – handlar inte enbart om innehåll, utan också om maktförhållanden som reglerar berättelsernas cirkulation och trovärdighet.

Med Anthony Giddens (1984) struktureringsteori kan detta förstås som ett ömsesidigt förhållande mellan struktur och handling: kollektiva berättelser fungerar som strukturer som både begränsar och möjliggör mänskligt handlande. Samtidigt är dessa berättelser ständigt föremål för omförhandling genom aktörers berättande. Berättelser är därmed en del av den struktureringsprocess under vilken social ordning reproduceras och förändras.

Pierre Bourdieus (1991) begreppsliga ramverk belyser dessutom hur berättelser cirkulerar inom samhälleliga fält präglade av ojämn fördelning av makt, status och symboliskt kapital. De dominerande berättelserna – om nationen, framgång, kön eller normalitet – fungerar som normativa referenser som formar människors självförståelse och sociala identitet, ofta utan att de uppfattas som berättelser. Samtidigt uppstår motberättelser bland marginaliserade grupper, där berättandet blir en kollektiv handling som syftar till att omstrukturera betydelser och ifrågasätta den rådande hegemonin.

Berättelser verkar därmed både frigörande och begränsande. De kan skapa gemenskap och mening, men också reproducera ojämlikhet och exkludering. Ett sociologiskt perspektiv på berättelser handlar därför inte enbart om att analysera deras innehåll, utan också om att undersöka hur vissa strukturella villkor gör vissa berättelser möjliga och andra otänkbara samt hur berättandet i sig bidrar till struktureringen av samhället.

Detta nummer innehåller fyra artiklar som på olika sätt belyser berättelsens sociologiska dimensioner – från individens reflexiva meningsskapande till de strukturella ramar som formar kollektiva berättelser.

I den första artikeln, "Narrativ identitet över generationsgränser. Föräldrars berättande som socialiserande process", utforskar Christoffer Hornborg hur narrativ identitet skapas över generationsgränser. Med hjälp av gemensamma intervjuer med föräldrar och deras barn undersöks hur föräldrar konstruerar berättelser om sig själva i interaktion med sina barn. Medan föräldrarna betonar individuell självbestämmanderätt och vikten av att inte påverka hur deras barn formar sin livsbana, visar Hornborg hur deras berättelser om sina egna livsval förmedlar värderingar, sociala förväntningar

och moraliserande teman. På detta vis blir berättelser ett analytiskt redskap för att förstå hur meningssammanhang formas och förmedlas mellan generationer som ett instrument för uppfostran. Vidare ger berättelserna insyn i den normering som sker i interaktionen mellan förälder och barn: inte som överföring av information, utan som en gemensam berättelseproduktion i skapandet av både individens och familjens berättelse.

Om den första artikeln handlar om individens berättelse i relation till familjen, så handlar den andra snarare om individens relation till en platsspecifik samhällsgrupp. Mikael Holmqvist skriver i "Näringslivseliterna i Djursholm och meritokratin" om hur näringslivseliterna uppfattar sig själva genom sina berättelser om hur det är att växa upp i detta område. En vanlig föreställning bland dem är att deras privilegier är välförtjänta då de har studerat flitigt, arbetat hårt, levt hälsosamt, varit företagsamma samt varit produktiva och ansvarstagande för sig själva och sin omgivning. Dessa meritokratiska värden framträder dock inte alltid så tydligt vid observation av deras livsföring. Holmqvist diskuterar föräldrars påverkan på lärare, fusk med skolresultat och den "entreprenöriella" förmågens stora betydelse vid betygsättning och "meritering". Med hjälp av självframställning och livsföring försöker näringslivseliterna anpassa berättelsen om meritokratin till sina egna förmågor och intressen.

I den tredje artikeln, "Bilderna av landsbygden de senaste 50 åren", utforskar Sara Löwgren den nationella berättelsen om landsbygden. Löwgren, som tar fasta på den etablerade berättelsen om den svenska landsbygden som antingen idyllisk och innovativ eller övergiven och bakåsträvande, har studerat hur landsbygden har framställts i statliga utredningar mellan 1970 och 2017. Det är alltså statens berättelse om landsbygden som här genomlyses. Hon identifierar dels problem som funnits länge, dels sådant som är nytt eller bara fanns en kort tid. Bland annat visar artikeln hur tillväxtnormen kommit att bli en förgivettagen utgångspunkt för framställningen av landsbygd i den storpolitiska diskursen. Inom ramen för den etablerade berättelsen om tillväxt visar Löwgren hur frågor kopplade till klimatförändringar passas in. Industrier för klimatomställning ses som ett nytt och lovande sätt att skapa tillväxt på landsbygden, och därtill också som ett sätt för landsbygden att tjäna som resursbas och motor för hela Sveriges ekonomi.

I den fjärde och avslutande artikeln riktas uppmärksamheten mot den vetenskapliga berättelsen om en av sociologins främsta pionjärer. Mohammad Javad Esmaili och Mehdi Fazlali Dastjerdi återvänder till Max Webers klassiska verk för att undersöka värdenas betydelse inom vetenskaplig forskning. I artikeln "The Role of Values in the Selection and Formulation of Scientific Problems: A Reconstruction of Max Weber's Approach" diskuterar författarna Webers syn på problematiseringens logik, vilken enligt hans mening grundas i fenomenens relevans i förhållande till värden. Samtidigt påpekar de att Weber i sina analyser inte fullt ut behandlar de faktorer och drivkrafter som påverkar valet och utformningen av forskningsämnen. Esmaili och Fazlali Dastjerdi återvänder därför till Weber med ambitionen att analysera vilka metodologiska implikationer som personlighet, yrkeskall, bildning och ansvarsetik får för den värde-laddade karaktären av det vetenskapliga problemurvalet.

I detta nummer publiceras, förutom artiklarna, en recensionsessä av Carl-Göran Heidegren med titeln "Social theory, history, theory of society", samt sex recensioner som tillsammans belyser hur samhällliga och vetenskapliga berättelser formas, förhandlas och omskapas inom sociologins fält. Aida Alvinus recenserar Lewis Cosers klassiska verk *Giriga institutioner. Sociologiska studier av totalt engagemang*, som nu finns i svensk översättning. Jonas Bååth tar sig an Mikael Klintmans *Framing: The Social Art of Influence*, och Tobias Olofsson skriver om Alexandra Franzéns *Sanningen skall göra er fria. Spionskandaler från Pentagonrapporten till nutid*. Carl-Göran Heidegren återkommer även som recensent med en text om Olof Hallonstens *Vägen ut ur järnburen. Om senmoderniteten och det kommunikativa förnuftet*. Vidare recenserar Jörgen Lundälv antologin *Sociala rörelser i Sverige. Politiska protester och aktivism från 1945 till idag*, redigerad av Jan Jämte, Måns Lundstedt och Magnus Wennerhag. Numret avslutas med Rickard Ulmestigs recension av Marita Flisbäcks, Tora Nords och Jenny Uddlings *Välfärdssamhällets omvandling i praktiken. Om ansvarsförskjutningar och samverkans gränser*.

Trevlig läsning!

Marcus Persson & Christian Ståhl

Referenser

- Bourdieu, P. (1991) *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1984) *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Oxford: Polity Press.
- Mead, G.H. (1934) *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist*. University of Chicago Press: Chicago.
- Okri, B. (1997) *A way of being free*. London: Phoenix.
- Riessman, C. K. (2008) *Narrative methods for the human sciences*. London: Sage.
- Ricoeur, P. (1984) *Time and Narrative*, band 1. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Sayer, A. (2011) *Why things matter to people. Social science, values and ethical life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Somers, M. R. (1994) "The Narrative Constitution of Identity. A Relational and Network Approach." *Theory and Society* 23(5), 605–649.

Granskare 2023–2025

REDAKTIONEN FÖR SOCIOLOGISK Forskning tackar alla de som har hjälpt tidskriften att granska insända artikelmanuskript under de senaste åren:

Fereshteh Ahmadi
Johan Alfonsson
Aida Alvinus
Seema Arora-Jonsson
Lisa Backman
Guy Baeten
Monica Berg
Lars-Erik Berg
Andreas Bergh
Lisa Björk
Magnus Boström
Anna Bredström
Dorthe Brogård Kristensen
Linnea Bruno
Jelmer Brüggemann
Emma Brännlund
Frida Buhre
Jonas Bååth
Åsa Callmér
Chiara Carboni
Mikael Carleheden
Carl Cassegård
Erika Cederholm
Tessy Ceratto Pargman
Karin Danielsson
Andrea Dankić
Kristoffer Ekberg
Sara Ekholm
David Ekholm
Kajsa Ellegård
Elin Ennerberg

Gissur Erlingsson
Alejandro Esguerra
Malcolm Fairbrother
Lisa Flower
Mats Franzén
Henriette Frees Eshodt
Paul Fuehrer
Henrik Fürst
Torsten Geelan
Lucas Gottzén
Olof Hallonsten
Erik Hannerz
Daniel Hedlund
Karl Hedman
Mattias Hellgren
Anders Hellström
Mona Hemmaty
Marcus Herz
Maja Hojer Bruun
Arita Holmberg
Erik Holmer
Ingela Holmström
Henrik Hultman
Martin Hultman
Jenny Ingridsdotter
Bo Isenberg
Tomas Kumlin
Linda Kvarnlöf
Daniel Larsson
Tuukka Lehtiniemi
Jonas Lindblom

Lisa Lindén	Fredrik Sandberg
Simon Lindgren	Anett Schenk
Daniel Lindvall	Margrit Shildrick
Carina Listerborn	Ranjit Singh
Anna Lund	Mikael Stigendal
Anna Lundberg	Live Stretmo
Joel Löw	Göran Sundqvist
Jeanette Melin	Stefan Svallfors
Irene Molina	Sven Svensson
Shai Mulinari	Johan Söderberg
Ann-Charlotte Münger	Hanna Söderlund
Perle Möhl	Nazem Tahvilzadeh
Vanna Nordling	Joakim Thelander
Erik Nylander	Moa Tunström
Karin Osvaldsson	Päivi Turunen
Daniel Persson Thunqvist	Sayaka Törngren
Gunilla Peterson	Josefin Velander
Nikolaus Poechhacker	Viktor Vesterberg
Johan Pries	Andrea Voyer
Linn Rabe	Åsa Wettergren
Lina Rahm	Sverre Wide
Hannes Rolf	Carl Wilén
Maria Rydell	Pernilla Ågård
Hanna Sahlin Lilja	

Narrativ identitet över generationsgränser

Föräldrars berättande som socialiserande process

Narrative identity across generations. Parental storytelling as a socializing process

This study explores narrative identity through a qualitative analysis of joint interviews with parents and their children in a rural part of Sweden. The aim is to examine how parents construct narratives about themselves and how this narrativity is expressed in interaction with their children. Eleven lower secondary school children, together with one or two of their parents, were asked to discuss occupational choice and geographical mobility amongst themselves. The results illustrate that while parents tend to emphasize individual self-determination and the importance of not interfering with how their children shape their life course, their own storytelling functions as a vehicle for communicating values, social expectations, and moralizing themes. Utilizing an interactionist approach to Paul Ricoeur's theory of narrative identity – particularly the notion of emplotment – the study examines how plots, characters, and other narrative elements of identity, are negotiated, modified, and co-produced in social interaction. The intergenerational negotiation of stories emerges as a process that not only explains the past but also might shape young subjects' self-understanding and orientation toward the future.

Keywords: Narrative identity, emplotment, parent-child interaction, occupational trajectory, geographical orientation

Ett av det moderna samhällets signum är idén om individens utbrytning ur kollektivet, där livsbanan och identiteten i mindre utsträckning formas av traditionen och i allt högre grad blir föremål för individuellt formgivande. Som Bo Isenberg (2021) parafraserar Simmel handlar det om hur människan som kollektivt element transformeras till en distinkt individ med potentiellt stor frihet och oberoende. Ett av sociologins centrala projekt har varit att försöka begripliggöra hur det trots ökade formella möjligheter till utbildning, yrkesval och geografisk mobilitet fortsätter att vara så att livsbanan i påtaglig utsträckning går att koppla till den sociala bakgrunden. Bilden av den moderna människan som fri rimmar illa med det faktum att livsmönster tenderar att reproducera sig över generationsgränser (se t.ex. Bourdieu & Passeron 2008 [1970]). Trots den omfattande kunskap som finns om familjebakgrundens inverkan på subjektets livsbana, är det av fortsatt sociologiskt intresse att undersöka på vilka sätt denna går att begripliggöra som process. I föreliggande studie närmar jag mig generationsöverföring genom ett narrativt fenomenologiskt perspektiv. Med utgångspunkt i Paul Ricoeurs (1988 [1985]) teori om *narrativ identitet* innebär detta att varje subjekt integrerar sin levda erfarenhet i form av en livsberättelses *intrig* (*plot*), vilken i sin tur ligger till grund för perception och handling (Ezzy 1998). Intrigen är berättelsens förlopp, den organiserande struktur som förbinder enskilda händelser till en större helhet och ger innebörd åt dess beståndsdelar (Johansson 2005).

Syftet med studien är att undersöka hur föräldrar konstruerar berättelser om sig själva och hur denna berättandeprocess tar sig uttryck i interaktionen med deras barn. Utgångspunkten är att det är genom interaktion som individen utvecklar en berättelse om vem hon är, liksom en föreställning om vilken intrig hennes handlingar utgör en del av. Följande frågor vägleder studien:

- På vilket sätt kan studiet av berättande bidra till förståelse av hur meningsskapande, värderingar och normer kring livsbanan förmedlas mellan generationer?
- Hur konstrueras narrativ identitet i sociala förhandlingar mellan förälder och barn?

Syftet med studiens fokus på berättandets form och funktion är att bidra till att utforska och utveckla användandet av narrativ teori och metod genom att tydliggöra hur narrativ identitet inte enbart konstrueras individuellt, utan också formas och förhandlas i generationsövergripande interaktioner. Detta illustreras genom ett empiriskt material där föräldrar och barn i landsbygdskontext samtalar om yrkesval och geografisk rörlighet. Den metodologiska ansatsen att studera berättandet som mellanmännisklig aktivitet i social interaktion riktar uppmärksamheten både mot hur berättelser förmedlas och mot hur mottagaren, i det här fallet barnet, som agent aktivt griper in i, omformar, och använder berättelsen. Detta kompletterar den narrativa forskning som analyserar individuella livsberättelser var för sig (t.ex. May 2001; Pasupathi m.fl. 2007). På så sätt blir narrativ analys också ett sätt att studera hur berättelser fungerar som verktyg för identitetsbildning över generationsgränser. Den narrativa vändningen innebär en

ansats som mindre fokuserar på *faktorer* för att i stället undersöka *processer* genom att studera hur individer kontinuerligt skapar mening om sig själva över tid (Rostron 2022). I detta avseende sätter analysen strukturella begrepp inom parentes för att utforska narrativ identitet som en mikrosociologisk process. I det följande utvecklas detta teoretiska perspektiv.

Teoretisk ansats och tidigare forskning

Ett av Ricoeurs många teoretiska bidrag är att han inkorporerade sina djupgående analyser av narrativitet i en teori om subjektets självuppfattning och personliga identitet. Begreppet narrativ identitet kan tillämpas på både individ- och gruppnivå, men används i denna studie främst som en beteckning för konstruerandet av reflexiva livsberättelser, där det ger upphov till en känsla av kontinuitet för det individuella subjektet:

To state the identity of an individual or a community [...] the answer has to be narrative. To answer the question "Who?" as Hannah Arendt has so forcefully put it, is to tell the story of a life [...] Without the recourse to narration, the problem of personal identity would in fact be condemned. (Ricoeur 1988 [1985]: 246)

I detta sammanhang betraktar jag identitet som något *flytande men sedimenterat*, där sedimentering kan förstås metaforiskt som den avlagring som bildas i botten av en flaska som stått stilla länge. Denna bild åskådliggör också risken för berättelsens förstelning i den bemärkelsen att identitet oreflekterat upprätthålls och överförs (Heidegger 2013 [1927]). Ricoeurs styrka ligger i att han förespråkar en levande narrativitet, där berättelser kontinuerligt omtolkas och omförhandlas: flaskan skakas, så att säga. Detta gör hans teori förenlig med ett interaktionistiskt angreppssätt där det sociala samspelet är i fokus för hur narrativ formas.

Inom samhällsvetenskapen utgår narrativ analys ofta från att berättelser inte enbart beskriver utan också bär på normativa betydelser, där omdömen, moraliska värderingar och etiska regler förmedlas (Johansson 2005). Sanningsanspråket i fråga om vad som "egentligen" hände är därmed sekundär i förhållande till berättelsers funktion och sensmoral. Det är *konfigurationen*, syntetiseringen av heterogena händelser och erfarenheter till en meningsbärande helhet (Ricoeur 1991a: 426), som står i förgrunden: "Just as it is possible to compose several plots on the subject of the same incidents [...] so it is always possible to weave different, even opposed, plots about our lives" (Ricoeur 1988 [1985]: 248). Narrativ tjänar som ett sätt att bringa ordning i det kaos som den levda erfarenheten innebär, men de har också syftet att förmedla en *poäng*, vilket gör berättande knutet till motiv (Ibarra & Barulescu 2010). Sociologerna Margaret Somers och Gloria Gibson (1994) ser narrativitet som en ontologisk förutsättning för det sociala livet, då de menar att berättelser vägleder handling. Subjekt konstruerar sig själva genom att placera in sig i en repertoar av berättelser, vilket innefattar hur deras liv ska utspela sig, vad de ska göra och var någonstans de ska göra det. Berättelser

relaterar därmed inte bara till frågor om vem individen är och vad hon har varit med om tidigare, utan även till frågor om vart hon är på väg (Johansson 2005). Theodore Sarbin (1986) har kallat detta för den narrativa principen, där narrativitet fungerar som en organiserande princip som orienterar subjektet i tillvaron. Denna relation mellan narrativ och subjektivitet utgör en utgångspunkt för denna studie.

Inom empirisk forskning om individuella livsberättelser har begreppet "narrativ identitet" främst utvecklats inom psykologin som ett sätt att förstå hur personer formar en känsla av helhet och syfte (McAdams & McLean 2013). Här behandlas narrativitet som en personlighetsdimension, där tillämpningar gått ut på att undersöka relationen mellan narrativitet och utfall som välbefinnande, anpassningsförmåga, individuell utveckling och hälsa (McLean m.fl. 2020). Sociologen Donald Ezzy argumenterade redan 1998 för en syntes av Ricoeurs hermeneutik och George Herbert Meads intersubjektivitet, vilket gör det möjligt att närma sig narrativ identitet genom ett interaktionistiskt angreppssätt. Då identitet som berättelse innefattar att börja se sig själv ur den andres perspektiv argumenterade Ezzy för att det finns likheter mellan Ricoeurs analys av identitet och Meads begrepp om *miget* (Mead, 1976 [1934]). Narrativ identitet blir i detta hänseende något som med fördel kan studeras i mellanmänsklig interaktion. Precis som miget utgör den socialiserade del av subjektet som präglas av normer och förväntningar, kan narrativ identitet hos det individuella subjektet representera de berättelser som internaliserats i den sociala kontext hon kommer från.

Då föräldrar och barn intervjuas tillsammans i denna studie, ges möjlighet att analysera familjeberättelser som sociala förhandlingar snarare än som individuella utsagor. En sådan syntes av narrativ identitet och social interaktion har – såvitt jag kunnat finna – inte tidigare tillämpats i analysen av överföring mellan generationerna. Däremot finns en tydligare tradition inom organisationsforskning där narrativ identitet relaterar till sociala processer (se för översikt Mallett & Wapshott 2011). Organisationer utmanar våra självbilder genom att få oss att anpassa handlingar och ompröva identiteten. Inom sociologin är det kanske just inom organisationsforskning som narrativ teori och personlig identitet möts, och här finns flera aspekter att ta i beaktande med implikationer för studiet av barn och deras föräldrar. I studiet av rolövergångar inom arbetslivet föreslog Ibarra och Barbulescu (2010) en processmodell som fokuserar på hur individer använder narrativa repertoarer för att ompröva och omskapa sin identitet. De använder begreppet *narrativt identitetsarbete* för den insats det innebär att konstruera berättelser som sig själv. Med liknande utgångspunkt undersökte Mallett och Wapshott (2012) hur organisatoriska förändringar ledde till identitetsarbete hos arbetstagarna. Genom att utveckla Ricoeurs perspektiv på narrativ identitet illustrerade författarna processer där arbetstagare upprätthåller och omprövar personliga och sociala identiteter. Narrativ identitet betraktades som en social process vilken inte var begränsad till författarens egna berättelser, utan där individer kunde känna igen sig i andras berättelser och antingen identifiera sig med eller distansera sig från värderingar, normer, ideal och hjältar. På liknande sätt undersökte Rostron (2022) narrativt identitetsarbete under processen att bli chef med fokus på vad det

innebar att göra rätt (att bli hjälte i sin egen berättelse): "Identity research has done much to reveal processes of becoming. [...] The important question of how individuals determine precisely *what* to become has remain unaddressed" (Rostron 2022: 434). Resultaten visade hur de berättelser utifrån vilka individer positionerar sig påverkas och föreskrivs av diskursiva praktiker som individen omges av och kan utnyttja. Och liksom självbiografiska berättelser legitimerar vem berättaren är (Ibarra & Barulescu 2010) rymmer även berättelser om andra personer narrativa element som bidrar till att konstruera identitet. I en studie om *storytelling* bland bankchefer visade Whittle och Mueller (2011) således hur både frågor som "Vilken typ av person är jag?" och "Vilken typ av person är du?" utgör ett retoriskt arbete, där personer konstrueras och positioneras genom narrativ framställning.

David Boje (1991) illustrerade hur berättelser i en organisation inte bara kan utgöra en nyckelkomponent för människors begripliggörande och meningsskapande, utan också hur de kan användas för att påverka omgivningen, skapa förändringar eller vinna fördelar. Till skillnad från mer traditionell berättelseforskning, som ofta fokuserar på sammanhängande narrativ som överenskomna enheter, berättade från början till slut, visade Boje att berättelserna varierade mellan olika sammanhang och ibland var öppna för att mottagaren skulle fylla i luckor med intrig, kontext och implikationer: "Stories were frequently challenged, reinterpreted, and revised" (s. 106). I denna bemärkelse blir berättelser genuint sociala fenomen, där människor varseblir omgivningen, tänker och fattar moraliska beslut genom dynamiska narrativa strukturer (Ricoeur 1991a). Exempelvis har studier visat hur yngre läkare utvecklar ett etiskt förhållningssätt genom berättelser om moraliska exempel (Paton & Kotzee 2021). Den vägledning som sker genom narrativ är därmed relevant i en rad skilda empiriska sammanhang. Då forskningen om narrativ identitet som social process hittills fokuserat på vissa grupper (till exempel arbetstagare eller chefer) behövs det fler studier inom andra kontexter. I denna studie utgörs det empiriska fallet av hur föräldrar i samtal med sina barn konstruerar självbiografiska historier, där barns identitet kan komma att relatera till vilka narrativ de internaliserar. På detta sätt belyser studien hur narrativitet överförs mellan generationer och hur nya berättelser formas genom de sociala förhandlingar som äger rum mellan förälder och barn.

Data och analys

Informanterna i denna studie är föräldrar och barn som rekryterades i två skolor belägna i ett geografiskt område i södra Sverige med relativt låg befolkningstäthet. För att uppnå variation i det empiriska materialet valdes två skolor med så olika sammansättning som möjligt enligt statistik från Skolverkets analysverktyg SALSA (andel elever som uppnått kunskapskraven, andel nyinvandrade elever samt föräldrars utbildningsnivå). Syftet var inte att jämföra två olika grupper, utan att erhålla ett så heterogent urval som möjligt. Både föräldrar och barn fick ett informationsbrev med uppmaning att anmäla intresse för medverkan. Totalt anmälde sig fjorton åtondeklassare tillsammans med en eller två föräldrar, men tre familjer föll bort, vilket

resulterade i att elva barn med tillhörande föräldrar fullföljde intervjuerna. Urvalet var heterogent och omfattade föräldrar med olika klass- och utbildningsbakgrund, såsom hantverkare, jurist, bespisingbitsräde, enhetschef, truckförare, tandläkare, personlig assistent och sjuksköterska.

Intervjuerna genomfördes med hjälp av en semistrukturerad intervjuguide med fokus på yrkesval och geografisk mobilitet. Intervjutiden varierade mellan 48 och 72 minuter. Samtliga samtal spelades in och transkriberades av författaren. På grund av covid-19-pandemin genomfördes intervjuerna i kommunala lokaler i stället för i hemmet, vilket annars var den ursprungliga planen. Den narrativa analysen fokuserade på hur föräldrarna skildrade sina livsbanor, hur barnens framtida livsvägar begripliggjordes samt hur interaktionen mellan barn och förälder formade och omformade dessa berättelser. Intervjuerna innehöll öppna frågor, exempelvis "Skulle ni vilja diskutera vad det är som avgör var man bosätter sig?" I dessa samtal uppstod vad jag benämner *mikroberättelser*, där en förälder spontant inledde en självbiografisk historia – "Alltså för mig var det ju så att ..." – vilken ofta rörde sig över vitt skilda teman och hade en mer eller mindre tydlig intrig. Dessa mikroberättelser analyserades i linje med forskning om livsberättelser (Denzin 1989). Detta innebar att mikroberättelsen betraktades som en helhet: hur händelserna ordnades i förhållande till varandra, hur personerna och deras relationer framställdes samt vilka värderingar och övergripande budskap som förmedlades (Johansson 2005).

Michael Bamberg och Alexandra Georgakopoulou (2008) har föreslagit att interaktion kan studeras genom analys av *små berättelser*, ett samlingsbegrepp för vardagsberättelser som riskerar att förbises i studier av narrativitet om den analytiska linsen riktas mot de livsberättelser som framkommer i en intervju. Mikroberättelserna i denna studie skiljer sig från naturalistiska observationer av små berättelser, då de uppstod i en intervjusituation och inte i studiet av vardagen. Det finns samtidigt likheter i den bemärkelsen att analysen av mikroberättelserna inte bara fokuserade på hur berättaren tolkar det förgångna och skapar mening ur det, utan lika mycket på vilken *funktion* berättelsen har i den sociala interaktionen. Exempelvis kunde samtalet handla om barnets framtida yrkesval, varpå en förälder berättade om hur han eller hon själv bytt bana flera gånger under vuxenlivet, med budskapet att en inte ska ha för bråttom med att staka ut en framtida riktning. Mikroberättelsen blev därmed till en meningsbärande referenspunkt som både förälder och barn förhöll sig till under samtalets gång. Den analytiska linsen var också inriktad på att fånga upp tillfällen då berättelsernas händelser, budskap och karaktärer blev föremål för diskussion och förhandling.

Studien baserades på frivillighet och informerat samtycke, och alla namn i materialet har pseudonymiserats. En etikansökan skickades till Etikprövningsmyndigheten (Dnr 2020-03565) som i sitt beslut konstaterade att projektet inte omfattades av etikprövningslagen och inte föranledde några invändningar. Eftersom studien inkluderade minderåriga barn har särskild vikt lagts vid kontinuerlig etisk reflexivitet under hela forskningsprocessen. Det har bland annat handlat om att säkerställa ett tryggt samtalsklimat under intervjuerna, att värna diskretion, att beakta eventuella konsekvenser

av samtal mellan barn och förälder samt att förhindra risker för att resultaten kan uppfattas som stigmatiserande på gruppnivå.

Empirin presenteras i två avsnitt. Det första kortare avsnittet benämns ”Den moderna spelplanen: Föräldraskap i ett posttraditionellt samhälle”. Här introduceras föräldrarnas föreställningar om sin egen roll när det gäller barnets framtida yrkesval. Det illustreras hur föräldrarna gav uttryck för en till synes värdeneutral hållning, där barnets fria val betonades, men där normativa föreställningar ofta dolde sig under ytan och aktualiserades i mötet med konkreta alternativ. Avsnittet ger därmed en inblick i det spänningsfält som präglar föräldraskapet i en tid då föräldrar vill att deras barn ska formas efter ideal som liknar deras egna samtidigt som de förväntas främja barnets individualitet. Därefter följer huvudanalysen, ”Hur narrativ identitet konstrueras och förhandlas”. Detta avsnitt fokuserar på hur föräldrarna beskrev sina egna livsresor samt hur både deras och barnens berättelser kunde omförhandlas och modifieras genom social interaktion.

Den moderna spelplanen: Föräldraskap i ett posttraditionellt samhälle

Utifrån undersökningen World Values Survey har Sverige visats vara ett av de länder i världen där människor minst framhäver värderingar knutna till tradition, familj och auktoritet och mest betonar vikten av individens möjlighet att själv välja (Inglehart & Welzel 2005). När föräldrarna i denna studie samtalade med sina barn om framtida yrkesval handlade diskussionerna ofta om barnet som individ snarare än om socialt inbäddade eller generationsövergripande livsbanor. Ett återkommande förhållningssätt var en öppenhet inför att barnet skulle bli ”vad det vill”. Denna öppenhet kunde dock vara förbunden med förbehåll. Under ytan fanns outtalade åsikter om lämplighet, vilka aktualiserades först när normer utmanades i en konkret situation. Det följande exemplet illustrerar hur denna spänning blev synlig:

Patrik (enhetschef): Det vi svarar oftast tror jag, både jag och mamma, att man kan bli vad man vill.

Lotta (undersköterska): Bara man kämpar för det.

Patrik: Men man måste kämpa för det. [...]

Son: Om jag går hela gymnasiet på samhäll, kan jag då börja med fordon i en verkstad?

Patrik: Sen efteråt menar du? När du är klar med gymnasiet?

Son: Ja [...]

Lotta: Fast om jag bara ska, om man tar dig som ett exempel då, som inte byter din egen punktering. [...] Vårdlinjen, då har man ju lite fallenhet för det, den yrkesbanan skulle jag säga. Jag tänker inte att du skulle börja på fordon eller bygg [skrattar] rent spontant. [...] De här som går fordon som vi känner till. De är ju mekarkillar. [...] Jag skulle ju inte säga att du skulle gå kanske någon sådan linje.

Son: Nä.

Patrik: Nä det är inget jag skulle rekommendera.

Exemplet illustrerar hur föräldrar som betonar total öppenhet – *anything goes* – samtidigt upprätthåller ett slags implicita gränser. Yrkesvalet begripliggjordes här inom vad Linda Gottfredson (1981) kallar för ett *inringande*, där vissa alternativ elimineras från det föreställningsbara spannet, vilket ger upphov till ett avgränsat område av acceptabla alternativ. Detta område för alternativ begripliggjordes under kategorin ”vad man vill”. När sonen i exemplet ovan bröt mot dessa uttalade normer genom att föreslå något som låg utanför de implicit inringade alternativen punkterades betoningen av individens vilja, och samtalet kom i stället att fokusera på funktionell matchning och vad som skulle passa barnet.

Betoningen av valfrihet och föräldrarnas strävan att inte påverka tog sig också uttryck i en moralisk fråga om det kulturellt önskvärda. Detta blev särskilt tydligt i samtalet med Ismael, där frågan ställdes apropå skillnader mellan olika länder och där det egna förhållningssättet framhölls som det rätta.

Ismael (tekniker, studerande): Jag försöker att inte påverka. Med min åsikt eller mina idéer. Vad hon får. Och det är från Syrien, inte för att vi kom hit. Jag lämnar det till henne. Och hennes syster. Att välja vad de vill. Utan påverkan. Frivilligt.
Dotter: Jag bryr mig inte om vad de jobbar med eller inte. Jag ska jobba med det jag vill.

Ismael: Ja. Det är faktiskt från Syrien. Vårt samhälle i Syrien är ett öppet samhälle. Inte som andra, det finns stängda samhällen som påverkar mycket, att du ska jobba med det här, göra så här, inte göra så här. Men i vårt samhälle är vi öppna. [...]

Dotter: Ett bra jobb för mig är att man gillar jobbet. Man tycker att det är ett bra jobb. Hur mycket andra än säger att det är dåligt.

Ismael: [klappar händerna] Yes.

I interaktionen mellan far och dotter finns värderande element, där det framställs som en styrka att inte fästa avseende vid andras åsikter, där detta indikerar att göra det moraliskt rätta. Det finns därutöver en aspekt av att komma från ett utomeuropeiskt land som det kan finnas stereotypa föreställningar om. Ismael underströk således kontrasten mellan stängda samhällen och det öppna samhälle som han och hans dotter kommer från. Genom att applådera med händerna bekräftade han dottern i hennes vilja att välja det jobb som är rätt för henne oavsett andras åsikter. Hyllandet av autonomi stod dock inte i motsättning till betoningen av omgivningens viktiga roll för varje persons möjlighet att navigera sig fram genom livet. I Ismaels fall skedde det senare genom hänvisning till ett talesätt:

Ismael: Barn är som ett vitt papper. Familjen eller föräldrarna skriver på det. Tankar, rader, förstår ni? På arabiska säger vi så. Om man inte har en bra familj så har man kanske inte bra kompisar.

Dotter: De skriver på pappret.

Ismael: Det tomma pappret. Där kan ingenting läsas. Eller kommer det dåliga

vänner. Och skriver dåliga saker. [...] Samhället påverkar mycket. Och speciellt närsamhället. Och släkt.

Dotter: Ja. Skolan.

I diskussionerna om föräldrars inflytande på barnens livsbanor fanns alltså motsättningar mellan olika föreställningar, där utsagor om individuell frihet varvades med utsagor om vikten av positiv socialisation. Hur påverkan över generationsgränserna uppfattades i föräldrarnas föreställningsvärld kan lite grovt delas upp i dels den socialisation där barnet successivt formas genom att ”det vita pappret” fylls med innehåll, dels den socialisation där påverkan består i att barnet konfronteras med åsikter gällande sina framtidsval. Den förra uppfattades inte som ett intrång på individens frihet, medan den senare i högre grad uppfattades som en negativ form av styrning. Det framkom en motsättning mellan å ena sidan vikten av att påverka individen i rätt riktning och å andra sidan individens frihet att forma sig själv. Som vi ska se i nästa avsnitt blir narrativitet ett viktigt redskap för att hantera denna dikotomi. Genom berättande kan föräldrar delta i formandet av barnets tankekartor och meningssystem utan att för den skull göra avkall på det posttraditionella idealet om individuell självbestämmanderätt och ansvar för den egna livsbanan.

Hur narrativ identitet konstrueras och förhandlas

Den fortsatta analysen fokuserar på hur föräldrarna hanterade detta att förmedla omvärlden, normer och moraliska rättesnören med tanke på det individualitetsideal som diskuterades ovan. Trots att samtliga föräldrar i varierande grad uttryckte att alltför aktivt inflytande över barnets livsbana inte var något önskvärt, drog de sig inte för att förmedla information med potential att forma barnets föreställningar om tänkbara och önskvärda framtidsbanor. Denna överföring av existentiella riktlinjer antog huvudsakligen narrativ form på så vis att den egna livsberättelsen fungerade som medium för värdeförmedling. Då berättelser innehåller en sensmoral, utgjorde föräldrarnas narrativ om livsbanan ett sätt att tillhandahålla värderingar och förmedla sedelärande budskap när barnets egen livsbana visualiserades liksom när tidsliga och rumsliga livsstrategier allmänt begripliggjordes.

Analysen kommer att illustrera fyra centrala dimensioner:

1. Intrigkonstruktion, där föräldrarna förmedlade sina egna erfarenheter som berättelser med tydliga lärdomar och moraliska implikationer, vilket gav livet en form av mening. Denna konfiguration av den egna livsberättelsen – med potential att ge vägledning – presenteras nedan som ”intrigens sensmoral”.
2. Tillskrivning av narrativt syfte åt andra, där föräldern i sin egen berättelse införlivade barnet som en karaktär med en roll att spela: ett öde att förverkliga eller ett misstag att undvika. Denna dimension handlar om att göra sig delaktig i ”att skriva någon annans narrativa identitet”.
3. Förhandling av berättelser, där händelseförloppet eller karaktärerna blev före-

- mål för diskussion. Jag har valt att kalla detta för ”den narrativa interaktionen”.
4. Ovisshet och tidslighet: hur slumpen, förändring över tid och det oförutsägbara beaktades och hanterades. Detta presenteras som ”subjunktivitet i livsbanan”.

Intrigens sensmoral

I föräldrarnas mikroberättelser rörde det sig inte enbart om en kronologisk redogörelse för händelser. I stället formulerades berättelserna som svar på *varför* vissa val hade gjorts. Ett exempel på detta är Lotta, som beskrev sitt arbete som undersköterska som ett självklart val, präglad av *kontinuitet* under livsloppet:

Lotta: När jag var 15 så visste jag ju att jag ville gå vårdutbildningen. Min mamma var då enhetschef på ett särskilt boende och där hängde jag från att jag var 10 år och uppåt kanske. På somrarna och lov var jag där och pratade med tanterna och matade katterna och delade ut laktulos på små brickor till pensionärerna som bodde där. Så det var ganska, tänker jag, det hade jag ju med mig hemifrån liksom. [...] Hjälpa till.

Genom berättelsen framställdes yrkesvalet som något helt naturligt. I efterhand menade Lotta att hon visste redan tidigt i livet vad hon skulle bli, att det framstod nästan som ett kall. Denna konfiguration upprätthöll ett slags existentiell innebörd åt Lottas yrkesverksamhet, liksom den legitimerade att hon också skulle fortsätta att vara just där. En sådan sensmoral kan ställas mot Malins berättelse, även hon med ett yrkesliv inom människonära arbete. Malin började ganska tidigt i samtalet betona vikten av att må bra av sitt arbete. Det visade sig att hon endast en månad före intervjutillfället hade bytt yrkesbana, vilket framställdes som en helomvändning i livet:

Malin: Jag kommer ihåg när jag gick på högstadiet och gjorde ett sånt här test, att man fick kolla vad man skulle jobba med. [...] Resultatet på det testet var att jag inte skulle jobba med människor. Men jag har ju jobbat nu i hela mitt yrkesverksamma liv med människor [...] funktionshinder [...] ensamkommande [...] psykisk ohälsa. [...] Nu ska jag jobba med ekonomi i stället. Siffror. I stället för människor [skrattar]. Att jag hamnade med människor var ju en slump. Först var det inom skola, bara för att pröva någonting efter gymnasiet. Sen sökte jag till fritidsledarlinjen. Jag kanske inte ville det egentligen men jag var tvungen att göra något. [...] Och sen har det bara fortsatt. Jag har tagit den lätta vägen [skrattar]. [...] Jag har aldrig flyttat härifrån. Och faktiskt så var jag på väg att läsa. Eller, jag sökte utbildningar, men mitt umgänge höll mig kvar [skrattar]. Jag vågade inte ta steget. [...] Och sen blev jag mamma inte så långt därefter.

Malins berättelse kretsar kring en person som hamnade fel, där livsvalen kom att bestämmas av slump och tillfälligheter. Det går att ana hur hon hamnat i en sysselsättning som hon inte mått bra av – som enligt vad hon vid annat tillfälle uppgav hade

gjort henne trött och "splittrad i huvudet" – men att hon så småningom bestämt sig för att förändra sin situation. Medan Lottas berättelse betonade kontinuitet över tid, legitimerade Malins berättelse strävan att omstöpa livet då hennes egentliga *karaktär* uppenbarat sig. Detta accentueras genom hänvisningen till skoltestet, som används för att legitimera omorienteringen, liksom genom distinktionen mellan "människor" och "siffror", vilket skapar en *vändpunkt* som delar upp livet i ett före och ett efter (jfr Denzin 1989). Även om Lottas och Malins berättelser ser olika ut, rymmer de båda implicita element som legitimerar vad som i nutid är rätt att göra.

Med sociologen Vanessa Mays terminologi går det att se narrativet ovan som en *uppvaknandeberättelse*, där protagonisten bryter sig loss (May 2001: 103). Kanske speglar sig detta i hur Malin förhöll sig till sin egen sons framtid: "Man ska hitta sin egen drivkraft. [...] Jag kan inte göra jobbet åt honom. Utan man måste hitta sina egna vägar." Genom denna inställning förlikar sig Malin med det förflutna, och här finns en logik om att inte överbetona sitt eget inflytande på sonen.

Även Fridas berättelse – som skildrar hennes väg till att bli fysioterapeut – utgår från tillfälligheter, men den konfigureras narrativt annorlunda.

Frida: Det var nog en ganska krokig resa. [...] Efter något år på läraryrket så började jag bli ganska tveksam till om det var något jag ville göra. Så då hoppade jag av och började jobba [...] inom vård. Eller omsorg. Och sen så hade jag ju träffat barnens pappa [...] han [fick] en idrottsskada och började gå till en sjukgymnast [skrattar]. Och vi var och tränade i den gymlokalen som de använde. Och då såg jag liksom att, jamen det här kunde ju faktiskt göra någonting för att de äldre människorna kunde bli lite piggare. Än att bara ta hand om dem. De kunde faktiskt förbättra någonting [...] så gjorde jag högskoleprovet. [...] Och så blev det sjukgymnast. [...] Det är det bästa valet jag har gjort någon gång.

Den stora skillnaden i narrativt hänseende är att Fridas berättelse har en mer uttalad intrig än Malins, något som blir tydligt i de uttrycksmedel de använde sig av. Malins berättande präglas av uttrycket "Och sen ...", ett staplande av händelser på varandra som huvudpersonen inte har någon tydlig roll i. På detta sätt bildar det mer en krönika över händelser än en berättelse där protagonisten påverkar förloppet: "One thing after the other" snarare än "one thing *because of* another" (Dowling 2011: 5). Hos Frida finns ett formspråk som i större utsträckning kretsar kring "Och *då* ...", där varje händelse leder till nästa i en meningsfull kedja och där protagonisten handlar avsiktligt, det vill säga med intentionalitet, sett till intrigen. Tveksamheten kring utbildningen gav en känsla av att vilja agera, varför Frida avbröt studierna och började att arbeta. När hennes nyfunne kärlek fick en idrottsskada och hon följde med honom till sjukgymnasten kom den avgörande vändpunkten: insikten om möjligheten *att göra någonting* – berättelsens värderande element – vilket ledde henne till att göra ett nytt val och hänge sig åt denna uppgift. Vid denna punkt uppstår ett moment av *anagnorisis*, ett ögonblick då berättelsens riktning framstår som oundviklig: "This outcome [...] was inevitable all along" (Dowling 2011: 9). Medan Malin hade svårt att se en mening i

att hon arbetade flera år inom vård och omsorg, finns det i Fridas berättelse, såväl i formen som i innehållet, element som speglar en känsla av sammanhang.

Ytterligare ett exempel på hur föräldrarna legitimerade sina livsbanor genom moraliskt konfigurerade berättelser är Dawoud, som formulerade en stark sensmoral om personlig ansträngning och anpassning. Efter att ha arbetat som hantverkare i sitt tidigare hemland beskrev han sin väg till fabriksarbete i Sverige:

Dawoud: Jag tror inte det finns ett yrke som passar en person. [...] Du kan byta. Inga problem. När jag kom till Sverige kunde jag inte prata engelska eller svenska. [...] Så jag började läsa svenska hemma. Klockan 5 på morgonen innan jag åkte till jobbet. Varje dag. [...] Jag vet flera familjer, de kommer från Syrien eller Somalia. [...] De sitter bara hemma. Och besöker bara varandra. Skrattar hela tiden. Man måste bli lite seriös. [...] Du kan hitta jobb. Men de vill inte. De vill inte. De pratar om att det inte finns jobb i Sverige. Det finns mycket i Sverige! [...] När du kommer till Sverige ska [du] göra likadant som de som bor i Sverige. Äta som de. Dricka som de. Prata som de. Du ska absolut bli som de.

Dawouds berättelse är vad Johansson (2005) kallar en "överlevarens berättelse": ett framgångsnarrativ där aktörskap framhålls och strukturella hinder tonas ned. Orättvisor blir något för individen att övervinna. Det är också ett narrativ som innehåller en påtaglig betoning av anpassning: föreställningar om att assimileras in i det nya kollektivet på bekostnad av personens egen historia, samtidigt som det finns en stark tilltro till individens förmåga att lyckas med just detta. Det förekommer ett moraliserande mot andra migranter som inte lyckats integrera sig i det nya landet. Snarare än att beskriva arbetslöshet och bristande integration som en kollektiv problematik handlar det i Dawouds berättelse om en individuell moralisk fråga. Genom den upprepade betoningen av att "de vill inte" anammats en *viljeideologisk mentalitet* (Flisbäck 2014) som implicerar att de har resurserna att liksom han lyckas, att det bara handlar om bristande vilja från deras sida. Kanske var det ingen slump att sonen formulerade ett liknande etos: "Om du vill få ett bra jobb går det inte bara att sitta och tjäna pengar. Det går inte. Du måste jobba hela tiden. Och få bra betyg för att få ditt drömjobb." Individens kulturella anpassning och strävan att bli en integrerad del av samhället blev i detta fall ett moraliskt imperativ.

Sammanfattningsvis har detta avsnitt illustrerat hur föräldrar i interaktion med barnet och intervjuaren formulerade självbiografiska mikroberättelser, konfigurerade livsval och händelser genom normativa och moraliserande narrativ. Genom att ge handlingarna sensmoral etablerade de föreställningar om vad som är legitimt och eftersträvanvärt. I nästa avsnitt illustreras hur barnet lyftes in i dessa berättelser och således gavs förslag på identiteter att förhålla sig till.

Att skriva någon annans narrativa identitet

Liksom alla typer av berättelser innebär narrativ identitet någon form av konfigura-

tion, vilket förutsätter ett slags författarskap. En ambition med denna studie är att synliggöra de sociala processer som konstruktionen av berättelser är förenad med. Det föregående avsnittet illustrerade hur föräldrars berättelser rymde mer eller mindre tydliga värderande element som kunde tjäna som recept för handlingsval och identitetsbildning. Ibland kunde dessa vara subtila, men i andra fall blev barnet direkt indraget i föräldrarnas berättelse och tilldelat en roll i ett större drama:

Britt-Marie (undersköterska): Det vill ju till att man väljer ett bra yrke. Jag har jobbat med samma jobb, eller *på* samma jobb, sedan 1985. [...] Mamma jobbade inom vården [...] man bröt sig inte ut så mycket utan man jobbade med det sin mamma, man tog det jobbet som fanns. [...] [Barnet] har förutsättningarna för att kunna läsa någonting mer. Och göra mer. Och det finns ju liksom möjligheter till det nu. [...] Jag sökte sjuksköterskeskolan, och sen fick jag kalla fötter [skrattar]. [...] Jag har väl alltid varit en hemmaråtta på något sätt [...] aldrig varit så där jätteäventyrlig. [...] Det har alltid fascinerat mig med dig, det att du aldrig har varit rädd att göra någonting själv. Så där som en annan var [...] du är ju väldigt strukturerad och verkligen kan brinna för saker och ting.

Detta narrativ handlar om en person som inte ”bröt sig ut” utan ”tog det jobbet som fanns”, det vill säga moderns yrke. De värderande elementen kretsar kring vikten av att staka ut den livsbana som individen är ämnad för. Trots beskrivningarna av att fastna och att inte våga, underströk Britt-Marie att hon alltid trivts med sitt arbete. Till skillnad från Malins berättelse, som handlade om att vinna upprättelse för ett förflutet som gått fel, rör det sig här om att dottern har vissa egenskaper som hon blivit välsignad med. Snarare än en uppvaknandeberättelse handlar det om vad jag vill kalla en *uppmanningsberättelse*: ett narrativ som tillhandahåller föreställningar om vem dottern är och vad hon, till skillnad från modern, har möjlighet att göra. När Britt-Marie framställer sig själv som en hemmaråtta i kontrast till dottern, som är orädd, kompetent och passionerad, blir det tydligt hur narrativ identitet relaterar till intersubjektivitet, där självbiografiska berättelser innefattar att få syn på sig själv genom *varandras* narrativitet (Ezzy 1998). Om berättande är en normativ aktivitet med sociala konsekvenser (Czarniawska 2004; Paton & Kotzee 2019) – ”stories guide action” (Somers & Gibson 1994: 38) – är detta centralt för att förstå narrativ identitet som en socialt förankrad process. Att i sin egen berättelse beskriva hur ens barn är blir då inte ett neutralt återgivande, utan en social handling. Narrativ identitet handlar således inte bara om *description*, att beskriva, utan också om *prescription*, att föreskriva (Rasmussen 1995). Föräldern säger inte uttryckligen vad barnet ska göra, men genom berättelsen förmedlas föreställningar med potentiella konsekvenser för barnets självbild och handlingsberedskap. Som David Rasmussen uttrycker saken: ”A narrative can [...] bridge the gap between [...] the capacity to act and [...] the *obligation* to act (s. 166–167).

Den potentiella orienteringen mot ett framtida yrkesliv kan vara svår att särskilja från de framtida platsliv som figurerar i barns föreställningsvärldar (Hornborg 2023). *Vad* subjektet gör är alltid sammanflätat med *var någonstans* det är (Prince 2014). Det

är i ljust av detta som Britt-Marie i sin berättelse om yrkesbanan också berör rumsliga aspekter och beskriver sig själv som en "hemmaråtta". På liknande sätt som föräldrarnas berättelser om yrkesval var narrativt konfigurerade, hade även berättelserna om platsval en viss intrig som gav mening åt händelseförloppet. Pappan Tomas bodde i sitt eget föräldrahem på landet och beskrev detta på följande sätt:

Tomas (maskinoperatör): När vi bodde i Stockholm och väntade barn så gick min pappa bort. Så då stod mamma med det där jättestora huset själv. Och frågade om vi ville komma hem. Jag tvekade inte. Jag vet nu i efterhand inte vad din [barnets] mamma egentligen kände. Med tanke på att hon har flyttat upp igen då när vi separerade. [...] Hon är ju född och uppvuxen i Stockholm. Med hela den pulsen. Så jag tror aldrig hon trivdes. [...] I och med att du har mamma i Stockholm, så har du ju ditt ganska förspänt. [...] I Stockholm finns ju alla utbildningar i stort sett. Problemet är att det finns ingenstans att bo i Stockholm och du då som har kusiner och mamma och mammas bror och syster och alltihopa däruppe, du har ju boendet redan klart. [...] Det är lite lyx.

I denna berättelse förmedlas underliggande föreställningar om platstillhörighet, geografisk mobilitet och utbildning. Trots att Tomas och barnens mamma bodde i Stockholm när de väntade barn, omtalas flytten till landet som att "komma hem". Berättelsen rymmer också en inneboende logik om att en person trivs där han eller hon är "född och uppvuxen". I likhet med Britt-Maries narrativ ovan är även detta en berättelse där barnet tilldelas en roll i ett större drama. Här är den implicita uppmaningen att ta vara på det som är "förspänt", i den bemärkelsen att det går att utbilda sig i Stockholm. Sammantaget förser berättelsen barnet med en rad *narrativa ingredienser* att använda i det egna receptet för framtida platsval och geografisk mobilitet. Vem barnet är, var hon kommer ifrån liksom vart hon är på väg, den narrativa identiteten, utgör således en berättelse där också andra tar del i skrivprocessen.

Sammanfattningsvis har detta avsnitt analyserat hur föräldrars berättelser inte bara fungerar som självbiografiska redogörelser, utan även som en social process där barnet förses med föreställningar om vem hon själv är och kan bli. Detta visar hur narrativ identitet är ett interpersonellt fenomen där berättelser inte är isolerade från varandra: de är subjektsoverskridande. Genom att tillskriva barnet en roll i det egna livsnarrativet formas förväntningar med potential att bidra till barnets egen identitetskonstruktion. Nästa avsnitt kommer att visa hur barnet svarade på – och deltog i – det narrativa skrivandet av identitet.

Den narrativa interaktionen

Inom organisationsforskning har berättelser föreslagits spela en central roll för beslutsfattande, där de antas underlätta både upprepning av tidigare framgångar och undvikande av dåliga val (Boje 1991). Berättandets framförande är dock en process där värderande element alltid kan omtolkas och ifrågasättas. I detta avsnitt diskuteras

hur berättelser mottogs och bearbetades genom att narrativ införlivades, påbyggdes, redigerades eller utmanades i samspelet mellan barn och förälder. Det följande exemplet illustrerar hur en mammas berättelse fick genklang i dotterns föreställningar om framtiden. Dottern hade tidigare uttryckt att hon siktade på att bo kvar i uppväxtorten som vuxen, alternativt i Stockholm, men efter att modern berättat om hur hon träffade barnets far öppnades nya horisonter med implikationer för visualiseringen av livsbanan.

Marie (sjuusköterska): Vi träffades i [större stad]. [...] Så ingen av oss bodde här då. [...] Hade inte jag träffat pappa som var från [kransort] så är det ju inte säkert att jag hade hamnat här heller.

Dotter: Men alltså jag kanske träffar någon som kommer från Skåne och då hamnar jag där. Det vet man ju inte.

Efter att ha hört modern hänvisa till sambandet mellan att hon träffade fadern och flyttade till småstaden inkorporerades denna intrig och dess vändpunkt som möjliga komponenter i visualiseringen av den egna framtiden. Den nya orienteringen rymde således en underliggande rationalitet om att en framtida partner skulle kunna bestämma vilken plats hon hamnade på. På detta sätt fick moderns berättelse funktionen av att vidarebefordra föreställningar om livsbanan med potentiella implikationer för dotterns egna horisonter.

Familjen utgjorde samtidigt en arena för förhandlingar om hur berättelser skulle konfigureras. Ett av barnen orienterade sig mot att bli professionell fotbollsspelare, och hans initiala berättelse betonade kamraternas betydelse för det intresse han utvecklat. Detta perspektiv utmanades av modern, som i stället ville framhålla familjens påverkan:

Son: Jag tänker mycket kompisar alltså. Att man tar mycket från dem. Eller att man hänger på, vad de ska göra och så här.

Lotta: Fast du började ju väldigt tidigt med fotboll. Alltså, du har kusiner som är äldre som alla spelade fotboll. [...]

Son: Ja. [...]

Lotta: Du hade ett intresse. Tidigt. [...] Jag har spelat fotboll, [pappan] har spelat fotboll, min pappa var fotbollsdomare, det var liksom tipslördag på lördagar på TV [...] alltså lite att man har formats.

När sonen förde in idén om kamratpåverkan som en viktig faktor för sin yrkesinriktning, ifrågasatte modern detta med ett narrativ som betonade generationsövergripande socialisation inom familjen. Berättelsen blev därmed inte bara konfigurerad av subjektet själv, utan av närstående. Det var dock inte alltid fråga om envägskommunikation där barnets narrativa identitet ensidigt formades av den föregående generationen. Barnet kunde också positionera sig gentemot de berättelser som föräldrarna försåg dem med. De utövade sitt aktörskap genom att omförhandla, justera och arrangera om element i de redan etablerade narrativen för att skräddarsy en egen identitet. Exemplet nedan

illustrerar hur modern Frida berättade om sig själv och sina syskon i form av distinkta karaktärer, med olika motiv och personligheter. Utifrån dessa utkristalliserade sig en uppsättning alternativ som dottern laborerade med när hon föreställde sig sin egen framtid. På detta sätt framförhandlades nya berättelser genom vad jag vill kalla för en *narrativ interaktion* (kursiveringar är författarens):

Frida: Min storebror har ju alltid vetat att han skulle flytta till Stockholm. Och det gjorde han mycket riktigt. [...] Han kommer aldrig flytta därifrån. [...] Och den tredje blev kvar. [...] Jag tror att min lillebror var väldigt trygghetsberoende. Och behövde mycket stöd. Och min storebror var mer, *lite som du* [skrattar]. Att man liksom letar lite utanför och vill se och uppleva saker. Och tycker det här med pengar och status och hur man ser ut är ganska, vad man har, är liksom viktigt. [...]

Dotter: *Du är typ i mitten* av det.

Frida: Ja, jag är nog lite i mitten. [...]

Dotter: Jag tror att jag först kommer vara väldigt mycket *som han* att jag vill upptäcka mycket och jag vill ha mycket pengar [skrattar] och status och sånt. Men sen tror jag när jag blir äldre att jag kommer [...] tillbaka hit kanske. Eller till något liknande mindre ställe. Tror jag [paus]. Ja. Så *en blandning mellan er två*. Jag tror inte jag kommer vara *som din lillebror*. Att jag alltid kommer stanna här.

Utifrån den tidigare generationens berättelser framförhandlades typologier och alternativ i form av karaktärer: bestående enheter med olika preferenser, böjelser och motiv (Pucci 1992). Den trygghetsberoende, den som vill se och uppleva, den som tycker att pengar och utseende är viktigt. Utifrån sådana idealtyper pågick kategoriserings- och identifikationsprocesser: "lite som du", "jag är nog lite i mitten". Dottern använde de etablerade berättelsernas element som byggmaterial för att konstruera sin identitet med implikationer för framtiden. När dottern föreställde sig sin framtid byggde hon alltså på befintliga karaktärer och intriger som togs i bruk genom samberättande. I dessa förhandlingar skedde ett *narrativt identitetsarbete* med potential att "skaka bort" tidigare sedimenterade dispositioner och förändra upplevelsen av den egna personen (Mallet & Wapshott 2012). Nästa avsnitt, som utgör analysens avslutande del, kommer att undersöka hur narrativiteten hanterade livets ovisshet, motsättningar, ironier och paradoxer.

Subjunktivitet i livsbanan

Den narrativa konfigurationen handlade inte enbart om att skapa sammanhang eller att tillrättalägga berättelsen. En variant av intrigens sensmoral var att det levda livet framstod som något som undandrar sig rationell kontroll och som präglad av tidslighet, förändring och ovisshet. Till skillnad från berättelser om att komma underfund med vem individen är och utifrån denna identitetsbildning söka få klarhet i hur framtiden bör se ut, kunde livsbanan framställas som något som inte låter sig planeras. Här fick

slumpen och det oförutsägbara en mer framträdande roll. Så här beskrev enhetschefen Patrik sin yrkesbana:

Patrik: Man visste ju inte riktigt ”det där vill jag bli” eller ”det ska jag jobba med”. [...] Utifrån vad jag valde till gymnasiet, så hamnade jag någon helt annanstans. [...] Jag skulle jobba inom handel [...] och jag fick ett jobb efter gymnasiet men då kunde jag inte ta det för att jag skulle in i lumpen. Och sen var det för sent. Men sen av en slump hamnade jag liksom som personlig assistent. [...] Jag jobbade på, jag tyckte det var kul. [...] Jag tänkte, om jag läser då kanske jag kan påverka. Men när jag läste så tänkte jag ju inte bli chef. När jag jobbade så var det första jag sade att det sista jag ska bli är att jobba som handläggare. Och det näst sista är att bli chef. Och jag började som handläggare och nu jobbar jag som chef. Jättekonstigt [...] jag hade ju ingen aning om vad jag ville bli då. Men att jag kom på det, det växte in. Ju äldre jag blev [...] man kan känna på. Och fundera under tidens gång.

Patriks berättelse inbjuder till öppenhet mot en livsbana som inte går att förutse i förväg. Detta är ett exempel på vad Bruner (1986) kallar en *subjunktivisering* av verkligheten: ett berättande som framhåller möjlighet, osäkerhet och icke-linjäritet. Antropologen Annemarie Samuels (2018) har poängterat att subjunktivitet inte behöver röra sig om en mångfald av alternativa rutter, utan lika ofta innebär att aktivt främja mentaliteten ”vi får se” i stället för att söka skapa sammanhängande scenarier över det som komma skall. I den subjunktiva konstruktionen av livsberättelser premieras obeslutsamhet, och framtiden figurerar som ogripbar. Människan framställs som förankrad i en temporär verklighet – instängd i det som Ricoeur (1984 [1983]) beskriver som en evighetens nutid – vilken hon genom ständig uppmärksamhet och handling behöver engagera sig i. Det går därför inte att i förväg fatta beslut om handlingsvägar och oförutsägbara betingelser som subjektet kontinuerligt behöver anpassa sin intentionalitet efter. I ett posttraditionellt och accelererande samhälle (Rosa 2010) kan detta förhållningssätt till livsbanan bli accentuerat, inte minst i fråga om arbete som gått från att vara generationsöverskridande till att bli generationsbundet och därefter *intragenerationellt*. Människors yrkesbanor blir med Hartmut Rosas ord *oförfogbara* när karriärvägar blir avhängiga av att individen förhåller sig till ständigt föränderliga yttre omständigheter (Rosa 2020). Planering kan då behöva ge vika för *beredskap* inför framtiden, att vara beredd på att hantera varje ögonblick som uppkommer (Jacobsson 2008). I föräldrarnas berättelser kunde en nästan total frånvaro av planering legitimeras på olika sätt. Maskinoperatören Tomas beskrev sin egen livsbana som att den berodde på *ödet*:

Tomas: I mitt fall lurade min storebror mig till att läsa el. Och det har jag aldrig haft någon nytta av. För jag har inte jobbat en sekund som elektriker [skrattar]. [...] Jag ville absolut jobba med något ute. Jag skulle ALDRIG ställa mig på ett verkstadsgolv. [...] Så det förändras [...] det har varit en krokig väg [...] inte så dåligt när allt kommer omkring. [...] Nä, i mitt fall har det nog bara varit ödet. Varje gång jag har bytt jobb.

I denna form av narrativitet går en människas "historia" från att vara något planerbart och realiserbart till ett öde i form av *fortuna* (Jacobsson 2008). Erkännandet av det oförutsägbara och icke manipulerbara gjorde att föräldrarnas kommunikation med ungdomarna kretsade kring att tona ned planering. På detta sätt framförhandlades en framtidsberedskap byggd på öppenhet för ett spann av oförutsedda händelser.

I skärningspunkten mellan subjunktivitet, socialisation och identitet är det värt att notera hur föreställningar om sociala dispositioner kan riskera att framställa barn och ungdomar alltför statiskt, om det som "skrivs på vita pappret" ses som målat med bläck snarare än blyerts; om det sedimenterade ses som alltför stelnat. Att teoretisera subjunktivitet som narrativ identitet innebär att erkänna både sedimentering och innovation i subjektets självuppfattning och handlingsberedskap (Ricoeur 1991a: 437). Särskilt barn och ungdomar är ofta mottagliga för nya berättelser, och i stället för att tro dem om att sitta på en färdig text är det av vikt att förstå det narrativa självet som en pågående konstruktion i dialog med andra. Som Somers & Gibson formulerar saken: "Ontological narrativity, like the self, is neither a priori nor fixed. Ontological narratives make identity and the self something that one *becomes* [...] ontological narratives can only exist interpersonally in the course of social and structural interactions over time" (1994: 618). Ontologisk narrativitet, hur sociala aktörer begripliggör och gestaltar sina liv, är med andra ord en process som alltid är situerad i tid och i relationer. Det är genom denna narrativa och sociala tidslighet som identitet formas, omskapas och eventuellt stelnar.

Avslutande diskussion

Med tanke på att vi lever i ett samhälle där normer kring individualitet och människors möjligheter att välja sin egen livsbana utifrån personliga intressen utgör det hegemoniska idealet, är det knappast förvånande att föräldrarna i denna studie betonade vikten av att barn ska kunna bli "vad som helst". Föräldrarnas inställning att inte påverka barnens framtidsplaner framstod dock som en tunn fernissa över en mer subtil generationsövergripande interaktion, där normer och värderingar tydligt förmedlades. Syftet med studien var att undersöka hur föräldrar konstruerar berättelser om sig själva och hur detta tar sig uttryck i interaktionen med deras barn. Resultaten illustrerar hur berättelser och deras konfiguration utgör ett analytiskt redskap för att förstå hur meningssammanhang formas och förmedlas mellan generationer. Utgångspunkten för en sådan analys är att människan är en narrativ varelse och att även hennes socialisation i hög grad är en narrativ process. I materialet blir det tydligt att berättande ger insyn i den normering som sker i interaktionen mellan förälder och barn: inte som ren överföring, utan som en gemensam berättelseproduktion. Berättande fungerar här som en social valuta med hjälp av vilken individer och grupper utbyter erfarenheter och lär av varandra (Brown m.fl. 2009). Resultaten visar att föräldrarnas narrativ rymde vitt skilda intriger och värderingar som kunde uppmuntra till såväl kontinuitet som flexibilitet, till aktiva val såväl som subjunktivitet. Berättelser om individualitet och vikten av att gå sin egen väg kunde

paradoxalt nog samexistera med *uppmanningsberättelser*, där barnet socialiserades in en narrativ förförståelse av världen och sin plats i den.

Berättelser rymmer karaktärer, moraliska budskap och tematiska strukturer som subjektet kan identifiera sig med eller distansera sig från, och dessa relaterar till både identitet och handlingsalternativ (Ricoeur 1988 [1985]: 248). Denna studie har lyft fram att narrativ identitet inte enbart konstrueras av subjektet utifrån egna livserfarenheter, utan också formas och förhandlas genom andras berättelser. Detta ger möjlighet att undersöka både hur aktörskap utövas sett till generationsövergripande dispositioner och hur barns framtidsberedskap kan härledas till familjens narrativa repertoar. Ett interaktionistiskt narrativt perspektiv bidrar således till att begripliggöra relationen mellan *struktur* och *aktör*, där element från tidigare berättelser aktivt används för att skapa nya berättelser, livsprojekt och identiteter. Eftersom narrativ identitet både konstrueras i interaktion *och* bär spår av historiska strukturer, knyts narrativitet såväl till berättelsers strukturella ursprung som till subjektets reflexivitet, improvisation och omformulering. Genom att närma sig det generationsövergripande forandet av subjektet som socialt förhandlade berättelser snarare än som dolda överföringar av intressen, smak eller värderingar, möjliggörs en fenomenologiskt grundad förståelse av dessa processer.

På 1990-talet problematiserade Somers och Gibson (1994) hur sociologer ofta behandlat narrativitet endast som ett formspråk: som en *representation* av verkligheten. Författarnas kritik handlade om att samhällsvetare ställt narrativitet som symbolisk kontrast till vetenskaplig förklaring: narrativ blev den epistemologiska "Andra" i förhållande till kausalitet. Det är självklart att individens livsbana i hög grad påverkas av materiella villkor och sociala barriärer. En narrativ interaktionistisk teori gör därmed inte anspråk på att vara en totalförklarande modell som säger allt om subjektets handlingsberedskap eller livsbana, utan erbjuder en av flera möjliga ingångar för att begripliggöra hur exempelvis normativa och ideologiska betingelser formuleras, förmedlas och omförhandlas över generationsgränser. Strukturella modeller som upprättar kausala samband mellan människors livsbanor och sociala positioner kan illustrera hur sociala föreställningar och praktiker reproduceras, men de fångar inte i samma utsträckning de semantiska förhandlingar av intrig som kan orientera subjektet att göra avstickare från det förväntade. En modell baserad på *ontologisk narrativitet* (Somers & Gibson 1994) öppnar för att förstå subjektets *genes* som något som sker i berättelseform och utgör i denna bemärkelse ett teoretiskt verktyg för att fånga upp den dynamiska interaktion som sker mellan socialiserad och socialiserande. Narrativ forskning visar även hur publikerna ofta fungerar som medskapare av berättelser genom att driva på vissa budskap och pressa berättaren att tona ned ståndpunkter eller hitta medelvägar (Boje 1991; Ibarra & Barulescu 2010). Intervjuerna i denna studie visar på just en sådan dynamik mellan förälder och barn, vilket är ett område av narrativ identitet som i betydligt mindre utsträckning tidigare undersökts.

Sammantaget bidrar studiens tillämpning av interaktionistisk narrativ teori med perspektiv på (1) hur *generationsövergripande dispositioner* förmedlas i form av berättelser, (2) hur *identiteten* hos det enskilda subjektet är en ständigt pågående process

i dialog med andras berättelser samt (3) hur förhållandet mellan *struktur och aktör* går att begripliggöra som sammanflätade i berättandets praktik, där subjektet både formas av och formar berättelser som orienterar henne i världen. Berättelser är därmed avgörande för hur mening skapas, relationer upprätthålls och identiteter produceras och reproduceras. Ricoeur (1991b) uttryckte också att ett samhälle utan narrativ är ett ställe där människor inte kan utbyta erfarenheter på ett meningsfullt sätt. Redan på 1930-talet problematiserade Walter Benjamin (1969 [1936]) hur berättelsens funktion som förmedlare av mänskliga erfarenheter försvagats till förmån för informationsflöden. Skillnaden mellan ett överflöd av fragmentarisk information och meningsfullt berättande blir därmed central för att förstå samtidens livsvillkor. Information kan vara snuttifierad, det vill säga uppdelad i så små delar att den inte ger en känsla av sammanhang. Det är genom berättelsens konfiguration – intrigen – som subjektets uppmärksamhet orienteras i någon riktning. Intrigen har en sensmoral, som gör narrativitet till en plats för – och en förmedlare av – sociala normer och riktlinjer. Berättelser är därmed inte bara uttryck för mening, utan också verktyg för att forma den. Att förstå berättelsens centrala roll är att erkänna hur narrativ konfiguration *föregår* andra former av information i fråga om identitet och social handling (Somers & Gibson 1994).

Ibarra och Barulescu (2010) har beskrivit vuxensocialisation som en fråga om att lära sig sanktionerade berättelser för att kunna skapa mening av sina livshändelser och legitimera sin sociala position. I liknande anda har denna studie illustrerat hur narrativ identitet kan utgöra ett fruktbart sätt att närma sig generationsövergripande socialisation mellan föräldrar och barn. Vidare forskning kan med fördel tillämpa interaktionistisk narrativ teori för att belysa hur berättelser både reproducerar och modifierar identitetsbildning över generationsgränser samt utveckla metoder för att fånga upp denna process i naturliga vardagspraktiker.

Tack till personer och institutioner som bidragit

Tack till Kerstin Jacobsson, Emma Sorbring och Ylva Ulfsdotter Eriksson för handledning i olika skeden av studiens tillkomst. Tack till institutionen för sociologi och arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet samt Campus Västervik – ett lokalt campus som ägs och drivs av Västerviks kommun – som båda har finansierat och möjliggjort denna forskning.

Referenser

- Bamberg, M. & A. Georgakopoulou (2008) "Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis", *Text & Talk* 28(3): 377–396. <https://doi.org/10.1515/text.2008.018>
- Benjamin, W. (1969 [1936]) "The Storyteller. Reflections on the Works of Nikolai Leskov", 83–109 i Benjamin, *Illuminations*. New York: Random House.
- Boje, D. (1991) "The Storytelling Organization. A Study of Story Performance in an Office-Supply Firm", *Administrative Science Quarterly* 36: 106–126. <https://doi.org/10.2307/2393432>
- Bourdieu, P. & J.-C. Passeron (2008 [1970]) *Reproduktionen. Bidrag till en teori om utbildningssystemet*. Lund: Arkiv.
- Brown, A. D., Y. Gabriel & S. Gherardi (2009) "Storytelling and change. An unfolding story", *Organization* 16(3): 323–333. <https://doi.org/10.1177/1350508409102298>
- Bruner, J. (1986) *Actual minds, possible worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Czarniawska, B. (2004). *Narratives in social science research*. London: Sage.
- Denzin, N. K. (1989) *Interpretative biography*. Newbury Park: Sage.
- Dowling, W. C. (2011) *Ricoeur on time and narrative. An introduction to Temps et Récit*. Notre Dame: Notre Dame Press.
- Ezzy, D. (1998) "Theorizing Narrative Identity. Symbolic Interactionism and Hermeneutics", *The Sociological Quarterly* 39(2): 239–252. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1998.tb00502.x>
- Flisbäck, M. (2014) *När livet går bort, när livet kommer till. Existenssociologiska betraktelser av konstnärligt arbete, familjebildning och anhörigförlust*. Lund: Studentlitteratur.
- Gottfredson, L. S. (1981) "Circumscription and compromise. A developmental theory of occupational aspirations", *Journal of Counseling Psychology* 28(6): 545–579. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.28.6.545>
- Heidegger, M. (2013 [1927]) *Vara och tid*. Göteborg: Daidalos.
- Hornborg, C. (2023) *Arbete, plats och identitet. Om landsbygdsungdomars orientering mot framtiden*. Licentiatavhandling, Göteborgs universitet.
- Ibarra, H. & R. Barbulescu (2010) "Identity as narrative. Prevalence, effectiveness, and consequences of narrative identity work in macro work role transitions", *Academy of Management Review* 35(1): 135–154. <https://doi.org/10.5465/amr.35.1.zok135>
- Inglehart, R. & C. Welzel (2005) *Modernization, cultural change and democracy. The human development sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Isenberg, B. (2021) "Über soziale Differenzierung. Sociologische und psychologische Untersuchungen (1890)", 157–166 i J. Bohr, G. Hartung, H. Koenig & T.-F. Steinbach (red.) *Simmel-Handbuch*. Berlin: J. B. Metzler.
- Jacobsson, K. (2008) "Vår bästa tid är nu? Om tidsuppfattning och politisk självförståelse", *Sociologisk Forskning* 45(4): 74–95. <https://doi.org/10.37062/sf.45.19255>
- Johansson, A. (2005) *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Mallett, O. & R. Wapshott (2011) "The challenges of identity work. Developing

- Ricoeurian narrative identity in organisations”, *Ephemera: Theory & Politics in Organization* 11(3): 271–288.
- Mallett, O. & R. Wapshott (2012) ”Mediating ambiguity. Narrative identity and knowledge workers”, *Scandinavian Journal of Management* 28: 16–26. <https://doi.org/10.1016/j.scaman.2011.12.001>
- May, V. (2001) *Lone motherhood in Finnish women’s life stories. Creating meaning in a narrative context*. Diss., Åbo akademi.
- McAdams, D. P. & K. C. McLean (2013) ”Narrative identity”, *Current Directions in Psychological Science* 22(3): 233–238. <https://doi.org/10.1177/0963721413475622>
- McLean, K. C., M. Syed, M. Pasupathi, J. M. Adler, W. L. Dunlop, D. Drustup, R. Fivush, M. E. Graci, J. P. Lilgendahl, J. Lodi-Smith m.fl. (2020) ”The empirical structure of narrative identity. The initial big three”, *Journal of Personality and Social Psychology* 119(4): 920–944. <https://doi.org/10.1037/pspp0000247>
- Mead, G. H. (1976 [1934]) *Medvetandet, jaget och samhället. Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos.
- Pasupathi, M., E. Mansour & J. R. Brubaker (2007) ”Developing a life story. Constructing relations between self and experience in autobiographical narratives”, *Human Development* 50: 85–110. <https://doi.org/10.1159/000100939>
- Paton, A. & B. Kotzee (2021) ”The fundamental role of storytelling and practical wisdom in facilitating the ethics education of junior doctors”, *Health* 25(4): 417–433. <https://doi.org/10.1177/1363459319889102>
- Prince, D. (2014) ”What about place? Considering the role of physical environment on youth imagining of future possible selves”, *Journal of Youth Studies* 17(6): 697–716. <https://doi.org/10.1080/13676261.2013.836591>
- Pucci, E. (1992) ”Review of Paul Ricoeur’s Oneself as Another”, *Philosophy and Social Criticism* 18: 185–209. <https://doi.org/10.1177/019145379201800206>
- Rasmussen, D. (1995) ”Rethinking subjectivity. Narrative identity and the self”, *Philosophy & Social Criticism* 21(5/6): 159–172. <https://doi.org/10.1177/0191453795021005-612>
- Ricoeur, P. (1984 [1983]) *Time and narrative*, band 1. Chicago: Chicago University Press.
- Ricoeur, P. (1988 [1985]) *Time and narrative*, band 3. Chicago: Chicago University Press.
- Ricoeur, P. (1991a) ”Life. A story in search of a narrator”, 425–438 i M. J. Valdés (red.) *A Ricoeur reader. Reflection and imagination*. Toronto: University of Toronto Press.
- Ricoeur, P. (1991b) ”The creativity of language”, 463–481 i M. J. Valdés (red.), *A Ricoeur reader. Reflection and imagination*. Toronto: University of Toronto Press.
- Rosa, H. (2010) *Alienation and acceleration. Towards a critical theory of late-modern temporality*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Rosa, H. (2020) *Det vi inte kan råda över. Om vårt förhållande till världen*. Göteborg: Daidalos.
- Rostron, A. (2022) ”How to be a hero. How managers determines what makes a good manager through narrative identity work”, *Management Learning* 53(3): 417–438. <https://doi.org/10.1177/13505076211007275>

- Samuels, A. (2018) "The path is full of thorns. Narrative, subjunctivity, and HIV in Indonesia", *Ethos: Journal of the Society for Psychological Anthropology* 46(1): 95–114. <https://doi.org/10.1111/etho.12194>
- Sarbin, T. R. (1986) "The narrative as a root metaphor for psychology", 3–21 i T. R. Sarbin (red.) *Narrative psychology. The storied nature of human conduct*. New York: Preager.
- Somers, M. & G. Gibson (1994) "Reclaiming the epistemological 'other'. Narrative and the Social Constitution of Identity", 37–99 i C. Calhoun (red.) *Social theory and the Politics of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Whittle, A & F. Mueller (2011) "Bankers in the dock. Moral storytelling in action", *Human Relations* 65(1): 111–139. <https://doi.org/10.1177/0018726711423442>

Författarpresentation

Christoffer Hornborg är samverkansdoktorand i sociologi vid Göteborgs universitet och verksam inom forskningsmiljön vid Campus Västervik. Han har tidigare forskat om bland annat platsidentitet i landsbygdscontext, ungas föreställningar om yrkesval samt ökningen av neuropsykiatriska diagnoser. Han är legitimerad psykolog med bakgrund inom allmän- och rättspsykiatri och har en masterexamen i medicinsk antropologi från Aarhus universitet.

Kontakt: Christoffer.Hornborg@vastervik.se

Näringslivseliterna i Djursholm och meritokratin

The business elites in Djursholm and their meritocracy

In this article, I examine the meritocratic privileges of business elites. These groups are not just any group, but those who have become central figures of power and role models in an increasingly corporatized and market-oriented society. From historically being socially marginalized, the economic and financial elites have become a significant elite group in Swedish and global society, with influence far beyond the economic and corporate institutions and organizations they control. My observations are based on Djursholm, a “leader community” of approximately 9,000 residents outside Stockholm that attracts a significant proportion of Sweden’s business elites; the specific question I address is how meritocracy is expressed in practice there. Given that business elites themselves, and others, often attribute their success to traditionally meritocratic abilities, such as hard work, diligence, and education, the aim is to examine how the meritocracy of these elites manifests itself in reality. What I will primarily try to show is how the business elites, and their children, try to interpret and renegotiate what meritocracy is usually about, and how meritocracy is adapted to their abilities and interests.

Keywords: elites, business community, meritocracy, equality, Djursholm

Den fråga som jag ska försöka belysa i denna artikel är hur meritokratin uttrycks i praktiken i de svenska näringslivseliternas främsta sociala rum, Djursholm. Mot bakgrund av att de gärna själva tillskriver sina framgångar traditionella meritokratiskt baserade förmågor i enlighet med en *self-made person*-logik, samtidigt som också andra förklarar deras framgångar på det viset, blir det intressant att undersöka hur dessa eliters meritokrati framträder i verkligheten. Det jag framför allt kommer att försöka visa är hur näringslivseliterna, och deras barn, försöker tolka och omförhandla vad meritokrati handlar om, och hur meritokratin anpassas till deras förmågor och intressen. I praktiken handlar det om att betydelsen av faktiska kunskaper, analytiska förmågor och intellektuella färdigheter, centrala värden i den traditionella modellen av meritokrati, tonas ner medan sociala, estetiska och kommunikativa förmågor idealiseras, vilket i realiteten skapar en ny slags meritokrati, väl anpassad till vår tids neoliberala och marknadsinriktade ideal. Mitt fokus i artikeln är alltså meritokratin som praktik snarare än meritokratin som idé, men de båda hänger förstås samman i min analys av näringslivseliternas makt och inflytande i dagens Sverige.

Näringslivseliterna och meritokratin som idé

Makt på meritokratisk grund, det vill säga uppfattningen att människors flit, engagemang, kunskaper, intellektuella och analytiska förmågor bör avgöra deras "anställningsbarhet", auktoritet och sociala och ekonomiska framgångar, är i dag ett högtidligt och ofta omhuldat ideal, inte minst inom de svenska och internationella näringslivseliterna, det vill säga bland storföretagsledare, kapitalägare och superrika samt framgångsrika entreprenörer (se t.ex. Kennedy & Power 2008; Khan & Jerolmack 2013; Noble & Roberts 2019; Mijs & Savage 2020; Friedman m.fl. 2024). Dessa åtnjuter som bekant betydande ekonomiska tillgångar och andra slags resurser som gör dem mäktiga och inflytelserika, såsom socialt och kulturellt kapital i form av bland annat nätverk och examina från prestigefyllda utbildningar (se Bourdieu 1996; Cousin m.fl. 2018; Eriksson m.fl. 2018; Gulbrandsen 2019).

Näringslivseliternas allt större förmögenheter, inte minst i Sverige under senare tid (se Cervenka 2022; Vikström 2024; Waldenström 2024) kan exempelvis möjliggöra ett behagligt och varierat liv i form av resor, fritidsaktiviteter och andra upplevelser, snabb tillgång till kompetent hälso- och sjukvård genom dyra privata försäkringar, effektiv och omfattande vardagsservice i form av städ- och trädgårdshjälp, läxhjälp för barnen, barnflickor, hantverkare och annat som sammantaget kan främja en hög livskvalitet och i förlängningen en god hälsa och ett långt liv. Av betydelse är också boende på platser som kan erbjuda vacker natur, trygghet och låg kriminalitet, omfattande kommunal och privat service, goda kommunikationer, ett rikt föreningsliv, avsaknad av social och ekonomisk misär, välfungerande förskolor och skolor och umgänge med likasinnade. Sist men inte minst leder ekonomisk potens till makt och inflytande och möjligheten att utforma samhället i enlighet med egna intressen och perspektiv.

En vanlig föreställning bland näringslivsledarna är att deras privilegier är välförtjänta då de har studerat flitigt, arbetat hårt, levt hälsosamt, varit företagsamma och entreprenöriella, aktiva och energiska samt produktiva och ansvarstagande för sig själva och sin omgivning. Denna föreställning utgör kärnan i den av dem så ofta hyllade meritokratiska ideologin, det vill säga idén att ekonomisk och social framgång, status och position i samhället ytterst beror på människors individuella och intellektuella förmågor snarare än på deras sociala bakgrund, klasstillhörighet, arv och börd (se Young 1961; Littler 2018; Markovits 2019; Sandel 2020). Dagens näringslivseliter inom finans, teknologi, social välfärd och andra starka tillväxtområden, med en sådan figur som USA:s president Donald Trump som ett bra exempel, beskriver sig gärna som *self-made persons*, som förtjänat sin framgång; inte sällan kan de peka på att de vuxit upp under knappa eller åtminstone ”normala” omständigheter socialt och ekonomiskt sett (detta gäller dock inte Trump). Sålunda ska deras framgångar ses som ett uttryck för rättvisa, då de helt enkelt vunnits genom personlig flit, engagemang, risktagande och aktivitet.

Rättvisa och meritokrati kan sålunda ses som intimt sammankopplade, men meritokrati är också intimt förbundet med ett upplysningsideal: det är primärt genom utbildning som ett meritokratiskt och därmed rättvist samhälle kan förverkligas (se t.ex. Themelis 2008; Mijs 2016; Holmqvist 2023a). Kanske särskilt i Sverige är denna uppfattning stark: genom den historiskt sett omfattande välfärdsstatens infrastruktur i form av bland annat fri utbildning, har väl alla lika stora chanser att ”bli framgångsrika”? En vanlig invändning bland samhällsvetare, politiker och debattörer i många andra länder är annars att de där så vanligt förekommande avgiftsbelagda utbildningarna, särskilt de mest attraktiva och prestigefyllda, det vill säga de som garanterat leder till välbetalda arbeten i framtiden samt inflytande och makt, skapar djupa orättvisor då alla helt enkelt inte har råd att gå dem. I Sverige har alla i teorin möjlighet att studera vid sådana prestigeinstitutioner som Lunds universitet, Handelshögskolan i Stockholm, Karolinska Institutet och Kungliga Tekniska Högskolan, för att nämna några. Det enda som krävs för att antas, formellt sett, är höga betyg eller motsvarande meriter – vilket utifrån en traditionell tolkning av meritokrati ju ska vara ett resultat av flit, ansvarstagande och intelligens.

Det här är en föreställning som upprätthålls inte bara av de svenska näringslivseliterna och deras ideologiskt associerade och allierade, såsom de flesta national- och företagsekonomer, ekonomijournalister, redaktörer på affärstidningar samt allehanda företärdare för näringslivets lobby- och utbildningsorganisationer och tankesmedjor, utan också genom landets statschefs, kung Carl XVI Gustafs, göranden och låtanden (se Holmqvist 2023b). I ett av sina juttal sade han till exempel följande: ”Jag tycker det är viktigt att se framtiden an i ljusa färger. Att vara pessimistisk hjälper ingen, varken Dig själv eller andra. Men det gäller att ha kraft att ta tag i sitt eget liv. Det kommer inga stekta sparvar flygande om Du inte själv bemödar Dig om att göra Ditt bästa.” Och till arbetslösa ungdomar gav han följande råd i en intervju för *Dagens Industri*: ”Man kan vara så fräck att man går och knackar dörr. Det gäller att sälja sig själv. [...] Man får aldrig ge upp. Försök slutföra en examen som ändå ger en plattform att stå på.”

Meritokratin som ideologi saknar som bekant inte sina kritiker bland såväl svenska som internationella samhällsvetare, journalister och debattörer; i praktiken ses den nämligen sällan som ett uttryck för vad den lovar, nämligen rättvisa förutsättningar för alla att nå såväl social som ekonomisk framgång (se t.ex. Kennedy & Power 2008; Littler 2018; Sandels 2020; Larsson 2023). Tvärtom har meritokratin i framför allt utbildningssammanhang beskrivits som ett sätt att särskilja och premiera vissa grupper framför andra, vilket antas gynna de redan privilegierade. *Old-boy network* är ett populärt uttryck i Storbritannien som där sammanfattar betydelsen av elitskolor och elitutbildningar för de gamla och etablerade nätverk och grupperingar som styr samhället; liknande tendenser finns givetvis även i Sverige (se t.ex. Sandgren 2022; Persson 2023). Likväl har traditionella meritokratiska argument stort genomslag i debatten, där tron på *self-made persons* är stark; idén om den ansvarstagande, aktiva, energiska, entreprenöriella, produktiva och hälsosamma människan förs ofta och gärna fram som ett ideal i vårt marknadsinriktade och företagsekonomiserade samhälle (se Friedman m.fl. 2024; Holmqvist 2024), där ju näringslivseliterna alltså i dag har en dominerande position.

Dessa grupper är inte vilka eliter som helst, utan de som numera, mot bakgrund av Sveriges sedan flera decennier tillbaka betydande nyliberalisering, genom bland annat omfattande avregleringar och privatiseringar samt borttagande av bland annat förmögenhets- och fastighetsskatterna (se t.ex. Hartmann 2011; Szebehel & Meagher 2017; Blix & Jordahl 2021), kommit att bli centrala makthavare och förebilder. Från att historiskt ha varit socialt ringaktade, har de ekonomiska och finansiella eliterna blivit en betydande statusgrupp i det svenska och globala samhället, med ett inflytande som sträcker sig långt utöver de ekonomiska institutioner och företag som de kontrollerar (se Cousin & Chauvin 2014; Atkinson 2021; Alfani 2023; Kantola och Kuusela 2024).

Studieobjektet: Djursholm¹

Min studie 2010–2015 av Djursholm som ”Sveriges ledarsamhälle” (se Holmqvist 2015) hade ett explorativt anslag och utgick inte från några teorier om meritokrati; i stället växte dessa frågor fram ur det insamlade materialet och det allmänna intrycket av samhället, där en av mina huvudsakliga slutsatser var att djursholmarnas sociala och ekonomiska framgångar inte primärt kunde tillskrivas klassiska meritokratiska förmågor och dygder, utan i stället handlade om deras sociala, kommunikativa och estetiska förmågor. Jag hade alltså inte från början en klar plan att studera hur meritokrati kommer till uttryck i samhället, utan analyserade först i efterhand studien utifrån detta begrepp, specifikt tolkat så att meritokrati uttrycker en människas flit, engagemang och intellektuella och analytiska förmågor (se Themelis 2008; Mijs 2016; Holmqvist 2023a).

Den ursprungliga studien gjordes utifrån följande huvudsakliga metoder:

1 De empiriska citaten har tidigare publicerats i Holmqvist 2015.

Formella intervjuer – planerade möten och samtal med människor, som föregicks av en förfrågan (oftast per mejl) om att träffas. Sammanlagt 207 personer intervjuades ur följande två kategorier: (a) djursholmare: människor som bodde eller hade bott i Djursholm; (b) anställda: människor som arbetade eller hade arbetat i Djursholm, till exempel byggarbetare, anställda på restauranger och på bankkontor. Den första gruppen bestod av 128 personer. Vid planeringen av intervjuerna hade jag inte en plan om en strikt ålders- och könsfördelning, men försökte i mina kontakter att uppnå en någorlunda god balans. Kontakter med privatpersoner togs i allt väsentligt genom redan genomförda intervjuer, där jag brukade avsluta med att fråga om hjälp med att träffa fler personer; urvalet styrdes i så måtto delvis av dem jag redan träffat. Flera personer återkom också spontant efter avslutad intervju med tips om personer som de tyckte att jag borde träffa. I andra fall tog jag dock kontakt själv, framför allt med kända invånare. I de flesta fall skedde intervjuerna enskilt, men i vissa fall med till exempel två makar/sambor och/eller med barn och ungdomar.

Särskilt stor vikt lades vid att studera förskolorna och skolorna och att där träffa olika personalkategorier: förskolechefer och pedagoger inom förskolorna; rektorer, biträdande rektorer, lärare inom olika ämnen (såväl teoretiska som praktiska), samt inom såväl grund- som gymnasieskolan fritidsassistenter, specialpedagoger, sjukvårdspersonal, vaktmästare, administrativ personal och bibliotekspersonal.

Intervjuerna varade som regel 45–60 minuter och samtliga genomfördes mot löfte om anonymitet och att ingen bandinspelning gjordes. Detta visade sig vara särskilt viktigt för gruppen anställda. Efter respektive intervju renskrev jag mina anteckningar i ett worddokument. De citat som presenteras i denna artikel är alltså inte direkta citat från bandinspelningar, utan citat så som jag har nedtecknat utsagor under intervjuerna. Fas i studien påverkade i hög grad de frågor jag ställde, men givetvis också urvalet av respondenter.

Informella samtal och intervjuer – spontana möten och diskussioner med människor i Djursholm som jag mötte på gator och torg, på biblioteket, i butiker, på restauranger, på fester och mingel, på badstranden, i tennisklubben, på skolor och förskolor och så vidare. Dessa samtal fördes med såväl kategorin djursholmare som kategorin anställda. Det är svårt att uppskatta hur många samtal det rör sig om, men det var en ansevärd mängd under fem års tid. I ett fåtal fall var min identitet som forskare inte känd i dessa situationer, men i de flesta fall var den det, till exempel vid middagar som jag deltog i hos privatpersoner eller föreningar. De informella samtalen och intervjuerna var ett viktigt komplement till de formella intervjuerna, skedde hela tiden under studiens gång och bidrog till mitt intryck och min tolkning av Djursholm. De var särskilt viktiga när jag besökte skolor och förskolor för att så att säga småprata med föräldrar och skolpersonal.

Observationer. En viktig del av min undersökning var de observationer som jag gjorde under studiens gång. Under perioden 2010–2015 vistades jag intensivt i samhället, dels i offentliga miljöer såsom biblioteket i Djursholm, Djursholms torg, Djursholms begravningsplats med mera, dels i olika verksamheter och föreningar som jag hade blivit inbjuden till (inte minst skolor och förskolor) och dels i de många hem som jag

besökte i samband med intervjuer eller som inbjuden till middag och fest. Jag var i samhället dag som kväll, vardag som helg, till exempel vid olika offentliga arrangemang som nationaldagsfirandet och julmarknaden. Jag tog också ofta promenader, cyklade eller joggade i Djursholm, allt för att få ett så rikt och varierat intryck av miljön och samhället som möjligt.

Artiklar, böcker, webbsidor med mera. Ett viktigt material för min förståelse av Djursholm var skriven information i olika former. Jag sökte aktivt på nätet efter artiklar, webbsidor med mera som kunde ha ett relevant innehåll, allt från artiklar om Djursholm av journalister till nekrologer och födelsedagsartiklar om djursholmare i tidningar. Under en period följde jag bloggar samt tog via Facebook och andra sociala medier del av olika verksamheter, till exempel ungdomsgården vid den lokala gymnasieskolan. En särdeles viktig källa i sammanhanget var hembygdsföreningens skriftserie, som bland annat hade flera nummer om skolorna i Djursholm.

Statistiskt material. För studiens räkning beställde jag statistiskt material från Statistiska Centralbyrån, Brottsförebyggande rådet och Socialstyrelsen rörande olika förhållanden, till exempel statistik över djursholmarnas inkomst och förmögenhet, vilka typer av brott de blir lagförda för samt vilka typer av läkemedel som förskrivs dem. Det specialbeställda statistiska materialet var ett väsentligt stöd för de intryck som jag fick genom andra källor, till exempel statistik från Skolverket om provresultat på nationella prov hos eleverna i Djursholm.

Enkäter. Jag genomförde ett flertal enkäter på förskolor (riktade till föräldrar) och skolor (riktade till barn och ungdomar), såväl traditionella som webbenkäter. Dessa enkäter hade inte några statistiska ambitioner, utan tjänade som stöd för de kvalitativa intervjuer och samtal som jag hade gjort med olika kategorier av respondenter, till exempel föräldragruppen.

Näringslivseliterna och meritokratin i praktiken: några empiriska observationer

När jag gjorde min studie av Djursholm kom jag tidigt att särskilt intressera mig för hur det var att växa upp där, och därmed hur morgondagens djursholmare formades och danades som "framtida ledare". Som jag senare kunde konstatera i min studie av Handelshögskolan i Stockholm (Holmqvist 2018), ett privat universitet som länge fungerat som språngbräda till inflytelserika och välbetalda arbeten inom framför allt det privata näringslivet i Sverige och utomlands, har Djursholm varit en mycket betydande och pålitlig leverantör av studenter dit; det finns helt enkelt en röd tråd mellan en uppväxt i Djursholm och en utbildning på Handels – och vidare till ekonomisk makt och politiskt och moraliskt inflytande i samhället i stort. Den lokala gymnasieskolan i Djursholm kallas till och med skämtsamt i samhället för "Handelsträdgården". Det vill säga: de förmågor och värderingar barn och ungdomar förvärvar tidigt i Djursholm utifrån en viss social logik är inte oviktiga för att förstå hur de sedan utövar makt och inflytande, i näringsliv, stat och andra centrala samhällssfärer.

Ett konkret uttryck för "merit" i Sverige är skolbetyg; för att komma in på en för

makteliten så central skola som Handels i Stockholm krävs vanligen mycket höga "meritvärden", det vill säga summan av betyg. Detta är naturligtvis någonting som både elever och föräldrar är väl medvetna om i Djursholm. Skolorna och lärarna i Djursholm, främst de på den lokala gymnasieskolan, Viktor Rydberg Gymnasium, VRG, får därmed en avgörande roll, vars pedagoger både kan utveckla och höja elevernas kunskaper och därmed betyg (meritvärden) och fungera som ett slags grindvakter in till den framtida elitens rum och miljöer genom att agera betygsättare och därmed myndighetsutövare. Mot bakgrund av Djursholms historia och kultur som ett "ledarsamhälle" är det därför inte så konstigt att föräldrarna i samhället, och de organisationer som företräder dem, vill ha ett finger med i hur skolorna drivs, ett engagemang som förvisso inte är unikt för just Djursholm, men som kan ses som ett viktigt uttryck för hur meritokratin i praktiken fungerar hos näringslivseliterna.

I enlighet med denna artikels syfte, nämligen att studera hur meritokratin kommer till praktiskt uttryck i Djursholm, kommer jag i det följande att redovisa mina observationer om hur näringslivseliterna, och deras barn, försöker tolka och omförhandla vad meritokrati är för någonting, och hur deras meritokrati uttrycks, med specifikt fokus på skolorna i samhället. Jag kommer inledningsvis att beskriva relationen mellan skolpersonal och föräldrar och barn i Djursholm, som utgör grunden till att förstå hur meritokratin kommer till praktiskt uttryck i Djursholm genom dess tydligaste instrument: betygsättningen av elevers ämneskunskaper.

Flera representanter för föräldraföreningarna i Djursholm betonade förvisso i samtal med mig att deras uppgift *inte* var att påverka skolornas organisation eller pedagogik. En person sade:

Vi i föräldraföreningen markerar tydligt att vi inte kan gå in i skolan och lägga oss i den praktiska driften av skolan, eller ha synpunkter på den övergripande pedagogiska idén. Det är skolans ansvar att driva skolan och vi har förtroende att de gör det på bästa sätt.

En annan representant menade att "vi lägger oss inte i det som rör själva skolarbetet, läroplanen eller lärarnas prestationer. Om en enskild lärare får klagomål på sig av elever eller föräldrar, är det inte vår sak som förening."

Likväl uppfattades föräldrarna bland de skolanställda på olika skolor i samhället som jag intervjuade som potenta, mäktiga och angelägna att bestämma. Det fanns i sammanhanget en dov "hotfullhet" i fråga om vad som kunde ske om man som skolanställd inte så att säga hade med sig föräldrarna på tåget. En rektor uttryckte: "Det är väldigt starka föräldrar här med en stark vilja. Det krävs att man har en rejäl teoretisk utbildning och vet vad man talar om. Här råder höga förväntningar och du är granskad och sedd." En annan rektor beskrev det på följande sätt:

Föräldrarna är mäktiga här och det är de dels naturligtvis genom sin utbildning och ofta goda positioner i arbetslivet som har gett dem erfarenhet kring hur man talar, vilka kanaler man ska gå på, hur man formulerar sig i mejl, och så vidare,

men dels också för att de är så civiliserade. De är inte alls burdusa, utan vänliga och trevliga. Det blir ytterst sällan några öppna konflikter, eller hårda ord, utan allt sker på ett mycket sympatiskt sätt.

Skolorna i Djursholm brottas generellt inte med några allvarliga sociala problem såsom våld och hot eller öppen droghandel, men skolledare upplevde allmänt en problematik i form av ett överdrivet föräldraengagemang. En rektor menade att mycket av hennes tid som rektor ägnades åt att kommunicera med föräldrarna: "En skillnad mot de skolor där jag jobbat tidigare, är att här tar föräldrarna själva kontakt i mycket högre grad. På andra skolor är det rektorn som kontakter föräldrarna i normalfallet, till exempel för att förmedla information eller vid problem med en särskild elev. Men här vänder sig föräldrarna ofta till mig både med krav på information om stort och smått och för att klaga på hur någon av mina medarbetare är."

Flera lärare sade också till mig att de upplevde sig som en tämligen utsatt grupp vad gällde just relationen till föräldrarna, och att de kunde se detta som en betydande negativ aspekt av arbetet. Som två av dem uttryckte saken i sina respektive intervjuer:

Här är alla väldigt noggranna med hur man uttrycker sig, inte minst i mejl. Man är rädd för tråkiga konsekvenser om det blir fel. Du måste ha koll på allt det juridiska. Så är det naturligtvis inte i många andra samhällen.

Under mina många år som lärare här, har jag då och då råkat ut för föräldrar som på olika sätt låtit mig veta att de är advokater. Det kan till exempel vara genom att de mejlar där det står deras titlar. Det är naturligtvis en form av påtryckning. Jag ringde faktiskt till Advokatsamfundet och de sade att det inte är OK att skicka ett mejl med advokattiteln när det gäller ens barn i skolan. Vi är ju myndighetsutövare som lärare. Det är otillbörlig påverkan. [...] Självklart påverkas man av föräldrarnas arbeten. Om man vet att pappan är asfaltsläggare eller om han är chef för ett välkänt företag, ja det påverkas man av på ett eller annat sätt, till exempel hur man pratar och resonerar kring barnets utveckling. Många av våra föräldrar har ju som yrke att påverka sin omgivning enligt sina intressen. De är drivna i det här.

Föräldrar som jag pratade med framstod dock överlag som medvetna om att deras engagemang och intresse för förskolorna och skolorna i många fall kunde upplevas som krävande av skolpersonalen. En pappa tillstod följande:

Det finns en ganska god insikt bland föräldrarna att vi kan vara en ganska jobbig grupp för personalen att hantera. Det ställs krav och man lägger sig i. Vi är ju människor som är vana att bestämma och uppfattar oss nog också som hyfsat kompetenta. Men när det kommer till det egna barnet, då glömmar man det och kör på och kräver det bästa. Det är nog mänskligt.

Men inte bara föräldrakollektivet i Djursholm kan ses som en kraft gentemot framför allt lärarna; även eleverna vill kunna utöva inflytande. På flera sätt kunde lärare uppleva att de till och med uppträdde socialt överlägset och att de så att säga tog sig friheter gentemot dem, underförstått att lärare var dem socialt underlägsna. En lärare exemplifierade med följande: "När jag kör upp till skolan, retar jag mig på att eleverna inte flyttar på sig när de ser att jag kommer med bilen. De är väluppfostrade på ett sätt, men också medvetna om sitt värde." En kollega till henne berättade att "visst finns det en viss arrogans bland en del ungdomar här. Vi har varit tvungna att prata med dem om att man inte bara reser sig upp i matsalen och lämnar sin tallrik, och det står det numera även på skyltar utanför matsalen. Det är en inställningsfråga. Personalen här är inte deras 'servicemän'."

Den ofta väl utvecklade sociala och kommunikativa förmågan bland Djursholms barn och ungdomar, något som jag själv kunde notera vid ett flertal tillfällen, påverkar också relationen till personal inom förskolor och skolor. En lärare menade att "eleverna är välutbildade, välartikulerade och artiga. Det är bra på ett sätt. Föräldrarna och barnen vet vad de har för rättigheter och vad vi som skola har för skyldigheter gentemot dem. På många andra skolor accepterar nog elever och föräldrar mycket av det som sägs från skolorna. Så är det inte här." En annan lärare förklarade att kollegorna på hans skola har en speciell relation till eleverna på grund av det utvärderingssystem som finns, vilket handlar om att ge eleverna möjlighet att bedöma lärarna: "Det är inte direkta frågor om lärarens kompetens, sätt och stil, utan mer om 'variation i undervisningen' och liknande. Men visst handlar det om att ge eleverna en möjlighet att uttrycka åsikter om enskilda lärare." Som skolanställd har man heller inte alltid mycket att sätta emot, trots att man formellt sett är myndighetsutövare, särskilt mot bakgrund av att skolledningarna i Djursholm ofta kan sammanfalla med djursholmarna själva. Det hela framstår dock inte som nytt: i en artikel i Djursholms samskoleförenings årsskrift från 1944 beskrivs hur elever utövade "en andlig, ibland rent av kroppslig terror mot nästan försvarslösa pedagoger".

Sammantaget kan det betydande sociala trycket på skolpersonalen från föräldrars och elevers sida påverka det främsta uttrycket i skolans värld för meritokrati, nämligen betygsättningen. Som en av lärarna sade: "Om man sätter fel betyg i elevens ögon kommer först gråtattacken, sedan föräldraattacken."

Att föräldrar – och elever – i Djursholm på olika sätt försöker påverka lärare och rektorer i stort och smått, medvetet och omedvetet, har förstås att göra med att de är så centrala för barnens framtid genom sin myndighetsutövande funktion som betygsättare. Man kan helt enkelt inte bara "låta meritokratin ha sin gång", utan vill själv utforma hur den fungerar i praktiken, vilket visar att meritokratin i högsta grad är en social och kontextuell konstruktion, och därmed ett uttryck för makt och intressen (se Kennedy & Power 2008; Khan & Jerolmack 2013; Littler 2018). Betygen blir till en sorteringsmekanism, där de med höga betyg de facto *har* "goda meriter" medan de med låga betyg inte har det – detta utifrån en tämligen snäv syn på vad som utgör merit, nämligen en typ av poäng för antagande till högre utbildning.

Så här uttrycker sig två lärare på skolorna i Djursholm i sina respektive intervjuer om betygen och deras betydelse:

Barn på låg- och mellanstadiet är som barn är mest. På högstadiet och gymnasiet funkar inte den ideologin. Då märks de studiesvaga och man måste hålla skenet uppe mycket tydligare. Betygen graderar ju inte bara dina kunskaper, utan även din person. De som inte får höga betyg då, uppfattas som mindre smarta. Man gör skillnad på barn och barn. [...] Höga betyg betyder allt. Dels är det viktigt rent karriärmässigt, annars kommer du inte in på vissa utbildningar. Dels är det viktigt socialt här.

Vi måste ofta prata *good enough* bland våra elever och säga ”du har gjort ditt bästa, och det är jättebra, det duger fint!” Men ofta känns det som vi pratar för döva öron. Det är bara de bästa betygen som gäller. Lyckas man inte fullt ut, då blir man oerhört besviken.

Men höga betyg är inte bara viktigt för den enskilde eleven och hans eller hennes familj, sett som ett uttryck för deras ”meritokratiska värde” som personer; de är också av stor betydelse för Djursholms status och position som ”ledarsamhälle”. En lärare förklarade:

Skolan har ett rykte om sig att ha höga betyg, och det stämmer ju även i verkligheten. Därför finns det säkert en förväntan och en press på eleverna som kommer in här att även de ska få höga betyg. Ett lågt betyg i en skola med höga betyg är ett hårt slag mot självbilden. [...] Skolan vill också upprätthålla sin image av elitskola. Hur skulle det se ut att ha skolor i Djursholm där stora grupper av eleverna inte fick godkänt, eller där man bara var en medelskola? Det stämmer inte överens med samhällets självbild. Alla, elever, föräldrar, skolan, jobbar på att de höga betygen ska bestå.

Denna insikt var också allmän bland de föräldrar som jag intervjuade. En av dem uttryckte: ”Skolorna är mycket bra här. Men sätter lärarna för höga betyg? Det finns ju en förväntan bland både barnen och föräldrarna att man ska ha toppbetyg. Det kan bli ett enormt tryck på lärarna och skolan, inte uttalat utan mer sublimt. Vad skulle hända med exempelvis VRG om man började sätta lägre betyg än vad man gör i dag? Hur skulle man se på det i Djursholm?”

Lärare på olika skolor i Djursholm som jag intervjuade menade vidare att de höga betygen bland eleverna överlag förvisso knappast kunde sägas bero på att eleverna i Djursholm i en intellektuell och analytisk bemärkelse skulle vara mer begåvade och intelligenta än andra elever, det vill säga de speglade inte de klassiska meritokratiska idealen om intellektuell och analytisk stringens. Som två av dem sade i sina respektive intervjuer:

Att våra elever skulle vara mer begåvade än elever på andra skolor är en väl etablerad myt här. Men när alla får göra nationella läs- och skrivtester så uppvisar vi skrämmande låga resultat. [...] Det man ändå frågar sig är hur det är möjligt för dessa elever att ändå få så höga betyg, att ändå få MVG.

Det här är en ganska vanlig skola rent kunskapsmässigt. När vi gör nationella tester ligger vi på medel. Det är inte jätteduktiga barn här. Många av mina lärarkollegor säger ibland: "Här har vi så många duktiga barn." Och visst är de duktiga, flinka och artiga och kan föra sig och ge ett gott intryck. Men de avviker inte nämnvärt kunskapsmässigt. Dessutom har vi ju faktiskt ganska många barn med särskilda behov, som hade halkat efter mycket om vi inte lade ner stora resurser på dem. [...] Jag som har arbetat på flera andra skolor runt om i landet tycker att det här är en skola som alla andra, men bland mina kollegor som bara har arbetat här är intrycket att skolan är unik, att eleverna är särskilt duktiga.

En lärare påpekade särskilt i sammanhanget att det finns en föreställning i Djursholm att kraven på skolorna skulle vara högre där. Med hänvisning till många års arbete på andra skolor menade hon dock att det varken är lättare eller svårare i Djursholm:

Om man har en skola med det ryktet tror jag också att det går lättare att få hjälp för studiesvaga elever, liksom att ställa krav på skolan att allmänt sänka kraven för att det inte ska bli fel nationellt. Men vad som då skulle hända vore att det blir lättare här än på andra skolor. Och kanske är det redan så, vi lägger ju mycket resurser på elever med olika så kallade behov och så har vi ju det här trycket från ledning, elever och föräldrar om att sätta höga betyg. Och att någon skulle få IG [i dagens system E] är en *no option*.

Det fanns också bland de betygssättande lärare som jag pratade med en upplevelse av att föräldrarna, och i viss mån även eleverna, hade en direkt inverkan på det betyg som sattes. Det "föräldraengagemang" som redovisades innan kan därvidlag ses som en vilja till inflytande över betygssättningen och därmed den meritokratiska logik som den vilar på. Som två av dem sade:

Betygskulturen handlar om att hellre fria än fälla. Om det står och väger mellan VG och MVG, då bör du sätta MVG. Då slipper du bråk. Föräldrarna här tvekar inte att bli aktivister. Sätter du inte högsta betyg, då blir det en reaktion. Det här vet ju lärarna om, såklart. Att sätta G+ i Järfälla, då är föräldrarna nöjda med det.

Många föräldrar här är ju så rutinerade och drivna i att styra och hantera människor att vi lärare är en liten munsbit för dem. Det är ju ofta deras jobb. De kan gå på unga, kvinnliga lärare som kan ha det ganska tufft. När det gäller det egna barnet är du ganska subjektiv. De kan hela galleriet från hot till manipulation där allt handlar om att påverka dig som lärare att sätta högre betyg. En del lärare har råkat illa ut.

Men det är inte bara föräldrar som kan agera för högre betyg, utan även elever. En lärare sade: "Barnen är väldigt bra på att förhandla, de är duktiga på att prata, det är klart att man kan bli påverkad av det och kanske ändrar ett lägre betyg till ett högre

för någon enskild uppgift.” En annan lärare menade att ”man kan bli bombarderad av olika argument om varför betyget inte är det rätta, här gäller det att kunna stå pall”. Ytterligare en lärare hävdade att ”eleverna här tar för sig. De är vana att prata för sig, att förhandla till sig förmåner, till exempel tider för prov eller inlämningsdatum.” En kollega till honom ansåg att det fanns ett allmänt tryck på honom och hans kollegor att då och då se mellan fingrarna vid betygsättningen, ”annars kan man uppfattas som en rigid och oflexibel byråkrat”.

En viktig förklaring till de höga betygen i Djursholm är naturligtvis hårt arbete och engagemang i skolarbetet från elevernas sida. Djursholm kan på flera sätt sägas vara en studie- och prestationsorienterad kultur i så motto att man strävar efter höga betyg och är beredd att kämpa för att få dem, helt i enlighet med en dominerande föreställning om traditionell meritokrati som ett uttryck för kunnande och analytisk förmåga. Djursholm har också ett bildningsideal historiskt sett, där sådana kulturpersoner i samhället som Natanael Beskow, Elsa Beskow, Verner von Heidenstam och inte minst Viktor Rydberg lever kvar i det kollektiva minnet.

Som framgår av det ovan sagda kan det likväl finnas andra betydande förklaringar till de höga betygen, som har mindre att göra med elevernas kunskaper eller flit och mer att göra med deras och föräldrarnas förmåga att utöva *ledarskap*, det vill säga att styra och leda sig själva och sin omgivning, både genom sociala förmågor i form av engagemang, aktivitet och ett entreprenöriellt förhållningssätt till livet och genom estetiska förmågor i form av kroppsliga och fysiska uttryck, såsom tonläge, rörelsemönster, klädval och liknande. Dessa kan sammantaget ses som olika ”genvägar” för att utbildningen genom (höga) betyg ska bekräfta den sociala status man menar sig ha förtjänat genom att ha vuxit upp i Djursholm. Att omforma meritokratin på detta sätt uppmuntrar naturligtvis inte vare sig elever eller föräldrar till seriöst intellektuellt eller konstnärligt arbete, men ligger mer i linje med en entreprenörs attityder och moral. Sammantaget leder detta till formandet av rent antiakademiska dispositioner, där i stället andra egenskaper utvecklas och etableras, vilka i praktiken blir de reella meriterna.

Diskussion

Enligt en traditionell beskrivning av meritokratin beror människors status och position på deras intellektuella förmågor och formella meriter, kunnande och kompetens – vilket är någonting som inte minst näringslivets eliter gärna framhåller som förklaring till deras betydande sociala och ekonomiska privilegier i dag (se Kennedy & Power 2008; Khan & Jerolmack 2013; Noble & Roberts 2019; Mijs & Savage 2020; Friedman m.fl. 2024). Men gång på gång visar det sig att idén om meritokrati inte ger en riktig beskrivning av verkligheten, vilket är skälet till att sociologer ofta talar om ”myten om meritokratin” i samhället. Exempelvis finns det gott om mycket kompetenta och dugliga personer bland Sveriges invandrare och funktionsnedsatta som aldrig lyckas bli ”anställningsbara” eller som får nöja sig med det som i litteraturen har kallats för ”skitjobb” (se Garsten & Jacobsson 2004; Holmqvist 2009; Seing 2014). Som ideologi ser meritokratin främst till utbildning som lösning på människors arbetslöshet, bristande

möjligheter och utanförskap. Utbildning betraktas som nyckeln till integration och anställningsbarhet, oavsett vem man är och varifrån man kommer. Det är naturligtvis rätt tänkt, men sällan är det formella kunskaper som avgör människors framgång på arbetsmarknaden eller deras sociala position och status i stort (se t.ex. Sandgren 2022; Persson 2023).

Djursholm är ett tydligt exempel på detta. Där har meritokratin anpassats och omformats till invånarnas ideal och föreställningar om vad ”kunskap” och ”merit” är för någonting; i en sådan miljö vet man också hur man på ett handfast och praktiskt sätt ”rundar” den traditionella meritokratin. De mycket goda skolresultaten, till exempel, kan alltså inte bara förklaras av elevernas flit, intelligens och engagemang, utan måste också förstås sociologiskt, som ett uttryck för makt och intressen; ett välkänt fenomen som givetvis inte inskränker sig till Djursholm.

Man kan kanske tycka att det sätt på vilket näringslivseliterna och deras barn praktiserar meritokrati i Djursholm är omoraliskt, till och med orättvist; det är också något som impliceras av den kritiska sociologiska litteratur som finns om så kallade elitskolor och elitsamhällen. Att föräldrar och även elever på olika sätt försöker att påverka lärare och rektorer vad gäller skolornas betygsättning ska dock i deras ögon inte ses som uttryck för detta; tvärtom är det ett moraliskt riktigt beteende i Djursholm och helt i enlighet med meritokratins etos så som näringslivets ledare och framgångsrika entreprenörer ofta praktiserar den. Näringslivet förväntar sig engagemang, handlingskraft och entreprenörskap, vilket detta uttrycker; därtill finns en självbild av social upphöjdhed i förhållande till framför allt lärarna som i en rent hierarkisk bemärkelse innebär att de är underordnade djursholmarna, inte minst i ljuset av att de djursholmska skolorna i allt väsentligt är lokala institutioner.

Missnöjet över ett betyg utgår därvidlag knappast från en analys av elevens faktiska kunskaper, utan från hans eller hennes sociala beteende. Ett lågt betyg, oavsett ämne, riskerar följaktligen att uppfattas som en kritik av personens vandel, för att använda ett i politiken aktuellt begrepp – inte av hans eller hennes kunnande. Det kan te sig provocerande i Djursholm utifrån den bild av den djursholmska livsstilen som är förhärskande. Ett VG (B) i matematik i stället för ett MVG (A) kan därför ses som lika mycket betyg på vandel som på kunskaper. Och då djursholmarna ofta uppfattar sig själva som ledare och som livsstilsföredömen och sociala förebilder, blir alla andra betyg än det högsta svårbegripliga. Föräldrainflytandet över elevernas betyg blir också till en klassisk maktpraktik, som barnen/eleverna kan observera och lära sig av. Som ledare i ett marknadsinriktat samhälle förväntas man inte vara passiv inför svårigheter eller besvikelser, utan aktiv och entreprenöriell. Ett flertal förhållningssätt kan tillämpas: hot, smicker, vädjanden – allt för att uppnå de syften man önskar (se Jackall 1988; Khurana 2003). Slutresultatet blir en meritokrati som fungerar enligt delvis andra regler än de gängse.

Jag kunde i min studie av skolorna i Djursholm observera andra exempel på detta, till exempel en upplevelse hos lärare att fusk bland elever var allmänt förekommande, liksom en omfattande dyslexidiagnostisering av elever, vilket gav dem studiemässiga fördelar i form av exempelvis förlängd provtid och möjlighet att göra prov muntligt i

stället för skriftligt. I så måtto kan exemplet Djursholm inte bara visa hur näringslivseliterna och deras barn använder sig av olika tillvägagångssätt för att skaffa sig fördelar gentemot andra grupper i ett samhälle som säger sig vara meritokratiskt; det visar också vägen för ett annat slags meritokrati än den traditionella, nämligen en meritokrati där ”merit” stavas social och även estetisk och kommunikativ förmåga och kompetens. Det är också sådana meriter som gör eleverna ”anställningsbara” för ledande positioner inom framför allt näringslivet (se t.ex. Rivera, 2016; Schleef, 2006) och som gör dem väl förberedda för en utbildning på en sådan skola som Handels, som i allt väsentligt erbjuder en utbildning som gör studenterna socialt och estetiskt förberedda för karriärer i näringslivet, men knappast klassiskt bildade (se Røbken 2004; Huzzard m.fl. 2017; Holmqvist 2018).

Det hela är inte begränsat till positioner inom samhällets ledande skikt: i dag förväntas alla skolelever vara ”entreprenöriella”, och de sociala och estetiska förmågorna är jämte det traditionella kunnandet av stor betydelse vid betygsättning och ”meritering”. Ej heller är föräldrapåverkan på lärare och rektorer någonting unikt för Djursholm. Samhället har i sann företagsekonomisk anda allmänt utvecklats i en riktning där karisma har kommit att ersätta kompetens som grund för meritering och anställningsbarhet; ett fenomen som absolut inte är begränsat till Sverige (se Garsten & Jacobsson 2004; Stevens 2009; Maxwell & Aggleton 2015; Van Zanten 2018).

Den gängse varianten av meritokrati har byggt på en idé om att klassresor ska vara möjliga att göra för alla och att alla ska få lika möjligheter, oavsett social bakgrund. Ytterst handlar detta om rättvisa, vilket kan förklara den stora satsning på skola och högre utbildning som gjordes i Sverige under 1900-talet. En känd företagsledare i Djursholm som jag intervjuade betonade för mig när vi satt i hans magnifika villa för intervjun att han hade Socialdemokraterna att tacka för sin framgång, då han kom från ett studieovant och intellektuellt och ekonomiskt fattigt hem. Men i takt med samhällets successiva nyliberalisering sedan 1980-talet har vad som kan anses vara meriter kommit att förändras, och social bakgrund och uppväxtmiljö har (återigen) kommit att bli allt viktigare för att skilja agnarna från vetet – även om paradoxalt nog nyliberalismens främsta apostlar, näringslivseliterna, gärna hävdar motsatsen. De har inte bara haft en central roll i utformandet av det marknadsinriktade Sverige; de har också en central roll i hur dess meritokrati ska fungera i praktiken och vad som ska anses vara ”meriter” i dagens samhälle.

Att växa upp i en miljö som Djursholm är i och för sig inte utan problem och utmaningar – barn och ungdomar som jag intervjuade vittnade bland annat om en stor känsla av ensamhet och en stark press att ”lyckas” och att ständigt prestera; det sociala klimatet människor emellan lämnar också mycket övrigt att önska många gånger – men fördelarna måste sägas överväga nackdelarna: här fostras barn och ungdomar till en framtida elit med de meriter som krävs, och här lär de sig hur ett befintligt system kan användas till deras egen fördel. I den nyliberala meritokratin är de klassresor som tidigare varit möjliga att göra betydligt svårare att lyckas med, då det helt enkelt är så viktigt i dag var man växer upp och i vilka skolor man går, det vill säga vilka sociala sammanhang man är en del av. Delvis handlar det om att få kontakter och nätverk,

men framför allt handlar det om att förvärva rätt sociala och estetiska dispositioner, det vill säga de meriter som leder till ”framgång”.

Slutsatser

Djursholm präglas naturligtvis liksom andra miljöer av meritokratiska dygder och ideal, men det är inte dessa som ger samhället dess unika karaktär och särprägel. En meritokrati är som sagt ett samhälle som bygger på föreställningen att en individs sociala värde främst utgår från vad han eller hon har åstadkommit utifrån sina kunskaper, meriter och intellektuella och analytiska färdigheter. Trots sin ofta solida akademiska utbildning skiljer sig dock knappast den typiske djursholmaren från den genomsnittlige svensken när det gäller intellektuell förmåga. Naturligtvis finns det undantag, men djursholmare har inte någon djupare kunskap om världen än folk i gemen. Det är alltså inte meritokratiska principer som ger Djursholm och dess invånare deras ledande ställning och gör samhället till ett ”ledarsamhälle”.

Meritokratin så som den uttrycks i teorin är utpräglat byråkratisk, men därmed också rättvis. Den bygger på regler och normer som alla har möjlighet att förhålla sig till; tanken är att alla ska ha en chans att lyckas, oavsett var man kommer ifrån. På så vis är meritokratin en mekanism för klassresor och social rörlighet. Visst har den sina brister som kan missgynna vissa grupper och visst har den många gånger kritiserats, men det slags korrumpning av meritokratin som mina observationer av näringslivseliterna i Djursholm pekar på är betydligt mer problematisk. Meritokratin i sin ideala form erbjuder därvidlag den bästa grunden för samhällsekonomin och ger för de flesta människor möjlighet till integration och sysselsättning. Men frågan är mer jordnära än så. Jag tror till exempel att varje människa som i framtiden drabbas av en allvarlig sjukdom vill ha en läkare som handlar utifrån kunskap och beprövad erfarenhet, och inte en mindre kompetent person som lyckats bli läkare genom sina estetiskt, kommunikativt och socialt excellenta förmågor.

De näringslivseliter i Djursholm och liknande ledarsamhällen som leder och styr landets ekonomiska institutioner, som studerat på Handelshögskolan i Stockholm och där förfinat och kalibrerat sina meriter från uppväxten, som i mogen ålder konsekreras av statschef kung Carl XVI Gustaf och därmed ges en särställning av svenska staten och som allmänt framhålls som föredömliga i samhällsdebatten har under de senaste åren sett en enorm tillväxt av sina förmögenheter; antalet miljardärer bara växer. Ett besök i Djursholm ger syn för sägen: här investeras i dag stora pengar i ett liv som dessa grupper har förstått är väsentligt för deras och för deras barns fortsatta framgång. Det faktum att Djursholm och liknande samhällen i dag är i princip oåtkomliga för normalinkomstagare gör att näringslivseliternas sociala och estetiska exklusivitet kan förstärkas ytterligare. Den meritokrati som de och deras förbundna regelmässigt hänvisar till för att rättfärdiga sina privilegier är sålunda en meritokrati som inte är tillgänglig för alla, men som de flesta ändå påverkas av.

Jag har i den här artikeln försökt att problematisera näringslivseliternas föreställning om meritokratin, som bygger på en traditionell uppfattning om att den som studerar

flitigt och får höga betyg, arbetar hårt och målmedvetet, är allmänt företagsam och entreprenöriell och lever hälsosamt förtjänar sina ekonomiska förmögenheter och sin sociala position. Som jag försökt visa genom ett antal exempel från Djursholm är ”meritokrati” och ”meriter” dock inga entydiga begrepp; genom den påverkan som föräldrar och elever utsätter lärare och rektorer i Djursholms skolor för riskerar betygsättningen att korrumpas och bli orättvis, vilket kan leda till sådana uppmärksammade fenomen som ”betygsinflation” och ”glädjebetyg”, något som till exempel uppmärksammats av Handelshögskolans rektor nyligen. Men den kan också leda till en omförhandling av vad som utgör ”meriter”, där sådana förmågor som aktivitet, entreprenörskap och energi får större faktisk betydelse än förvärvandet av reella kunskaper samt förmåga till problematisering och kritiskt tänkande, det vill säga det som traditionellt sett har betraktats som viktiga meriter och färdigheter i ett kunskapssamhälle som Sverige. Detta rimmar illa inte bara med meritokratis upplysningsideal och tro på den klassiska utbildningens roll, utan också med dess ambition att främja ekonomisk rättvisa genom social rörlighet.

Tack

Jag är tacksam för konstruktiva synpunkter på artikeln av en anonym granskare och Sociologisk forsknings redaktör Christian Ståhl samt av Max Persson och Jon Sunnerfjell. Min studie av Djursholm finansierades genom ett anslag från Riksbankens jubileumsfond.

Referenser

- Alfani, G. (2023) *As gods among men. A history of the rich in the west*. Princeton: Princeton University Press.
- Atkinson, R. (2021) *Alpha city. How London was captured by the super-rich*. London: Verso.
- Blix, M. & H. Jordahl (2021) *Privatizing welfare services. Lessons from the Swedish experiment*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1996) *The state nobility. Elite schools in the field of power*. Stanford: Stanford University Press.
- Cervenka, A. (2022) *Girig-Sverige: så blev folkhemmet ett paradis för de superrika*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Cousin, B., S. Khan & A. Mears (2018) "Theoretical and methodological pathways for research on elites", *Socio-Economic Review* 2: 225–249.
- Cousin, B. & S. Chauvin (2014) "Globalizing forms of elite sociability. Varieties of cosmopolitanism in Paris's social clubs", *Ethnic & Racial Studies* 37: 2209–2225.
- Eriksson, B-E, M. Holmqvist & L. Sohl (2018) (red.) *Eliter i Sverige. Tvärvetenskapliga perspektiv på makt, status och klass*. Lund: Studentlitteratur.
- Friedman, S., C. Ellersgaard, A. Reeves & A. Grau Larsen (2024) "The meaning of merit. Talent versus hard work legitimacy", *Social Forces* 102: 861–879.
- Garsten, C. & K. Jacobsson (2004) (red.) *Learning to be employable*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gulbrandsen, T. (2019) *Elites in an egalitarian society. Support for the Nordic model*. London: Palgrave.
- Hartmann, L. (2011) (red.) *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS.
- Holmqvist, M. (2015) *Djursholm. Sveriges ledarsamhälle*. Stockholm: Atlantis.
- Holmqvist, M. (2009) "Medicalization of unemployment. Individualizing social issues as personal problems in the Swedish welfare state. *Work, Employment and Society* 23: 405–421.
- Holmqvist, M. (2018) *Handels. Maktelitens skola*. Stockholm: Atlantis.
- Holmqvist, M. (2023a) "Consecration and meritocracy in elite business schools. The case of a Swedish student union", *British Journal of Sociology* 74: 531–546.
- Holmqvist, M. (2023b) *Kungen – Sveriges ledare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Holmqvist, M. (2024) "Eliterna och företagsekonomiseringen av Sverige", *Sociologisk Forskning* 61: 111–114.
- Huzzard, T., M. Benner & D. Kärreman (2017) (red.) *The corporatization of business school: Minerva meets the market*. London: Routledge.
- Jackall, R. (1988) *Moral mazes. The world of corporate managers*. New York: Oxford University Press.
- Kantola, A. & H. Kuusela (2024) "Vanguard fantasies. The wealthy upper classes as politically spirited wealth elite establishment", *The Sociological Review* 72: 359–377.
- Kennedy, M. & M. J. Power (2008) "'The smokescreen of meritocracy.' Elite education

- in Ireland and the reproduction of class privilege", *Journal for Critical Education Policy Studies* 8: 223–248.
- Khan, S. R. & C. Jerolmack (2013) "Saying meritocracy and doing privilege", *The Sociological Quarterly* 54: 9–19.
- Khurana, R. (2003) *Searching for a corporate savior. The irrational quest for charismatic CEOs*. Princeton: Princeton University Press.
- Larsson, P. (2023) *Riggat. Hur tron på meritokratin minskar chansen till en klassresa*. Stockholm: Atlas.
- Littler, J. (2018) *Against meritocracy. Culture, power and myths of mobility*. London: Routledge.
- Markovits, D. (2019) *The Meritocracy trap*. London: Penguin.
- Maxwell, C. & P. Aggleton (2015) (red.) *Elite education. International perspectives*. London: Routledge.
- Mijs, J. J., & M. Savage (2020) "Meritocracy, elitism and inequality", *The Political Quarterly* 91: 397–404.
- Mijs, J. J. B. (2016) "The unfulfillable promise of meritocracy. Three lessons and their implications for justice in education", *Social Justice Research* 29: 14–34.
- Noble, S. & S. Roberts (2019) "Technological elites, the meritocracy, and postracial myths in Silicon Valley", University of California, <https://escholarship.org/uc/item/7z3629nh>.
- Persson, M. (2023) *Turning privilege into merit. Elite schooling, identity, and the reproduction of meritocratic belief*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Rivera, L. (2016) *Pedigree. How elite students get elite jobs*. Princeton: Princeton University Press.
- Röbken, H. (2004) *Inside the "knowledge factory". Organizational change in business schools in Germany, Sweden and the USA*. Wiesbaden: DUV.
- Sandel, M. (2021) *The tyranny of merit*. London: Penguin.
- Sandgren, P. (2022) *Hur marknadsskolan splittrar Sverige*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Schleef, D. (2006) *Managing elites. Professional socialization in law and business schools*. New York: Rowman.
- Seing, I. (2014) *Activating the sick-listed. Policy and practice of return to work in Swedish sickness insurance and working life*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Stevens, M. (2009) *Creating a class. College admissions and the education of elites*. Harvard: Harvard University Press.
- Szebehely, M. & G. Meagher, (2017) "Nordic eldercare – Weak universalism becoming weaker?" *Journal of European Social Policy* 28: 294–308.
- Themelis, S. (2008), "Meritocracy through education and social mobility in post-war Britain: a critical examination", *British Journal of Sociology of Education* 29: 427–438.
- Van Zanten A. (2018) (red.) *Elites in education* (4 band), London & New York: Routledge.
- Vikström, A. (2024) *The mediated representation of the super-rich. secrecy, wealth taxation and the tensions of neoliberal capitalism*. Diss. Örebro: Örebro universitet.

- Waldenström, D. (2024) *Richer and more equal. A new history of wealth in the West*. Cambridge: Polity.
- Young, M. (2008 [1961]) *The rise of the meritocracy*. London: Transaction.

Författarpresentation

Mikael Holmqvist är docent i sociologi och professor i företagsekonomi. Han är intresserad av arbete, organisation och makt, under senare år med ett särskilt fokus på ekonomiska och finansiella eliter.

Kontakt: mikael.holmqvist@sbs.su.se

Bilden av landsbygden de senaste 50 åren

Representations of Swedish rural areas in the last 50 years

This article focuses on something that is often taken for granted in rural sociology, namely the dichotomous image of rural areas as either idyllic and innovative or abandoned and backwards. It is common for both critical researchers and rural advocates to try to challenge reductive representations with questions about what it really is like, but there is a lack of longitudinal studies that analyze how the image of rural areas has emerged and changed over time, for example in political discourses. This historical perspective is necessary to understand contemporary representations of rural areas and their underlying assumptions. This study provides such an overview by analyzing ten government investigations from the last 50 years using Carol Bacchi's "what is the problem represented to be" approach. I identify problems that have existed for a long time and things that are new or only existed for a short time. Among other contributions, the article shows how the growth paradigm has become a taken for granted starting point for how rural areas are represented in the political discourse.

Nyckelord: landsbygd, representation, diskurs, tillväxt

Keywords: rural, rurality, representation, discourse, Sweden, growth

HUR ÄR DET på landsbygden *egentligen*? Den frågan tar många kritiska landsbygdsforskare – och andra som engagerar sig i landsbygdsfrågor för den delen – fasta på. Studierna kan behandla olika aspekter av landsbygdernas materiella förutsättningar, bilder av landsbygder i olika sammanhang eller olika liv som levs här, men gemensamt för dem tycks vara en uppfattning om att den konventionella bilden av landsbygden behöver ifrågasättas.

Det finns också en gemensam förståelse av ungefär vari den här bilden av landsbygden består: landsbygden som å ena sidan bakåtsträvande, övergiven och omodern, å andra sidan som naturskön och idyllisk. Att en sådan här bild av landsbygden existerar, och att den är problematisk, ter sig som något av en gemensam utgångspunkt inom kritisk svensk landsbygdsforskning. När erfarna landsbygdsforskare skriver exempelvis att "ideal och normer [...] tenderar att framställa urbanitet som något modernt, innovativt och futuristiskt och samtidigt avfärda landsbygdhet [*ruralness*] som något traditionellt, icke-innovativt eller i bästa fall exotiskt" (Forsberg 2022:124), när de talar om "den välkända dikotomin mellan antingen idyllisk eller bakåtsträvande" (Nilsson & Lundgren 2018:82) eller när de skriver att "landsbygden görs till en slags nollpunkt som får kontrastera mot moderniteten som knyts till de växande städerna" (Westholm 2018:43) behöver detta inte underbyggas med referenser till specifika studier, vilket ger vid handen att detta behandlas som ett okontroversiellt gemensamt faktum inom landsbygdsforskningen.

Även jag menar att det är viktigt att bemöta denna bild av landsbygden med frågor om hur det egentligen är, men i den här artikeln anlägger jag ett lite annorlunda perspektiv och riktar i stället blicken mot själva *bilden* av landsbygden. Hur ser bilden av landsbygden ut *egentligen*? Vad inrymmer bilden av landsbygden och hur har den förändrats över tid? Landsbygden i sig är mångfaldig, och det gäller förstås också bilder av den: bilden av landsbygden skapas på många ställen och det är inte bara landsbygdsforskare som bidrar till den, ifrågasätter den eller söker ompröva den. Det torde alltså finnas en variation mellan bilderna. Det finns redan en del svensk forskning om hur landsbygden framställs (och hur dessa bilder utmanas). Föreliggande artikel bidrar till den litteraturen genom att analysera framställningen av landsbygden inom en viss arena, den storpolitiska diskursen, via statens offentliga utredningar (SOU), under lång tid, närmare bestämt ett halvt sekel. Syftet är att skapa en översikt av hur bilden av landsbygden har vuxit fram och hur den har förändrats över tid. Frågeställningen är hur landsbygden framställts i SOU:er från 1970 till 2017.

Artikeln är uppbyggd enligt följande. Först motiverar jag varför det är relevant att studera bilder av landsbygden och redogör för tidigare forskning inom området i Sverige. Sedan beskriver och motiverar jag mina metodval. Därefter följer resultatet, en analys av hur landsbygden framställts det senaste halvsekle. I en avslutande diskussion reflekterar jag över hur landsbygden framställts och jämför mina resultat med annan forskning som också intresserat sig för hur bilden av landsbygden egentligen ser ut.

Tidigare forskning

Representationer av landsbygden har varit ett ämne för landsbygdsforskning sedan 1990-talets postmoderna våg (Halfacree 1993; Shucksmith & Brown 2016), men i en svensk kontext är ämnet relativt nytt: i en kunskapsöversikt år 2000 beskrevs den dåvarande svenska landsbygdsforskningen (Ceccato, Persson & Westholm 2000), och studier av bilder, diskurser, konstruktioner och liknande lyste där med sin frånvaro. Sedan dess har dock frågan blivit alltmer studerad i Sverige, även om studier som sträcker sig över en längre tid har saknats. Detta är något som den här studien ändrar på. Spännvidden inom forskningen reflekterar det faktum att bilder av landsbygden skapas på många olika arenor: från 2010-talet och framåt finns forskning om hur svenska landsbygden konstrueras inom (sociala) medier, forskning, i människors dagliga liv, i politisk retorik och i policy. Dessa arenor hänger förstås också ihop och påverkar varandra, även om följande litteraturöversikt är strukturerad utifrån studiernas empiriska material.

Inom politiken

Det finns några studier som liksom den här fokuserar på storpolitiska diskurser, på hur staten, politiker och olika nationella offentliga aktörer konstruerar landsbygden. Denna forskning belyser framväxten av ett urbant tolkningsföreträdare, som skapas när stad framställs som norm och landsbygd som avvikande, och hur detta tolkningsföreträdande reproduceras i hur landsbygden benämns i policy (Rönneblom 2014). Ibland ses själva *bilden* av landsbygden som ett av problemen. Lösningarna handlar då till stor del om att ändra på denna bild (Rönneblom 2014). I samtida riksdagspolitikens retorik om landsbygden figurerar diskurser om landsbygdsbors medborgerliga rättigheter, nostalgi över en svunnen tid och idéer om att landsbygden behöver hjälp – antingen att hantera sin brist på resurser eller att förverkliga sin potential (Nilsson & Lundgren 2018). Genomgående i alla former av retorik är också ett övergripande mål om tillväxt på landsbygden. Hur tillväxt har kommit att bli ett så centralt och oemotsagt paradigm i landsbygdssammanhang är en fråga som min studie bidrar till att besvara genom sin longitudinella ansats.

Forskningen har också funnit att politiska försök att ställa landsbygden och Norrland i gynnsam dager fallerar delvis därför att de förlitar sig på stereotyper (såsom likställandet av Norrland med landsbygd) och på dominerande, förenklande diskurser (såsom beskrivningen av Norrland som ett problem, en resursbas, en tillväxtregion och ett offer) (Nilsson & Lundgren 2015). Jag kompletterar den här forskningen genom att analysera ett empiriskt material som handlar om landsbygden i stort i stället för Norrland specifikt.

Andra arenor

Landsbygden representeras också inom andra arenor: i (sociala) medier, i forskning (Arora-Jonsson & McArdavey 2023) och i dagligt tal och praktiker. Framställningar i sociala medier kan reproducera stereotyper (genom att det material som delas framför allt visar lantbruk, naturvyer eller vissa sorters byggnader), försöka att utmana stereoty-

per om landsbygder generellt (Lundgren & Liliequist 2020) eller mobilisera människor att ifrågasätta bilden av en specifik plats (Svensson 2014).

Även landsbygdskors relation till positiva och negativa platsberättelser bidrar till att skapa bilder av landsbygden. Den påverkar vad som ses som resurser och inverkar på huruvida relationen mellan centrum och periferi, globalt och lokalt, är tydlig och möjlig att motsätta sig (Vallström 2014). Vallström konstaterar att ”den nyliberala politiken och ’marknadens lag’ har blivit så normerande att allt som strider mot den definieras som just politiskt” (Vallström 2014:88). Liksom Rönnblom drar Vallström slutsatsen att relationen mellan stad och land behöver – eller så här tio år senare kanske jag borde säga *hade behövt* – politiseras (Rönnblom 2014; Vallström 2014) för att värna tilliten till samhället och demokratiska värderingar.

Sammanfattning av tidigare forskning

Allt eftersom landsbygden har blivit ett politiskt objekt (Lundgren & Johansson 2017) i såväl Sverige som många andra länder har alltmer forskning ägnats åt hur bilder av landsbygden skapas, mobiliseras och utmanas i olika arenor och för olika syften. Men mycket forskning fokuserar på samtida bilder, vilket gör det svårt att förstå bilden av landsbygden som något annat än det som bara finns nu när landsbygden får mer uppmärksamhet än någonsin tidigare (Arora-Jonsson & McAreavey 2023). En del studier som fokuserar på samtida bilder blir också snabbt föråldrade och mindre relevanta, exempelvis i det snabbt föränderliga landskapet av sociala medier. Det är således ett viktigt bidrag till forskningen att föreliggande studie anlägger ett längre tidsperspektiv på bilden av landsbygden och utforskar hur den har förändrats över tid. Detta är ett sätt att bidra till en historiskt grundad förståelse av hur de bilder som forskningen analyserat sedan 2010-talet har vuxit fram.

Vad gäller forskningen om hur landsbygden konstrueras i storpolitiken i Sverige är den här artikeln ett viktigt komplement till tidigare forskning. Rönnbloms analys av nationell policy var begränsad till tre dokument från en kort tidsperiod, och även om de gav möjlighet till djupgående analys finns det också ett värde i att få en överblick över historiska förändringar (Rönnblom 2014). Lundgrens och Nilssons arbete med motioner ger viktiga insikter om hur landsbygden representerats under vissa perioder, men som de också skriver ger motioner en viss typ av underlag, eftersom de skrivs av politiska partier i syfte att identifiera problem, komma med lösningar och inte sällan framställa sig själva som landsbygdens räddare (Nilsson & Lundgren 2015, 2018). Är vi intresserade av hur bilden av landsbygden skapas inom en vidare statlig diskurs av landsbygden utgör det som skrivs av politiska partier i syfte att övertyga en del, och genom studiet av SOU:er får jag tillgång till en delvis annan del, som jag förklarar nedan. SOU:er som empiriskt material ger möjlighet att ”se var gränserna går för vad som är möjligt att framföra som politiska förslag vid olika tillfällen, vilka idéer som är gångbara vid olika tidpunkter, och var konsensus ligger” (Haikola & Anshelm 2023:5). Min studie kompletterar också Nilssons och Lundgrens longitudinella studie av framställningar av landsbygden mellan 1990 och 2013 (Nilsson & Lundgren 2015) genom att inte begränsa sig till material som uttryckligen handlar primärt om Norrland.

Metod

Statens offentliga utredningar

SOU:er ger en särskild inblick i för tiden dominerande uppfattningar i olika frågor. Statliga offentliga utredningar tillsätts av regeringen när den vill ha ett kunskapsunderlag i en viss fråga. Till skillnad från exempelvis motioner är syftet inte att förespråka en viss politik. Författarna, som ofta är tillsatta för att de anses vara experter på området, ska i stället sammanställa vad som är känt i en viss fråga, även om expertis också alltid figurerar i en politisk kontext. Det här gör SOU:er till lämpliga dokument om en forskare vill veta hur bilden av landsbygden sett ut och förändrats över tid. Snarare än att analysera exempelvis hur politiker mobiliserar olika bilder av landsbygden som retoriska verktyg, studerar jag de mer bakomliggande, förgivettagna bilderna av landsbygden som underbygger vad som ses som relevant kunskap om landsbygden att ta upp i en SOU vid den tid då den skrivs.

Det går att se SOU:ers framställningar av landsbygden som en del av statens bild av landsbygden, även om detta förstås beror på hur vi definierar och ringar in staten. Utredningar tillsätts av olika anledningar och får olika stort genomslag. Ibland finns det konkreta rekommendationer i SOU:er, men regeringen behöver inte följa vad som förespråkas. Ibland blir SOU:er stort uppslag i nationella medier, men inte sällan tycks de gå obemärkt förbi. Syftet med den här studien är inte att kartlägga varför vissa SOU:er togs fram eller vad de fick för konsekvenser. I linje med Haikolas och Anshelms resonemang ovan behandlar jag i stället SOU:erna som material som ger en inblick in i hur det tedde sig rimligt att i en viss tid och politisk kontext skriva om landsbygden på ett visst sätt. Detta formas av bakomliggande bilder av vad landsbygden är eller borde vara, bilder som jag synliggör i min analys.

Urval

Jag analyserar SOU:er mellan 1970 och 2017. Syftet med detta är att få en överblick över en längre tidsperiod under vilken Sverige genomgått stora demografiska, politiska och ekonomiska förändringar. Att tidsspannet slutar 2017 beror på att den senaste landsbygdspolitiska SOU:n kom då; arbetet med att utforma en ny landsbygdspolitik pågår i skrivande stund. 1970-talet är en intressant period då många små landsbygdssamhällen når sin befolkningstopp och befolkningsfrågan är högaktuell med kommunreform och liknande förslag. Att börja på 1970-talet gör det också möjligt att fånga upp framväxten av den nyliberala politik och marknadens lag som sedan dess, i takt med ökande globalisering, blivit så normerande att den är svår att ifrågasätta (Vallström 2014).

SOU:er finns tillgängliga på den svenska regeringens hemsida. Jag valde manuellt ut SOU:er från 1970 vars titel indikerar att utredningen handlar om landsbygd. Före 2003, då den första landsbygdspolitiska SOU:n publiceras, krävde detta att jag gjorde ett generöst första urval och inkluderade de dokument som jag antog skulle kunna handla om landsbygd, exempelvis SOU:er vars titel säger något om regionalpolitik,

jordbruk, glesbygd och liknande. Jag exkluderade SOU:er som handlade om infrastruktur, till exempel järnväg och telefoni, även om dessa, precis som det mesta, har med landsbygd att göra. Det första urvalet gav 49 SOU:er. Jag gick igenom dem genom att söka på ordet "landsbygd" och välja bort de SOU:er som inte alls nämner landsbygd eller där ordet bara förekommer någon gång i förbigående. Jag inkluderade även ett par SOU:er som handlar om glesbygd, eftersom det begreppet inte används på samma sätt i dag. I officiella definitioner är glesbygd en sorts landsbygd. Bilder av glesbygden spelar därmed in i bilden av landsbygden. I de allra äldsta dokumenten fungerar inte ordsökning, utan där gick jag manuellt igenom SOU:er som talar om landsbygden. En följd av det här urvalssteget är att jag har exkluderat texter som kanske hade kunnat säga mycket om bilden av landsbygden genom allt det som inte sägs. Här kan jämföras med Rönnbloms djupgående analys av urbant tolkningsföretande i ett policydokument som inte nämner vare sig stad eller land. Detta är något som framtida studier skulle kunna utforska.

Jag sorterade även SOU:erna så att jag bara inkluderade slutrapport i de fall en utredning hade både delrapporter och slutrapport. Detta reducerade antalet SOU:er till 27 stycken. I dessa gjorde jag en initial genomläsning av innehållsförteckningar, sammanfattningar och slutsatser för att komma fram till mitt slutgiltiga urval. Jag eftersträvade bredd både i tid och i inriktning, då jag i min analys är ute efter att överblicka förändringar. Jag inkluderade därför SOU:er från alla fem decennierna och, före 2003, SOU:er med olika inriktningar såsom regionalpolitik, jordbruk och det svenska EU-inträdet 1995. Det slutgiltiga urvalet omfattade tio SOU:er från 1970 till 2017, vilka listas i slutet av artikeln.

Analys

Min primära analysmetod var Carol Bacchis "what is the problem represented to be" (WPR), en kritisk metod för feministisk policyanalys som utgår från sex frågor om hur ett specifikt problem representeras i materialet (Bacchi 2012). Frågorna visas i figur 1. WPR-metoden lämpar sig väl för den här studiens dekoloniala utgångspunkt och möjliggör analytisk uppmärksamhet på hur representationer, förgivettaganden och tystnader, men även alternativ, dissonans och pluralitet, figurerar i materialet. Jag har fokuserat på de första fyra frågorna. De två sista frågorna, vilka effekter framställningen av problemet får och hur framställningen av problemet spridits och utmanats, är visserligen viktiga men berörs inte i den här artikeln. Som konstaterades i introduktionen har mycket bra landsbygdsforskning ägnats just åt sådana frågor.

Analytiska frågor i "what is the problem represented to be"-metoden

1. Vad är det för "problem" som representeras i en specifik policy eller ett specifikt policyförslag?
2. Vilka förutsättningar eller antaganden ligger till grund för denna framställning av "problemet"?
3. Hur har denna framställning av "problemet" uppstått?
4. Vad lämnas oproblematiserat i denna problemrepresentation? Var är tystnaderna? Kan man tänka på "problemet" på ett annat sätt?
5. Vilka effekter har denna framställning av "problemet"?
6. Hur/var har denna framställning av "problemet" producerats, spridits och försvarats? Hur har den ifrågasatts, störts och ersatts (eller skulle den kunna ifrågasättas)?

Frågor kopierade från Bacchi 2012.

Figur 1: Analytiska frågor i "what is the problem represented to be"-metoden

Två saker är viktiga att förstå beträffande WPR. Det första är att problemet primärt syns inte i vad en text betecknar som problem, utan i vad som betecknas som lösningar. När lösningar föreslås skapas problemen implicit. Det andra är just det, det implicita. Att jag analyserar något som ett problem behöver inte betyda att den som skrivit det material som jag analyserar avser att framställa just detta som ett problem. WPR, liksom många andra analysmetoder som riktar in sig på diskurser och representationer, syftar till att förstå de representationer som är mer bakomliggande.

Utmärkande för SOU-genren är att ett kapitel uttryckligen fokuserar på problem, ibland till och med under rubriker såsom "Utmaningar" eller "Problem". Detta gör SOU:er särskilt tillgängliga för en analys av problemframställningar. Men samtidigt behövs en analysmetod som WPR som gör det möjligt att gå bortom det som SOU-författaren nämner som problem. Jag valde därmed att fokusera både på explicita problem (som återfinns till exempel i SOU:ernas kapitel om problem) och implicita problem (som blir synliga genom lösningar). Genom läsningen av de tio SOU:erna samlade jag i en kategori det som explicit kallades för problem, utmaningar och liknande och i en annan kategori de förslag, lösningar, rekommendationer och dylikt som implicerar vissa problem.

Med frågeställningen om hur bilden av landsbygden sett ut och förändrats över tid läste jag materialet med uppmärksamheten särskilt riktad mot uttryck för den här bilden. Bilden i dag, som jag beskrev i början, är den till synes förgivettagna dikotomin mellan landsbygden som å ena sidan bakåtsträvande, omodern och övergiven och å andra sidan som idyllisk, närmast exotisk. Många av dessa aspekter har med människor att göra: om en plats ses som bakåtsträvande handlar det ju om hur människor och

deras sociala sammanhang antas vara beskaffade. Därför riktade jag min läsning mot ämnen som har med människor på landsbygden att göra, ämnen som befolkning, kultur, utbildning och demokrati. För att följa bilden av landsbygden som omodern och övergiven analyserade jag även delar som handlar om ekonomi och utveckling. Dessa ämnen var också viktiga för att följa tillväxtnormens framväxt. För att undersöka idylliska och exotiska aspekter analyserade jag dels tidigare nämnda ämnen som har med människor att göra, dels undersökte jag hur SOU:erna framställer den fysiska, särskilt den naturliga miljön: naturen, landskapet och så vidare. Men även om min analys framför allt handlat om att följa hur bilden av landsbygden i dag har vuxit fram, har jag också velat förstå olika bilder som har funnits, olika framställningar av landsbygdens problem och lösningar, och följa hur olika narrativ konkurrerat med varandra. Detta har inneburit att jag har läst dokumenten med en öppenhet även för representationer och idéer som inte primärt har med bilden av landsbygden i dag att göra och noterat sådant som överraskar mig. Även om jag därmed har analyserat stora delar av SOU:erna, har jag också hoppat över delar som jag inte bedömde som relevanta, till exempel långa, detaljerade utläggningar om exempelvis tekniska eller administrativa detaljer.

Utifrån de olika problem jag identifierade jämförde jag sedan likheter och skillnader för att se vad som har förändrats och vad som har bestått över tid. Det här var en process som krävde fokus på helhet och stora drag snarare än på detaljer. Detta ger en annan sorts resultat än exempelvis Rönnbloms djupgående WPR-analys av tre policydokument (Rönnblom 2014). Båda typerna av studie behövs, eftersom detaljerade studier ger förståelse av viktiga nyanser, medan övergripande studier ger historisk kontext och möjlighet att följa hur bilder av landsbygden, som vi i dag analyserar i detalj, har förändrats och vuxit fram. Det senare har hittills i hög grad saknats i den svenska landsbygdsvetenskapen. Min studie utgör ett första steg mot en historiskt grundad förståelse av hur de bilder av landsbygden som i dag verkar självklara har vuxit fram och förändrats. Detaljerade studier av hur landsbygden konstrueras i historiska dokument vore också bra för en sådan förståelse och är något för framtida forskning.

Presentation

Analysen kretsar kring två teman: befolkning och ekonomi. Valet att strukturera analysen kring just dessa teman bygger på att de representerar två bakomliggande problem, krympande eller åldrande befolkning och otillräcklig ekonomisk aktivitet och tillväxt, som är centrala för hur landsbygden framställs i materialet. De respektive delarna är kronologiskt strukturerade för att synliggöra förändring över tid. Samtliga kursiveringar i citaten är mina.

Resultat

Jag analyserar nu hur bilden av landsbygden har sett ut och förändrats över tid i fråga om två övergripande teman: befolkning och ekonomi.

Befolkning

Optimal befolkning

På 1970-talet framställs problemen med avfolkning av landsbygden som ena sidan av urbaniseringens mynt. Å andra sidan ses det också som ett problem att städerna börjar växa explosionsartat med lokal miljöförstöring, stress, buller och sociala problem (SOU 1970:3). I SOU 1970:3 uttrycks bland annat behovet av att beräkna den ”optimala befolkningen” i städer och på landsbygden (204). Detta kan sägas ligga i tiden, då idéer om överbefolkning var en del av utvecklingsdiskursen. Paul Ehrlichs kontroversiella bok *The Population Bomb* som sökte fastslå en optimal global befolkningsmängd och argumenterade för befolkningskontroll – dock snarare bland människor i globala syd – kom exempelvis ut 1968 (Ehrlich 1968). Idén om att avfolkning av landsbygden och överbefolkning i städerna är två sidor av samma mynt verkar stanna kvar under 1970-talet: i efterföljande SOU:er diskuteras den glesa och krympande befolkningen på landsbygden som ett resultat av urbaniseringen, men utan att sättas i samband med urbana problem.

Jämlikhet i landet

En gles och krympande befolkning har setts som problematisk under hela den tidsperiod som jag har studerat (1970–2017), men det har yttrat sig på olika sätt. I SOU 1972:56 ses det som ett problem att möjligheterna till tjänster och sysselsättning på landsbygden inte är *desamma* som i städerna då befolkningsunderlag saknas. Här eftersträvas fortfarande ett utjämningsmål, där regionalpolitiken ska syfta till social och ekonomisk *jämlikhet* i hela landet (1972:56: 36). Det finns också resonemang om upplevelsen av att leva i krympande orter: ”från psykologisk synpunkt är det otillfredsställande att leva i bygder som successivt överges” (34).

Det finns en del lösningsförslag från den här tiden som sticker ut för mig som inte var med då och som läser materialet i början 2020-talet. Till exempel konstaterar Glesbygdsutredningen 1972 att ”*det är orealistiskt att räkna med att alla sysselsättningsproblem i glesbygderna skall kunna lösas genom att det enskilda näringslivets utveckling stimuleras*. Som komplement här till kommer även fortsättningsvis insatser i form av *allmänna arbeten* att behövas” (SOU 1972:56: 80). I SOU 1970:72 föreslås att jordbruket ska ges särskilt stöd på platser där andra sysselsättningar inte fungerar (90) och i SOU 1970:3 beskrivs möjligheten för äldre arbetslösa glesbygdsbor att få särskilt kontantstöd för att kunna bo kvar (224). En fortsättning av frågan om likvärdiga förutsättningar ses i SOU 1980:47, där *regional ojämlikhet* anses vara det största problemet. Men därefter börjar omsorgen om jämlikhet att ge vika för en annan sorts problem, nämligen huruvida krympande landsbygder ens ska kunna fortsätta finnas.

Befolkningen är avgörande

Problemet med landsbygden framställs från mitten av 1980-talet och framåt så att den glesa och krympande befolkningen på landsbygden utgör ett hinder för tillväxt och utveckling och därmed ett existentiellt hot, särskilt mot de landsbygder som vid tiden kallas glesbygd, det vill säga landsbygd som kännetecknas av gles befolkning och långa avstånd, mestadels men inte enbart i Norrland. I SOU 1984:86 kan exempelvis läsas att frågan om att kombinera olika yrken är en fråga "om våra glesbygdsområden ska kunna uppnå en tillräckligt stor och stabil befolkning *för att överleva*" (SOU 1984:86). Formuleringen "om" väcker tanken "om inte" och speglar omfattningen av det problem som befolkningsminskning anses utgöra. Flera SOU:er påpekar att det uppstår ett slags ond cirkel där serviceutbudet försämras och arbetstillfällena minskar på grund av det minskande befolkningsunderlaget, vilket i sin tur leder till att ännu fler människor flyttar bort från området, så att service och sysselsättningsmöjligheter blir ännu sämre (SOU 1989:55, SOU 1997:74). Frågan under den här tiden tycks alltmer handla om inte vad som utgör jämlik och balanserad utveckling, utan snarare hur landsbygden ska kunna bibehålla en tillräckligt stor befolkning för att kunna överleva. Detta reflekterar den tidens problemformuleringar, med exempelvis kampanjen Hela Sverige ska leva! som på 1980-talet mobiliserade landsbygdsbor över hela landet i kampen om sina hembygders och svenska landsbygdens överlevnad, och då i en radikal anda som utmanade huvudfårans politiska inriktning (Forsberg 2022). Samtidigt blev byarörelser och utveckling underifrån en allt viktigare del av svensk landsbygdspolitik i och med Sveriges inträde i EU 1995, där lokalstyrd landsbygdsutveckling var centralt.

Att ett stort ansvar läggs på landsbygdsbor själva blir tydligt från slutet av 1980-talet och fram till början av 2000-talet. I exempelvis SOU 1997:74 anges syftet med en integrerad landsbygdspolitik vara "att stimulera *spontan och självgenererande landsbygdsutveckling*" (SOU 1997:74: 114). Landsbygdspolitiken ska alltså eftersträva landsbygdsutveckling som är både spontan och självgenererande, som inte behöver inblandning av andra utan som ska fortlöpa av sig själv genom att bli en del av den globala ekonomin. Med den här typen av målbild blir det bakomliggande problemet hur landsbygden själv – vari den nu består – ska kunna förmås att främja sin konkurrenskraft och utveckla sig själv. Det här illustrerar ett skifte i frågan om ansvar för landsbygden och bekräftar det då gällande idealet att landsbygden bör klara sig själv genom att dra nytta av den globala marknaden, ett skifte som syns i flera SOU:er. I SOU 1989:55 föreslås satsningar på vuxenutbildning, kompetenscentra för kvinnor och kulturinsatser för att göra den befintliga befolkningen mer redo att rädda sina bygder och för att locka unga och högutbildade potentiella företagare att flytta till eller stanna kvar på landsbygden. Vidare blir det också tydligt att befolkningen på landsbygden anses behöva utbildning för att förstå naturresursernas betydelse för den industriella utvecklingen (SOU 2006:101) och för att tillgodose de nya näringarnas behov av kompetens (SOU 2006:101; SOU 2017:1). Fokuset här ligger alltså på hur landsbygdsbor ska utrustas för att axla ansvaret för sin hembygd och delta i den globala marknadsekonomin: målet är "en attraktiv, livskraftig, ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar landsbygd *som öppnar för ett brett medborgerligt deltagande och*

ansvarstagande” (SOU 2006:101: 34). Att landsbygdsbor ska ta ansvar blir alltså både ett mål och en väg mot målet.

Med denna ansvarsförskjutning följer också att SOU:erna uttrycker allt större tilltro till landsbygdsbors förmågor och egenskaper. I SOU 2003:29 framhålls exempelvis landsbygdnas starkare sociala samvaro (83) och platsgemenskap (85), och i SOU 2006:101 ses lokalt engagemang som en bra lösning på problemet med bristfällig samhällsservice på landsbygden (166). I SOU 2017:1 belyses *”en kreativ kraft* bland kvinnor och män som bor och bedriver verksamhet i landsbygderna” (61). Det blir alltså tydligt att landsbygdsborna nu inte bara förväntas ta ansvar för sina levnadsvillkor, utan att de också anses lämpade för uppgiften. Men sedan anas ännu ett skifte, nämligen när tanken om jämlikhet mellan stad och land kommer tillbaka.

Jämlikhetsmålet kommer tillbaka

De tre målsättningarna i SOU 2017:1 är: (1) ”Likvärdiga förutsättningar för medborgarna att arbeta, bo och leva i landsbygderna”, (2) ”Öka landsbygdnas förmåga att ta till vara förutsättningarna för företagsamhet och sysselsättning på ett långsiktigt hållbart sätt” och (3) ”Öka landsbygdnas möjligheter att bidra till en positiv utveckling av samhällsekonomin” (12). Den första målsättningen sätter levnadsvillkor i fokus och diskuterar detta i termer av samhällskontrakt och vad det vill säga att vara en medborgare. Den tanke som präglade diskussioner om levnadsvillkor på 1970-talet, att det skulle vara jämlikt mellan stad och land (4.1.2), kommer intressant nog tillbaka när rapportförfattarna skriver: ”Vår mest grundläggande utgångspunkt är att landsbygderna ska ges samma förutsättningar att utvecklas som andra delar av vårt land och ge de som arbetar, bor och lever i landsbygderna likvärdiga förutsättningar till ett gott liv” (58). Det heter också: ”Arbetet för att jämna ut skillnader i levnadsvillkor i olika delar av landet är långsiktigt, men det behöver starta nu!” (60). De antaganden som underbygger de här formuleringarna är dock annorlunda.

Det är först och främst värt att notera den centrala roll som ekonomisk tillväxt (som jag analyserar vidare i nästa avsnitt), här mestadels genom företagande, okritiskt tillskrivs för att förverkliga målet om likvärdighet. Företagsamhet dyker upp redan i andra målsättningen (SOU 2017:1: 12). Direkt efter formuleringen om att arbetet med att jämna ut levnadsvillkoren behöver starta nu skriver rapportförfattarna: ”Utvecklingen i landsbygderna har under lång tid gått i en riktning som står i strid med en sådan ambition. Resultatet har blivit att näringslivets potential inte har utnyttjats och att skillnaderna i tillgång till offentlig service mellan olika landsdelar har ökat” (60). Här blir likvärdiga förutsättningar och näringslivets potential sammanvävda: å ena sidan behövs företagandets/näringslivets potential eller den ekonomiska tillväxten för att förverkliga målet om likvärdiga levnadsvillkor, men å andra sidan antas det vara *på grund av* att levnadsvillkoren inte är likvärdiga (”utvecklingen [...] står i strid med en sådan ambition. Resultatet har blivit att ...”) som företagandets/näringslivets potential eller den ekonomiska tillväxten inte kan åstadkomma den positiva förändring som efterfrågas. Samma tudelade resonemang fortsätter sedan:

En fortsatt tudelning av vårt land kan inte accepteras varken av ekonomiska, sociala, miljömässiga eller demokratiska skäl. Landsbygden erbjuder många av lösningarna när det gäller framtidens utmaningar, inte minst inom klimatpolitiken, men då måste det vara möjligt att verka och bo där. (60)

Att åstadkomma likvärdiga levnadsvillkor på landsbygden blir alltså dels en fråga om rättvisa eller principer om medborgarskap och samhällskontrakt, dels en fråga om att främja konkurrenskraft, företagande och ekonomisk tillväxt. Det finns också ödesmättade antydningar om ojämlikhetens risker: "Om det uppstår en alltför omfattande känsla av att vara övergiven av samhället kan detta hota de demokratiska institutionernas legitimitet" (67). Likvärdiga förutsättningar blir således inte enbart något som skapas och skapas genom tillväxt, utan också en fråga om att upprätthålla tilltro till samhällskontraktet och den svenska demokratin. Även om formuleringarna om likvärdiga förutsättningar för tankarna till SOU:erna från 1970-talet, har det alltså skett en förskjutning i fråga om hur denna likvärdighet ska uppnås, vad som står på spel, vad som anses som rimliga åtgärder och vilken roll som tillskrivs ekonomisk tillväxt. Detta för oss till den andra delen av den här analysen, som handlar om just ekonomisk tillväxt.

Ekonomi

Det finns många ekonomiska aspekter som är relevanta för representationen av landsbygden. I den här delen analyserar jag tre teman som är framträdande under olika perioder i det studerade materialet.

Strukturrationaliseringar av skogs- och jordbruk

"Även om förutsättningarna i många avseenden är olika finns det många gemensamma drag i landsbygdens utveckling. Den har formats av strukturrationaliseringar" (SOU 1989:55: 116). I det här citatet fångar regionalpolitiska SOU 1989:55 något som ofta uttryckligen identifieras som ett problem för landsbygden i SOU:er mellan 1970-talet och 1990-talet, nämligen strukturrationaliseringar. I det här avsnittet visar jag hur dessa beskrivs och analyserar problemets två delar.

Den ena delen handlar om strukturrationaliseringen som en näst intill ohejdbar kraft som stryper möjligheterna att försörja sig som lantbrukare på landsbygden. Till exempel beskrivs omvandlingen av jord- och skogsbruket som "till stora delar naturgiven" (SOU 1980:47: 121). I SOU 1997:74 definierar kommittén för reformeringen av EU:s gemensamma jordbrukspolitik glesbygdspolitiken som "avfolkningen av det inre Norrland *till följd av* strukturomvandling inom jord- och skogsbruket" (182). Att strukturomvandlingen ses som orsaken till avfolkning är inte i sig överraskande, men det är ändå värt att notera att omvandlingen inte problematiseras direkt. Snarare tycks strukturrationaliseringen te sig som en närmast naturgiven förutsättning som landsbygdsbor och de som försöker utveckla landsbygden behöver förhålla sig till. Det rör sig om en viss förskjutning i förhållande till framställningen i exempelvis

regionalpolitiska SOU 1970:3, där det konstateras: "De alltför små folkmängderna kan ytterst sägas ha uppkommit genom den tilltagande koncentrationen och *kravet* på större enheter inom olika näringsgrenar" (216). Att det här talas om "krav" visar på en förståelse av att strukturrationaliseringen inte är som en naturkraft, utan något som skapas av politiska beslut på olika nivåer. På liknande vis framhålls i regionalpolitiska SOU 1980:47 begreppet "balanserad kontraktion" där "lantbrukets krympning och skogsbrukets eventuella sysselsättningsminskning inte går fortare än att den kan kompenseras genom expansion i andra sektorer" (123), vilket antyder att krympningen är något som åtminstone delvis går att kontrollera.

En annan del är paradoxalt nog att jordbruket inte är tillräckligt modernt, produktivt och rationaliserat. I SOU 1984:86 anses att syftet med strukturrationaliseringen bör vara att bygga upp "*effektiva* jordbruksföretag" (35) och att stödja "*rationella* familjeföretag" (480). Det här antyder att problemet är att vissa nuvarande företag inte är effektiva eller rationella. I rapporten utpekas flera problem med ineffektivitet och överproduktion. På grund av överproduktion (som uppstår när jordbrukets produktion inte motsvaras av konsumenternas konsumtion) får jordbrukarna lägre ersättning, vilket kommer göra att det blir färre jordbrukare, spås i SOU 1984:86 (295). Detta är positivt, enligt utredningen, eftersom ineffektiva företag sällas ut, men samtidigt kan det också bli ett regionalpolitiskt problem. Däremot ser utredningen också att problemet kanske inte behöver bli så stort om minskningen av antal jordbrukare sammanfaller med exempelvis pension. Samtidigt konstaterar utredningen också att jordbrukare bör få ett visst ekonomiskt stöd för att kunna fortsätta sin verksamhet och uppmuntras att producera mer än vad som konsumeras nationellt, eftersom det kan ge både lönsam export och arbetstillfällen på landsbygden (SOU 1984:86: 22–27).

Dessa två delar, att strukturrationaliseringen kapar sysselsättningen och att jordbruket måste rationaliseras, framställs dock inte som motsägelsefulla, utan verkar kunna samexistera, även om detta skiljer sig åt i olika typer av utredningar. I glesbygdsutredningen 1972:56 och i SOU 1970:3 om regional utveckling beskrivs strukturrationaliseringen som en anledning till att det är svårt för människor att sysselsätta sig och i förlängningen, för en del, att bo kvar på landsbygden. Samtidigt utpekar jordbrukspolitiska SOU 1972:56 låg rationaliseringsgrad av jordbruket, särskilt i Norrland, som ett problem där rationalisering är lösningen.

De två delarna av problemet förs samman i regionalpolitiska SOU 1989:55, som konstaterar att arbetstillfällen på landsbygden har försvunnit till följd av rationalisering av skogs- och jordbruket och att lokala näringar flyttar till mer gynnsamma miljöer utomlands, men samtidigt antyder att framtiden ändå ligger i vidare rationalisering och globalisering: "Framtiden för Inlandet kommer därför att avgöras av i vilken mån man lyckas skapa en gynnsam miljö för befintliga företag att tillägna sig teknisk förnyelse, utveckla nya produkter, finna nya marknader och ha en kunnig arbetskraft" (20). Men rationaliseringens fokus på storskalighet är samtidigt inte helt obestridd. I SOU 1997:74 om EU:s jordbrukspolitik, miljö och regional utveckling föreslås att "eftersom glesbygdens ekonomi ofta bygger på småskalighet är det viktigt att allmänna regler och villkor inte ensidigt gynnar storskalighet. Om politiken skall vara till största

gagn för glesbygden är det vidare motiverat att fokusera en region snarare än en specifik sektor” (SOU 1997:74: v).

Konkurrenskraft och marknadsanpassning

Framåt 1980- och 1990-talen märks en allt större tilltro till marknaden och den globala ekonomin som ett sätt att lösa landsbygdens problem: genom att dra nytta av marknaden och näringslivets potential ska landsbygderna bli platser som lever och frodas där det går att både jobba och bo, och nyckeln är konkurrenskraft. Det här illustreras nedan.

SOU 1997:74, som handlade om förslag till förändringar av EU:s jordbrukspolicy, fokuserar på att främja ekonomisk tillväxt genom konkurrenskraft. SOU:n konstaterar att landsbygdens ”negativa bidragsberoende” (SOU 1997:74: 183) är ett särskilt stort problem. I utredningen beskrivs under rubriken ”Utgångspunkter för analyser” att ”stöd till landsbygdsutveckling bör i första hand riktas till *framåtsyftande satsningar* medan långvarigt stöd till *icke-konkurrenskraftiga* aktiviteter, s.k. konserverande stöd, bör undvikas” (114). Här finns alltså ett antagande om att företagande på landsbygden måste framåt, så att landsbygden ska kunna dra nytta av den fria marknaden och den globala ekonomin.

Den här idén syns redan i SOU:er på 1980-talet, som beskriver att ”marknadsekonomin bör ges betydande spelrum” (SOU 1984:86: 26) och att ”det regionala problemet är [...] att attrahera så stor del av världsefterfrågan att den regionala utvecklingspotentialen tas tillvara” (SOU 1989:55: 16). Här märks en stor tilltro till att den globala marknadsekonomin ska skapa utveckling – vilket landsbygden alltså antas behöva – om den bara får spelrum och om regioner lyckas delta i den globala marknadsekonomin, exempelvis genom att attrahera världsefterfrågan, på rätt sätt. Exempel på strategier för detta är statliga investeringar i infrastruktur på landsbygden och stöd till ”framtidsorienterade” företag, bland annat inom jordbruket (SOU 1984:86). Det är aldrig tal om att staten inte ska vara inblandad i marknaden, men statens inblandning ska vid den här tiden syfta till att väcka marknadsekonomin potential. Som tidigare diskuterats finns också lösningsförslag som syftar till att anpassa landsbygdsborna till marknadens behov (se 4.1.3). Något som också betonas är vikten av att lyfta fram landsbygdens fördelar, såsom naturresurser och låga kostnader för lokaler (1997:74) samt rekreationsmöjligheter och kultur (1989:55; även 2003:29), för att attrahera såväl företag och entreprenörer som turister och inflyttare.

Detta tänkesätt fortsätter i de landsbygdspolitiska SOU:erna från 2000-talet, där två problem relaterade till arbete och företagande på landsbygden anses vara dålig kompetensmässig matchning mellan människor och arbetstillfällen på landsbygden (SOU 2006:101) och avsaknad av förutsättningar för ett diversifierat näringsliv. Dessa problem beror dels på att näringspolitiken inte tar hänsyn till landsbygdens unika sociala, ekonomiska och ekologiska kontext (SOU 2003:29) och på att landsbygden är alltför beroende av enskilda näringar, företag eller jordbruk (SOU 2006:101), dels på att målkonflikter som den mellan miljöskydd och etablering av nya industrier gör det svårt att utnyttja naturresurserna (2006:101). Även om det konstateras att ”lokalbe-

folkningen på landsbygden [ofta trängs] mellan bevarande och exploateringsintressen, där utrymmet för lokala behov och intressen är litet" (124), sägs det också att det är "angeläget att ge utrymme för entreprenörer [...] att nyttja landsbygdens naturresurser för att utveckla företagen och skapa arbetstillfällen" (124). Dessa lösningsförslag syftar alltså till att på olika sätt anpassa landsbygden och dess marknadsföring så att den kan stärka sin konkurrenskraft, tillgodogöra sig den globala marknadens fördelar och därmed åstadkomma ekonomisk tillväxt.

En utredning som avviker något är SOU 2003:29, författad av landsbygdsvetaren Erik Westholm som grund för Sveriges första gemensamma landsbygdspolitik. Ett genomgående problem i SOU 2003:29 tycks vara att det i brist på landsbygdspolitik som sådan funnits en bristande förståelse för landsbygdens särskildhet och mångfald i tidigare regional- och jordbrukspolitik, och även tillväxtnormen verkar ställvis ifrågasättas, mestadels mellan raderna. Rapportförfattaren konstaterar exempelvis i en kritik av regionalpolitiken: "Å ena sidan *passar inte landsbygden med sina glesa strukturer in i det rådande tillväxtparadigmet*. Å andra sidan tenderar regionförstoringen och strävan efter att länka samman landsbygder, tätorter och städer till större områden att dölja landsbygdens egna förutsättningar" (52). Även om det i SOU 2003:29 finns ett antal förslag om hur tillväxt kan främjas på landsbygden, utpekas genom ett sådant här konstaterande att det finns en tillväxtnorm (genom det faktum att den benämns), att den är dominerande (genom det faktum att den betecknas som ett paradigm) och att den inte är naturgiven eller evig (det "rådande tillväxtparadigmet" antyder att en tillväxtnorm må dominera just nu, men skulle kunna ge vika för något annat i framtiden genom ett paradigmskifte).

På liknande vis kan viss systemkritik i SOU 2003:29 skönjas, exempelvis genom konstaterandet: "Sammanfattningsvis [...] finns [det inte] en sammanhållen landsbygdspolitik. Inom den regionala utvecklingspolitiken som sorterar under Näringsdepartementet finns Glesbygdverket och några landsbygdspolitiska styrmedel men *målen för detta politikområde är formulerade så att landsbygden inte passar in*" (53). Detta är ett sätt att ta fram och vända på det bakomliggande problemet: i stället för att låta ett bakomliggande problem vara landsbygdens oförmåga att anpassa sig efter systemet, föreslås genom den här formuleringen att problemet kanske ligger i systemets utformning. Med tanke på sammanhanget för SOU 2003:29, att dess syfte var att föreslå riktningen för Sveriges nya landsbygdspolitik och att arbetet leddes av en kritisk landsbygdsvetare, är det förstaeligt att kritik av rådande system har en plats i den här SOU:n på ett annat sätt än i andra SOU:er, även om kritiska forskare ingått i expertgrupperna i många av de studerade SOU:erna. I efterföljande landsbygdspolitiska SOU:er märks dock en mer genomgående tilltro till både tillväxtnormen och idén att landsbygden behöver passas in i den. Tanken om landsbygdens särskildhet finns dock kvar, vilket illustreras nedan.

Landsbygdspolitik och Sveriges gröna tillväxt

Jämfört med tidigare SOU:er är ordalagen i 2000- och 2010-talens landsbygdspolitiska SOU:er slående optimistiska och lägger ett stort fokus på möjligheter. Möjligheter

till ekonomisk tillväxt inger hopp, särskilt i ljuset av klimatförändringarna och den marknad för mer miljövänliga produkter som förutspås. Det här avsnittet illustrerar och analyserar detta skifte.

Diskursen om landsbygdens naturresurser i SOU 2006:101 och SOU 2017:1 präglas av hoppfullhet, där SOU 2006:101 exempelvis konstaterar att gruvor snabbt kan generera många jobb (85) och spår att den här typen av industriell utveckling kommer att gynna landsbygder med platsbundna resurser. I SOU 2006:101 resoneras även om att utvecklingen av entreprenörskap och areella näringar på landsbygden i respons till växande framtidsmarknader för gröna produkter kan *”ge hela landet en mer tillväxtinriktad, socialt ansvarsfull ekonomi”* (83). *”Hela landet”* kan här förstås på två sätt: behovet av att ställa om till en fossilfri eller biobaserad ekonomi kan dels vara en möjlighet att främja ekonomisk tillväxt *”i hela landet”* (med andra ord även på landsbygden), dels innebära att utveckling av industrier och företagande på landsbygden leder till tillväxt *”i hela landet”* (med andra ord den nationella ekonomin). Detta resonemang förstärks i SOU 2017:1, som sammanfattar varför det är viktigt att landsbygden lever och växer med dess roll i Sveriges gröna tillväxt:

I landsbygderna finns ett vitalt näringsliv med höga produktionsvärden som måste ges goda förutsättningar att möta framtida marknader. En del av detta näringsliv utgår från platsbundna resurser som är viktiga för Sverige som helhet. Bland annat är landsbygdernas natur- och kulturmiljöresurser viktiga för att ta Sverige in i en biobaserad och fossilfri ekonomi och för att göra Sverige till en utvecklad besöksnation. Därför är det viktigt med befolkade, aktiva och växande landsbygder. (SOU 2017:1: 11)

Citatet visar också en annan viktig aspekt av 2000-talets syn på landsbygden, nämligen att landsbygdsutveckling inte bara handlar om landsbygdens överlevnad, utan om att landsbygden ska bidra till, eller till och med driva, den ekonomiska utvecklingen i hela Sverige. Denna tanke är central i SOU 2017:1, som lyfter fram landsbygdens roll i Sveriges klimatomställning och gröna tillväxt. Landsbygden – eller närmare bestämt de platsbundna naturresurser som finns på landsbygden – anses spela en nyckelroll på de *”framtidsmarknader”* som den biobaserade och fossilfria ekonomin förväntas utgöra: *”Landsbygderna har goda förutsättningar att stärka Sveriges utveckling mot en grön ekonomi genom framväxten av en biobaserad ekonomi och en miljödriven näringslivsutveckling”* (61).

Diskussion

I analysen av SOU:er från 1970 till 2017 har jag identifierat några viktiga, inte helt oväntade skiften i hur landsbygden framställts. Det handlar om vilka som har ansvar för landsbygden, vad som förväntas av landsbygden – särskilt i klimatförändringarnas tid – och hur tillväxten har antagit en central roll. Dessa tre övergripande skiften diskuteras nedan.

Vilkas ansvar är landsbygden?

I bilden av hur ambitioner om likvärdiga förutsättningar funnits, försvunnit och kommit tillbaka i framställningen av landsbygden blir det tydligt att det samtidigt skett en ansvarsförskjutning. I början av tidsspannet, slutet av folkhemsepoken, verkar det vara närmast en moralisk fråga att människor ska kunna leva i hela landet, och det föreslås olika, i dag närmast otänkbara, idéer om hur staten kan se till att detta blir möjligt. Det finns också en tanke om att det är bättre för alla om urbaniseringen inte går för snabbt, så det ligger i hela landets intresse att människor kan bo kvar på landsbygden.

I takt med skiftet mot den globala ekonomin blir problemet i stället hur landsbygden ska passas in i marknaden så att tillväxten ska kunna lösa landsbygdens problem. I detta första skifte får marknaden en viktig roll, eftersom handeln främjar exporten och konkurrensen ska göra landsbygden mer effektiv och produktiv så att den kan dra nytta av globaliseringen och få ekonomisk tillväxt. Staten är också närvarande i detta narrativ, men dess roll har förskjutits. Nu handlar statens ansvar för landsbygden snarast om att stödja näringslivets och marknadsekonomens utveckling, så att dessa kan lösa landsbygdens problem.

Det andra skiftet äger rum i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet, då alltmer ansvar läggs på själva landsbygden. Skiftet mot lokalt ledd utveckling hänger delvis ihop med att Sverige 1995 blev en del av EU, och mycket av EU:s strategier för landsbygdsutveckling handlar om lokala utvecklingsgrupper. Men som Forsberg (2022) noterat uppstod byarörelsen, i form av motstånd mot det man såg som nedmontering av landsbygden, före EU-inträdet. När Sverige blev en del av EU omvandlades det radikala alternativ som byarörelsen utgjort initialt till en del av en konventionell tillväxtorienterad utvecklingsdiskurs (Forsberg 2022). Detta syns i min analys av hur den tidens SOU:er framställer landsbygdsbor som bäst lämpade att driva utvecklingen av sin landsbygd.

I den senaste landsbygdspolitiska SOU:n, SOU 2017:1, verkar ett tredje skifte i ansvarsfrågan äga rum. Nu återkommer målsättningen om likvärdiga förutsättningar, till synes av två huvudsakliga anledningar. Dels blir frågan om levnadsvillkoren på landsbygden aktuell mot bakgrund av rädsla för missnöje bland landsbygdsbor och det faktum att landsbygden vid den här tiden blivit ett politiskt objekt i Sverige (Lundgren & Johansson 2017), även om relationen *mellan* stad och land fortfarande inte politiseras nämnvärt. Dels handlar det också om något annat, nämligen att klimatomställningen sedan 2006 och än mer 2017 ses som en räddande möjlighet för landsbygden. Landsbygden – som här liksom Nilsson och Lundgren också funnit inte sällan verkar innefatta även städerna i Norrland (2015) – ska nu inte bara kunna rädda sig själv, utan under denna process även bli en motor för hela Sveriges gröna tillväxt (Garbis m.fl. 2024; Eriksson m.fl. 2025). Problemen nu handlar om att på olika sätt tillgängliggöra landsbygdens naturresurser. Enligt den tolkningen påminner dessa framställningar alltså om resultaten i Lundbergs och Nilssons studie av motioner från 2010-talet, där de fann att landsbygden ständigt ansågs vara i behov av hjälp: antingen hjälp att ta vara på sin potential eller hjälp att hantera sin brist på resurser (Nilsson & Lundgren 2018).

En ny tid?

Är den optimistiska framställningen av landsbygden i klimatomställningens tid något nytt? Sett till det studerade tidsspannet är det nytt att landsbygden tänks kunna driva hela Sveriges ekonomi, att landsbygden framställs som en resursbas och att man knyter förhoppningar till den gröna industrialiseringen. Men sett i ett längre perspektiv är det kanske inte så nytt att landsbygden – särskilt om den likställs med Norrland – ses som en källa till naturresurser som staten kan ösa ur för att dra fördel av en ny global marknad. Det klassiska citatet ”i Norrland hava vi ett Indien”, som rikskansler Axel Oxenstierna ska ha yttrat redan på 1600-talet, ligger nära till hands, liksom nutida dekoloniala analyser av Sveriges självbild som ett grönt föregångsland som bygger på koloniala praktiker både inom landet – till exempel i Sapmi – och i förhållande till det globala syd (Arora-Jonsson 2022; Arora-Jonsson & Stiernström 2025). Likaså finns paralleller till historien om hur utbyggnaden av norrländska älvar inte bara skulle generera elektricitet, så att svenska industrier kunde dra nytta av en växande marknad i det krigshärjade Europa, utan också modernisera landet och bringa välfärd till lokalsamhällena. Även då pyrde förstås ett missnöje som en del spelade på och som andra försökte stävja (Anshelm 1992; Löwgren 2021). Framställningen i SOU 2017:1 är förstås ingen fullständig upprepning, men nog hörs historiens vingslag. Samtidigt är sammanhanget, med klimatkris, inbiten tillväxtnorm, nytt medielandskap och otaliga andra aspekter, annorlunda. Sammantaget ser jag framställningen av landsbygden i klimatförändringarnas tid som delvis ny.

Tillväxtnormens etablering

Att tillväxt är ett centralt mål för politiken är välkänt och har kommit fram i även andra studier som på olika sätt behandlar hur den svenska landsbygden framställs (Vallström 2014; Syssner 2018; Nilsson & Lundgren 2018; Forsberg 2022). Genom min analys har jag illustrerat hur tillväxtnormen börjar få den här dominerande ställningen redan i SOU:er från början av 1980-talet i diskussionen om strukturrationaliseringarna. Det bakomliggande problemet, som WPR-metodens första två frågor belyser och som återkommer från den tiden och framåt i lite olika tappningar, är hur landsbygden ska passas in i tillväxtnormen och kunna ta del av möjligheterna: landsbygden behöver *utvecklas*. Vad jag också illustrerar i min analys är att imperativet att växa, eller att frånvaron av tillväxt är ett problem, gäller både befolkning och ekonomi. Ekonomisk och befolkningsmässig tillväxt hänger ihop. Att ha en liten, krympande eller åldrande befolkning ses som ett problem på landsbygden när det exempelvis finns för få personer för att viss samhällsservice ska kunna finnas.

Det jag särskilt vill lyfta fram är att befolkningsmässig och ekonomisk tillväxt är två sidor av tillväxtnormens mynt. För att sammanfatta vad bilden av att landsbygden behöver utvecklas handlar om, kan man säga att ett bakomliggande landsbygdsproblem, utifrån de lösningar som föreslås i materialet, uppkommer genom frånvaron av tillväxt (även om många landsbygder också växer) i ett samhälle som kommit att präglas av tillväxtnormen. Det är således inte överraskande att vissa landsbygdsforskare ser icke-växande landsbygder som spännande platser för att studera alternativ utanför

tillväxtnormens gränser (Shucksmith & Brown 2016; Syssner 2018; Westholm 2018; Löwgren & Syssner 2025). Det är kanske så att när vi försöker förstå hur bilden av landsbygden skapas, liksom utmanar den genom att studera hur olika verkligheter i det som kallas landsbygden egentligen ser ut (Löwgren & Syssner 2025), belyser vi också hur tillväxtnormen produceras och producerar, hur den hålls samman och spricker upp, och hur dess förkämpar och motståndare organiserar sig.

Slutsatser

Den här studien har tagit fasta på den till synes välkända bilden av den svenska landsbygden och velat följa empiriskt hur den har sett ut och förändrats över tid med fokus på staten som en arena där landsbygden representeras. De frågeställningar som har väglett undersökningen är hur landsbygden har framställts i SOU:er mellan 1970 och 2017 och hur framställningarna har förändrats. Bilden brukar sägas bestå i en dikotomi, där landsbygden å ena sidan ses som övergiven och bakåtsträvande, å andra sidan som naturskön och idyllisk, men empiriska studier avbilder av landsbygden över tid har saknats. I den här studien har jag undersökt hur landsbygden framställts och hur detta förändrats under ett halvt sekel genom att fokusera på vad SOU:er framställer som landsbygdens problem, explicit (genom vad som betecknas som problem) och implicit (genom de lösningar som föreslås).

Med utgångspunkt i WPR-metoden (Bacchi 2012) har studien analyserat vad det är för "problem" som representeras (fråga ett), vad som ligger till grund för framställningen av "problemet" (fråga två), hur framställningen av "problemet" vuxit fram (fråga tre) samt vad som lämnas oproblematiserat eller osagt i denna problemframställning (fråga fyra). Resultaten i sig är inte så överraskande, eftersom bilderna av landsbygden i stora drag reflekterar generella samtida politiska och ekonomiska svängningar, såsom 1980-talets tilltro till den globala ekonomin, 1990-talets fokus på lokalt inflytande, 2000- och 2010-talens ökande intresse för landsbygden som politiskt objekt och för klimatomställning som en lovande affärsmöjlighet. Det som framställs som landsbygdens problem (fråga ett och två) handlar om befolkning och ekonomi och om att anpassas till en framväxande tillväxtnorm som ofta, men inte alltid, ses som löftesrik, obevaklig och oproblematisk (fråga fyra). Landsbygden tycks alltid behöva utveckling. Detta svarar mot bilden av landsbygden som övergiven, bakåtsträvande eller omodern och är en del av den bild av landsbygden som jag har kunnat följa genom årtiondena i mitt material.

Den mer positiva sidan av den typiska bilden av landsbygden, att landsbygden är idyllisk, naturskön eller exotisk, är mindre framträdande i materialet. Nog kan de positiva framställningarna av landsbygdens drivna och kreativa invånare ses som stundtals exotiserande, och vackra vyer och social sammanhållning kan ibland listas som exempel på landsbygdens fördelar. De landsbygdspolitiska SOU:erna från 2003 och framåt är visserligen mer optimistiska, fast främst beträffande landsbygdens *utvecklingsmöjligheter*. Här är ett exempel på att WPR-analysen kan synliggöra hur lösningar (här diverse utvecklingsmöjligheter) förutsätter bakomliggande problem (här

att landsbygden inte är ”tillräckligt utvecklad”). I likhet med Nilsson och Lundgren i deras analys av politiska motioner (2018), finner jag att bilden av landsbygden som en plats i behov av hjälp eller utveckling är mer framträdande än den idylliska bilden. Det skulle kunna vara så att denna aspekt av den typiska bilden av landsbygden inte framför allt reproduceras inom en storpolitisk diskurs, utan är tydligare i andra arenor, såsom (sociala) medier och platsmarknadsföring (t.ex. Lundgren & Liliequist 2020).

I de senaste SOU:er som behandlar klimatförändringarna berörs landsbygden, då industrier för klimatomställningen ses som ett nytt och lovande sätt att skapa tillväxt på landsbygden, men jag menar att detta bara delvis är nytt. Tillväxt som en följd av klimatomställningen framställs inte bara som en räddning för landsbygden själv, utan också som ett sätt för landsbygden att fungera som resursbas och motor för hela Sveriges ekonomi. Synen på landsbygden i klimatförändringarnas tid är inte ny i det att ett stort skeende – klimatomställning på 2000-talet, globalisering på 1980-talet – ska skapa tillväxt, inte heller i det att industrialisering på landsbygden ska lyfta hela landets ekonomi och göra Sverige till en ledare (Löwgren 2021; Arora-Jonsson & Stiernström 2025). Det som också består är den enorma tilltron till tillväxten, som för att återknyta till den fjärde frågan i WPR-metoden efterhand blivit alltmer oproblematiserad och oemotsagd. Något som däremot dyker upp i SOU 2017:1 är varningarna om att problemen på landsbygden och upplevelsen av ojämlikhet mellan stad och land kan få konsekvenser, inte bara för de landsbygdssamhällen det gäller, utan också för demokratin. Jämlika förutsättningar, som underbyggde 1970-talets rättviseorienterade politik för landsbygderna, återkommer alltså i utredningen 2017, men i ny och något ödesmättad tappning.

Poängen med denna översiktliga analys är således inte främst att göra överraskande upptäckter, utan att rikta uppmärksamheten mot hur det vi observerar i dag om landsbygden och dess bilder bygger på framställningar som gjorts tidigare (fråga tre). Det blir till exempel förståeligt att motioner från båda sidorna av det politiska spektrumet eftersträvar tillväxt (som Nilsson & Lundgren 2018 fann) och att Norrland ses som en resurs (Nilsson & Lundgren 2015) om, som jag visar, statliga utredningar konstruerar landsbygden som en resursbas där medborgarna behöver utbildas för att inse värdet av naturresurserna och tillgängliggöra dem för marknaden. Likaså ser vi i dag en situation där populistiska partier profiterar på vissa landsbygdsbors känsla av att vara övergiven, missförstådd eller missgynnad (Arora-Jonsson & McAreavey 2023) och hur demokratiska institutioner omformas och utmanas, något som förutspåts av såväl statliga utredningar (SOU 2006:101, SOU 2017:1) som forskare (Rönblom 2014; Vallström 2014). Detta illustrerar relevansen av den här longitudinella, översiktliga studien som ett komplement till de detaljerade djupdykningar i framställningar av landsbygden som finns sedan tidigare.

Nog är det lätt att i efterhand se den här typen av utveckling. Att peka ut riktningen framåt är desto svårare. Men i min analys har jag visat hur tillväxtnormen har antagit en självklar plats i synen på landsbygden, samtidigt som det sedan den sista SOU:n i den här studien skrevs, 2017, har hunnit utbryta en global pandemi, krig i Europa, förvärrade klimatförändringar med konsekvenser för den globala livsmedelsproduktio-

nen och tullkrig, som alla skakat om den globala ekonomin ordentligt. Med tanke på allt detta menar jag ändå att en fråga som landsbygdsforskare i dag bör ägna sig mer åt är just hur tillväxtnormen, i fråga om både befolkning och ekonomi, producerar och produceras i landsbygderna, hur den börjar spricka och hur man försöker att hålla ihop den, hur och av vilka dess beståndsdelar utmanas och omformuleras. Likaså bör man ägna sig åt de alternativ som finns eller skulle kunna finnas på platser som inte passar in i tillväxtparadigmet.

Tack till personer och institutioner som bidragit

Författaren tackar Simon Haikola och Jonas Anshelm för deras utmärkta handledning. Likaså riktas ett varmt tack till Sociologisk Forsknings redaktörer och tre anonyma granskare för deras hjälpsamma kommentarer och vägledning i arbetet med artikeln.

Referenser

- Anshelm, J. (1992) *Vattenkraft och naturskydd. En analys av opinionen mot vattenkraftsutbyggnaden i Sverige 1950–1990*. Linköping: Linköpings universitet.
- Arora-Jonsson, S. (2022) "Systemskifte för vem. Landsbygden och den stora galenskapen", 517–537 i N. Altermark & M. Dahlstedt, *Bortom systemskiftet: mot en ny gemenskap*. Stockholm: Verbal.
- Arora-Jonsson, S. & R. McAreavey (2023) "From crisis to sustainability. The politics of knowledge production on rural Europe", *Sociologia Ruralis* 2023(63): 771–792. <https://doi.org/10.1111/soru.12446>
- Arora-Jonsson, S. & A. Stiernström (2025) "Toward a green transition. A post- and decolonial analysis of green state Sweden", 269–286 i M. McEachrane & L. Faye (red.) *Decolonial Sweden*. Routledge Studies on African and Black Diaspora 12. London & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Bacchi, C. (2012) "Introducing the 'What's the Problem Represented to Be?' Approach", 21–24 i A. Bletsas & C. Beasley (red.). *Engaging with Carol Bacchi: Strategic Interventions and Exchanges*. Adelaide: University of Adelaide Press.
- Ceccato, V., L. O. Persson & E. Westholm (2000) "Forskning om och för landsbygds- och glesbygdsutveckling. Kunskapsöversikt år 2000", Nordregio.
- Ehrlich, Paul. 1968. *The population bomb*. Rivercity Press.
- Eriksson, M., A. S. Lundgren & R. H. Eriksson (2025) "The heroes and killjoys of green megaprojects: a feminist critique", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 18(2): 341–357. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsaf002>
- Forsberg, A. (2022) "Rural community development in Sweden: from challenging to mainstream?", 121–42 i Z. Kravchenko, L. Kings & K. Jezierska (red.) *Resourceful civil society. Navigating the changing landscapes of civil society organizations*. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-99007-7_5
- Garbis, Z., T. Heleniak, G. Poelzer, C. Söderberg & R. Orttung (2024) "'The ketchup effect.' Challenges in reconciling growth and justice in Northern Sweden's green transition", *Energy Research & Social Science* 112. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103537>
- Haikola, S & J. Anshelm (2023) *Staten, marknaden och industripolitikens återupp-rättelse. Visioner om transportsystemets klimatomställning, 2006–2022*. Linköping: Linköping University Electronic Press. <https://doi.org/10.3384/9789180750790>
- Halfacree, K. (1993) "Locality and social representation. Space, discourse and alternative definitions of the rural", *Journal of Rural Studies* 9(1): 23–37. [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(93\)90003-3](https://doi.org/10.1016/0743-0167(93)90003-3)
- Lundgren, A. S. & A. Johansson (2017) "Digital rurality: Producing the countryside in online struggles for rural survival", *Journal of Rural Studies* 51: 73–82. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.02.001>
- Lundgren, A. S. & E. Liliequist (2020) "Utmana och bekräfta: andra bilder av landsbygden?", 165–183 i A. S. Lundgren (red.) *Makt, moral, motsånd: engagemang för norrländska landsbygder*. Umeå universitet: Institutionen för kultur- och medievetenskaper.

- Löwgren, S. (2021) "Investigating factors influencing community acceptance of established hydroelectric dams in northern Sweden", *Human Ecology Review* 27(1): 101–124. <https://doi.org/10.22459/HER.27.01.2021.06>
- Löwgren, S. & J. Syssner (2025) "Parallels and divergences. A thematic reading of degrowth and shrinkage literatures", *Planning Practice & Research* <https://doi.org/10.1080/02697459.2025.2530544>
- Nilsson, B. & A. S. Lundgren (2015) "Logics of rurality. Political rhetoric about the Swedish North", *Journal of Rural Studies* 37: 85–95. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.11.012>
- Nilsson, B. & A. S. Lundgren (2018) "'For a living countryside.' Political rhetoric about Swedish rural areas", *European Urban and Regional Studies* 25(1): 72–84. <https://doi.org/10.1177/0969776416679216>
- Rönblom, M. (2014) *Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*. Umeå: Umeå universitet.
- Shucksmith, M. & D. L. Brown (2016) "Framing rural studies in the Global North", 31–56 i M. Shucksmith & D. L. Brown (red.) *Routledge International Handbook of Rural Studies*. London & New York: Taylor & Francis Group.
- Svensson, L. (2014) "Nu styr vi upp stan!", 145–187 i M. Vallström (red.) *När verkligheten inte stämmer med kartan. Lokala förutsättningar för hållbar utveckling*. Lund: Nordic Academic Press.
- Syssner, J. (2018) (red.) *Nya visioner för landsbygden*. Boxholm: Linneförlag.
- Vallström, Maria (2014) "Berättelser som plats, platsen som berättelse", 57–97 i M. Vallström (red.) *När verkligheten inte stämmer med kartan. Lokala förutsättningar för hållbar utveckling*. Lund: Nordic Academic Press.
- Westholm, E. (2018) "På landsbygden intet nytt?", 41–62 i J. Syssner (red.) *Nya visioner för landsbygden*. Boxholm: Linneförlag.

Lista över analyserade dokument

- Inrikesdepartementet (1970) *Balanserad och regional utveckling. Delbetänkande avgivet av expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU)*. SOU 1970:3. Stockholm: Esselte tryck.
- Jordbruksdepartementet (1970) *Jordbruket i norra Sverige. Betänkande avgivet av utredningen om stöd till jordbruket i norra Sverige*. SOU 1970:72. Stockholm: Esselte tryck.
- Glesbygdsutredningen (1972) *Glesbygder och glesbygdspolitik. Betänkande avgivet av glesbygdsutredningen*. SOU 1972:56. Stockholm: K. L. Beckmans tryckerier AB.
- Industridepartementet (1980) *Samspel för en balanserad utveckling i glesbygd. En forskarrapport från expertgruppen för forskning om regional utveckling (ERU)*. SOU 1980:47. Stockholm: Jernström Offsettryckeri.
- Jordbruksdepartementet (1984) *Jordbruks- och livsmedelspolitik. Huvudbetänkande av 1983 års livsmedelskommitté*. SOU 1984:86. Stockholm: Liber tryck.
- Arbetsmarknadsdepartementet (1989) *Fungerande regioner i samspel. Slutbetänkande*

- av 1987 års regionalpolitiska kommitté. SOU 1989:55. Göteborg: Graphic Systems.*
- Jordbruksdepartementet (1997) *EU:s jordbrukspolitik, miljön och regional utveckling. Rapport till Kommittén för reformering av EU:s gemensamma jordbrukspolitik Kom-CAP. SOU 1997:74. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.*
- Näringsdepartementet (2003) *Mot en ny landsbygdspolitik. SOU 2003:29.*
- Jordbruksdepartementet (2006) *Se landsbygden! Myter, sanningar och framtidsstrategier. Slutbetänkande av Landsbygdskommittén. SOU 2006:101. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.*
- Parlamentariska landsbygdskommittén (2017) *För Sveriges landsbygger – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd. Slutbetänkande av Parlamentariska landsbygdskommittén. SOU 2017:1. Stockholm: Wolters Kluwer.*

Författarpresentation

Sara Löwgren är doktorand på avdelningen Tema teknik och social förändring vid Linköpings universitet. Hennes forskning handlar om förändring i svenska landsbygger, såväl historiskt som i nutid, med särskilt fokus på klimatförändringar och vad som händer i krympande geografier.

Kontakt: Sara.lowgren@liu.se

The Role of Values in the Selection and Formulation of Scientific Problems

A Reconstruction of Max Weber's Approach

Abstract

This article presents an integrated interpretation of Max Weber's view on the role of values in scientific inquiry by linking four social categories – personality, vocation, Bildung, and ethics of responsibility – with four epistemological concepts: historical interest, value relevance, cultural meaning, and value interpretation. Previous interpretations have mostly focused on epistemological and logical aspects of value interference in science, leaving the relationship between Weber's categories – and the mechanisms through which values shape scientific problem selection – underexplored. Drawing on the case of familial homicides, we argue that researchers integrate their values into the research process through a three-stage model. We trace the origins of Weber's concept of value interpretation to perspectivism and Nietzsche's notion of a "battle of values." By examining the historical development of the concepts of interest and value relevance – particularly in relation to Kant's theory of reason – we propose a revised reading of the epistemological foundations of Weber's approach. Finally, we analyze the methodological implications of personality, vocation, Bildung, and responsibility ethics in Weber's social theory, highlighting their significance for understanding how values are embedded in the selection and framing of scientific problems.

Keywords: Value-laden problem selection, ideas of reason, personality, Beruf, Bildung.

FINDING AND FORMULATING the problem is the basis of scientific research. A researcher and instructor of the social sciences must be skilled in identifying and formulating problems and should be able to recognize and articulate the issues of the social world with depth and insight. However, many scholars have reported that discovering research problems is often more difficult than finding their solutions (Zuckerman, 1978; Merton, 1959). Experiences from working with social science students also reveal their frequent feelings of confusion and inability when it comes to selecting topics and formulating research problems. But how do social scientists arrive at research problems, and which kinds of problems do they choose to raise or avoid? Who is a problem-seeker, and what characteristics define them?

In this study, we aim to reconstruct Max Weber's perspective on the logic of problematization in the social sciences. In Weber's approach, scientific problems are selected

based on the “relevance of the phenomena under investigation to values” (Weber, 2012[1906a]: 47–48). Weber does not address the role of factors and motivations influencing the selection and formulation of research topics and problems. In reality, various factors, including financial resources, neoliberal policies in science and technology, time constraints, researcher freedom, applicability, and others, play a role in the selection and formulation of research problems. Social scientists choose topics and issues for research based on diverse motivations such as curiosity, gaining fame and recognition, earning a livelihood, entertainment and pleasure, and serving humanity.

Nevertheless, this article reconstructs Weber’s approach for two reasons. The first reason is Weber’s emphasis on the role of multiple values in problematization and his redefinition of social sciences based on the categories of vocation, personality, ethics of responsibility, and *Bildung*. This framework provides a useful tool to counter the influence of neoliberal discourse and market values on science. The second reason is that Weber, through his innovative distinction between value relevance and value judgment, clarifies the points of contention regarding the intervention of values in the selection and formulation of scientific problems. Based on this distinction, Weber, drawing on neo-Kantian and Nietzschean philosophy, discusses the role of values in scientific problem selection and formulation. At the same time, he aligns with English empiricism and French positivism, preserving the Kantian concept of scientific objectivity while standing against relativism and radical constructivism.

The evaluation of existing literature reveals that, despite the complexity, depth, and vitality of Weber’s theoretical contributions, there exists no coherent, integrated, and comprehensive interpretation of his approach. Firstly, both Weber and his interpreters have, in a scattered manner and often by focusing on selected categories, discussed the value-laden nature of problem selection. In his various works, Weber elaborates on the necessity, desirability, and legitimacy of value involvement in the selection and formulation of scientific problems by employing multiple conceptual categories. He draws upon ideas such as cultural significance, the distinction between value relevance and value interpretation, personality, and *Bildung* to clarify the value-laden logic inherent in problem selection within the social sciences. Other key categories in his analysis include historical interests, value interpretation, vocation, and the ethics of responsibility. These conceptual tools reveal the integral role of values in shaping the direction of scholarly inquiry. Correspondingly, Weber’s commentators have sought to explain the role of values in scientific problem selection and formulation using similar categories. Most interpretations tend to focus on value relevance, cultural significance, and historical interest as central elements in this process¹. A smaller number of scholars² have drawn comparisons between Weber’s concept of value interpretation and Rickert’s notion of value relevance.

1 Salomon (1934); Parsons (1949); Rossides (1972); Goddard (1973); Rex (1977); Oakes (1982, 1988, 1990); Lassman (1980); Burger (1987); Albrow (1990); Agevall (1999); Eliaeson (1990); Löwith (1993); Root (1993); Hekman (1994); Parkin (2002); Kieran (2004); Segre (2004); Rossides (2011, 2016); Swedberg and Agevall (2016); Rosenberg (2016).

2 Bruun (2007); Whimster (2007); Ringer (1997).

Secondly, the majority of Weber's interpreters have offered epistemological and logical analyses of the value-laden nature of problem selection in scientific inquiry, while relatively few have provided systematic assessments of the methodological implications of Weber's social theory for the same issue. This is despite the fact that Weber himself underscored the methodological implications of social theory in understanding the value-laden nature of scientific problem selection. For Weber, the concept of value relevance is not merely epistemological; rather, its roots lie in a disenchanted and fragmented reality – a condition that Nietzsche had poignantly emphasized. Some commentators have briefly referred to these implications, focusing on concepts such as personality, *Beruf*, *Bildung*, disenchantment, and the ethics of responsibility³.

Third, in the epistemological interpretations of Weber and his commentators, there is no cohesive discussion regarding the relationships among Weber's conceptual categories – historical interest, value relevance, cultural significance, and value interpretation. Fourth, Weber and his commentators have paid little attention to the stages and mechanisms by which values influence the selection and formulation of scientific problems. Instead, the discussion has been limited merely to the necessity, desirability, and legitimacy of value intervention in the selection of research problems⁴. Fifth, an epistemological account of the philosophical status of Weber's concepts of value relevance and value interpretation requires further reflection and critical examination. A commentator such as Albrow (1990) attributes the philosophical origin of the concept of value relevance – which Weber explicitly roots in Kantian epistemology (Weber, 2012[1904] – to the Cartesian cogito, “the I think”, thus offering a more Cartesian than Kantian interpretation of the concept.

On the other hand, while Ringer acknowledges the influence of Nietzsche's theories of cultural plurality and the irreconcilable conflict of ultimate values, he does not connect Nietzsche's theory of value conflict to Weber's concept of value interpretation in the selection and formulation of scientific problems from diverse value perspectives (Ringer, 1997). Similarly, Bruun, without mentioning Nietzsche by name, offers a Nietzschean interpretation of Weber's concept of value interpretation without addressing the philosophical basis on which Weber established this category or why Weber favored it over Rickert's concept of value relevance (Bruun, 2007). Likewise, Whimster indirectly provides a Nietzschean interpretation of Weber's concept of value relevance without explicitly referring to Weber's notion of value interpretation (Whimster, 2007).

To address these gaps and formulate a more comprehensive account of Weber's

3 On personality: Mommsen (1989); Bruun (2007); Farris (2016). On *Beruf*: Gane (2002). On *Bildung*: Ringer (1997); Bruun (2007); Whimster (2007); Farris (2016). On disenchantment: Albrow (1990); Gane (2002); Löwith (2003). On ethics of responsibility: Lassman (1980); Hennis et al. (1994); Gane (2002); Bruun (2007).

4 Salomon (1934); Parsons (1949); Rossides (1972); Goddard (1973); Rex (1977); Oakes (1982, 1988, 1990); Lassman (1980); Burger (1987); Albrow (1990); Agevall (1999); Eliaeson (1990); Löwith (1993); Root (1993); Hekman (1994); Ringer (1997); Parkin (2002); Kieran (2004); Segre (2004); Bruun (2007); Whimster (2007); Rosides (2011; 2016); Swedberg and Agevall (2016); Rosenberg (2016).

approach to the role of values in scientific problem selection, this article proceeds as follows: First, we clarify the relationships among the categories of historical interest, value relevance, cultural significance, and value interpretation. Second, using the example of familial homicides, we argue that researchers incorporate their values and ideals into the selection and formulation of research problems through a three-stage process. During the second step, we connect the epistemological foundation of value interpretation to Nietzsche's perspectivism and theory of value conflicts. Third, we trace the foundations of value relevance to the "ideas of reason" in Kantian epistemology and provide a Kantian explanation of this concept, affirming the rational legitimacy of value involvement in scientific problem selection. Finally, we analyze the methodological implications of the four categories – personality, Beruf, Bildung, and ethics of responsibility – in Weber's social theory to offer a sociological account of the value-laden nature of scientific problem selection.

The Relationship between Historical Interest, Value-Relevance, Cultural Significance, and Value-Interpretation

Here, we explore the relationships between the categories of historical interest, value-relevance, cultural significance, and value-interpretation within Weber's conceptual framework. Specifically, we will examine how Weber and his interpreters have understood the connection between historical interest (and cultural interest) and value-relevance. Three types of relationships have been posited in Weber's thought.

The first relationship is distinguishing interest from value. Commentators like Bruun, drawing on certain statements by Weber, highlight Weber's skepticism toward the concept of value and his preference for using terms like interest, relevance, or importance instead of the term value (Bruun, 2007). In this regard, Weber himself states in a letter to Friedrich Gottl: "I do not accept that value stands on the same level as interest or importance in relation to the servitude to words that determines the use [of those concepts]" (Weber, 2012 [1906d] : 388). The second relationship is the equating interest and value-relevance. In some of Weber's statements, interest and value-relevance are considered equivalent. For example, Weber notes that the more one refines Rickert's concept of value-relevance, all that emerges is the sense of "worth knowing about" (Weber, 2012[1902-1903]: 413).⁵ In German sociology, Weber states that the question of whether a topic is scientifically interesting or engaging is identical to asking whether it is important from a value standpoint (Weber, 2012[1910]: 368). A further example comes from Weber's essay *The meaning of value freedom in the sociological and economic sciences*, where he discusses why polyphonic folk music, which

5 However, Weber sometimes views the relationship between problematic issues and values as inverse. Weber says: "Objects enter into the realm of that which is worth knowing when they become problems, when new questions arise. When we realize that there is something that we don't know. Economy was already in Antiquity related to values. But not seen as a problem" (Weber, 2012[1902-1903]: 414).

is globally widespread, evolved into harmonic music only in Europe and only during a specific period. Here, Weber uses the phrase “from the standpoint of the interest of the modern European value relatedness” (Weber, 2012 [1906a]: 323), indicating an equivalence between the concepts of interest and value-relevance. The third relationship is the values shape interests. Weber’s various statements suggest that “interest” and “value” are not identical but that a researcher’s values shape their interests. For example, Weber argues:

from the strictly methodological point of view, the only possible way of explaining the circumstance that certain individual components of reality are selected as objects of historical treatment is by reference to [the] fact that a corresponding interest exists. Indeed, from that point of view, which is not concerned with the question of the meaning of that interest, value relation can mean no more than that (Weber, 2012[1906b]: 162).

Similarly, Weber states: “It is our interest, which is oriented to values, and not the substantive causal relationship between our culture and (just) the Hellenic culture, that will circumscribe the group of cultural values governing a history of Hellenic culture” (Ibid., 230). He further notes that:

it is absolutely correct that every history is written from the standpoint of the value interests of the present and that, consequently, every new age poses – or at least: can pose – new questions to the historical material for the simple reason that its interest, guided by value ideas, changes (Ibid., 165).

This paper, like Julien Freund, (1968) advocates for the third type of relationship between interest and value. Based on Freund’s example, if a historian is asked why they are interested in studying the French Revolution or Fichte’s philosophy, or if a sociologist is asked why they are investigating social relations in a working-class town, their response will likely be: because it is interesting, or because it is important. However, this answer may not satisfy the audience, prompting them to ask a more appropriate follow-up: why is it important, and in relation to what is it important? Clearly, the answer to the first or second question requires reference to values. The criterion that determines our curiosity or interest, as well as the reasons that compel us to consider some things important and others secondary or dismissible, are values (Freund, 1968).

Regarding the relationship between the categories of value-relevance and cultural significance, it remains unclear whether these two concepts are the same in Weber’s writings. Based on the category of cultural significance, in the social sciences, an aspect of reality becomes a research problem when it is connected to a socio-economic event and holds importance and meaning for us (Weber, 2012 [1904]). Some commentators, such as Drysdale, note Weber’s preference for using the term cultural significance over Rickert’s value-relevance. According to Drysdale’s interpretation, “value-relevance” refers only to the culture of the researcher, whereas “cultural significance” extends

beyond the researcher's culture to include the culture of the subject being studied, as well as the context in which the scholar operates. For example, Weber's focus on asceticism in *The Protestant Ethic* does not merely reflect the cultural context of Weber and his audience but also refers to the cultural context of the 17th and 18th centuries, particularly in England, the Netherlands, and America (Drysdale, 1996).

The relationship between value interpretation and value-relevance in Weber's view can be explained as follows: according to Rickert's concept of value-relevance, the selection of a research problem cannot be independent of values. However, Weber sought to expand and deepen Rickert's achievements through the concept of value interpretation, drawing from Nietzsche's perspectivism and his emphasis on the plurality of values and the conflict of ultimate values. By introducing the concept of value interpretation, Weber provides a framework that reflects diverse value perspectives on reality. In other words, value-relevance determines the cultural interests and value assumptions that influence the selection of scientific problems, while value interpretation clarifies and differentiates these various value-relevancies in the choice of a research problem. This process enriches and diversifies the horizons of both the research and the researcher, thereby further deepening the scope of inquiry (Weber, 2012[1906b]).

In his essay *Critical studies in the logic of the cultural sciences: A critique of Eduard Meyer's methodological views*, Weber discusses the educational and intellectual effects of the value-interpretation category on the expansion and deepening of the researcher's intellectual and value horizons, which constitute part of *Bildung*. According to Weber, value-interpretation contributes to the development of inner life and psychological horizons; to valuing and reflecting on the possibilities of different lifestyles; to intellectual, aesthetic, and moral growth; and to fostering a sensitivity toward other values and cultures, as well as strengthening one's own values. Based on Weber's argument, when analyzing Goethe's letters, the Sermon on the Mount, or Marx's *Capital*, we may ask ourselves how the intellectual content of these works relates to our own values. In doing so – even if we do not share the value commitments expressed in these texts – engagement with such (great) works expands our intellectual horizons, enhances our inner life, and increases our sensitivity to value orientations (Weber, 2012[1906b]). Value-interpretation transforms our initial, unstructured valuations into explicit value judgments, thereby enhancing the coherence and clarity of both our own and others' value commitments (Ringer, 1997). Here, we are not concerned with the similarities and differences between Nietzsche's and Weber's perspectivism, but rather with the influence of Nietzsche's perspectivism on the development of Rickert's concept of value-relevance and Weber's creation of the concept of value-interpretation, a topic that has received less attention. With the proclamation of the death of God, Nietzsche established perspectivism as the guiding principle for understanding human beings, history, culture, ethics, and religion. According to Nietzsche, since God is dead, there no longer exists any foundation by which one viewpoint can claim legitimacy or superiority over others. In *On the genealogy of morality*, Nietzsche emphasizes that after the death of God, various deities (value systems) are compelled to struggle against each other. In one passage, Nietzsche writes about perspectivism:

Let us be on guard against the dangerous old conceptual fiction that posited a pure, will-less, painless, timeless knowing subject; let us guard against the snares of such contradictory concepts as pure reason, absolute spirituality, knowledge in itself: these always demand that we should think of an eye that is completely unthinkable, an eye turned in no particular direction, in which the active and interpreting forces, through which alone seeing becomes seeing something, are supposed to be lacking; these always demand of the eye an absurdity and a non-sense. There is only a perspective seeing, only a perspective knowing; and the more affects we allow to speak about one thing, the more eyes, different eyes, we can use to observe one thing, the more complete will our “concept” of this thing, our objectivity be (Nietzsche, 1967[1887]: 12).

Weber accepted Nietzsche’s idea that knowledge is always knowledge from a particular standpoint, that is, from within a system of values. Based on Weber’s Nietzschean perspectivism, the social scientist is inevitably required to select specific aspects of life from value-standpoints (Weber, 2012[1904]). According to Weber, a researcher who intends to engage in scientific work must construct the segment of reality that is to be studied according to the researcher’s ultimate values and cognitive interests. Since the values guiding research are not universal, a researcher is inevitably bound to a form of perspectivism and one-sidedness. Weber writes:

There is no absolutely objective scientific analysis of cultural life – or (to use a term which is perhaps somewhat narrower but which, for our purposes, does not have an essentially different meaning) of social phenomena – independent of special and one-sided points of view, according to which [those phenomena] are – explicitly or implicitly, deliberately or unconsciously – selected as an object of inquiry, analyzed and presented in an orderly fashion (Ibid, 113).

At this point, we can refer to the capacity and potential of Weber’s perspectivist approach in explaining how specific economic, social, and political “conditions” influence the selection of research topics and problems. According to Weber’s Nietzschean framework, knowledge is always perspectival, and these perspectives are multiple and changing, transforming or disappearing alongside social, cultural, economic, and political changes. Based on Weber’s argument, empirical reality becomes a subject for social research only when it is transformed into culture, that is, when it is related to value-ideas. However, since culture is constantly evolving, the dominant value-ideas also change. This continual transformation leads social scientists to formulate new horizons for an issue or to reframe it in novel ways, in light of shifting values that, despite their variability, retain general cultural significance. Researchers might highlight aspects that others, based on their different value-references, consider irrelevant. According to Weber, in the age of specialization, the mere analysis of data becomes the objective of social sciences, independent of evaluating the significance of particular

realities in relation to value-ideas. However, a time will come when circumstances change; the meaning of previously un-reflected perspectives becomes uncertain, and then the great cultural problems illuminate once again (Weber, 2012[1904]).

The Three-Stage Process of Value Influence in the Selection and Formulation of Research Problems

To systematically explain Weber's view on the mechanism of value intervention in the selection and formulation of scientific problems, it appears that values influence the problem-identification process through a three-stage process. In the first stage, we develop an interest in a particular subject (historical or cultural interest). A researcher without any specific interests might experience a form of intellectual depression, leading to what Weber calls a depressed intellect. A researcher, therefore, should possess an intellect that is not depressed but rather engaged with the world, driven by curiosity to move towards a phenomenon. This notion of interest seems to be borrowed from Kant, who distinguishes between practical interest and theoretical interest of reason (Kant, 1996 [1781]; 1999 [1788]). However, while Kant's interests were transcendental, Weber transforms them into "historical interest" or "cultural interest", which guide researchers in selecting phenomena for study based on historical or cultural concerns. First of all, the possibility of selection from the infinity of determinants is conditioned by the nature of our historical interest (Weber, 2012[1906c]). In the second stage, a specific value is chosen (value-relevance and cultural significance). At this point, the distinction between Drysdale's concepts of value-relevance and cultural significance is not crucial to our discussion. In this stage, researchers select aspects of social phenomena as their research problem based on their personal cultural values, the shared values of scientific communities, or the cultural values of the subject under study, their society, and their era. In the third stage, researchers reveal the relationship between their interests and the diverse and multiple possible values (value interpretation).

To clarify the three-stage process of how interests and values influence the selection and formulation of research problems, we can consider the example of familial homicides. An intellect that lacks any genuine interest might easily overlook this phenomenon, while an intellect interested in entirely different domains – such as a nuclear physicist – would likely have no inclination to explore this social issue as a research topic. Similarly, a sociologist whose interests lie in the sociology of science and technology, rather than social problems or family relations, might never engage with the topic of familial homicides throughout their entire career. However, a researcher whose intellectual interests are focused on family and social relationships would approach this subject with passion and seriousness, shaping it into a research problem worthy of investigation. If we seek to identify the different historical interests that might be applied to the study of family homicides, as Weber applied to figures such as Bismarck in Germany, the Aztec and Incan civilizations, the emergence of Native American states, ancient cultures, and Goethe's letters to Frau von Stein (Weber, 2012[1906b]), at least six distinct interests can be delineated:

The first interest might view the statistics on family murders as indicative of a crisis within the institution of the family. Another interest might interpret the statistics as a reflection of broader social pathologies, indicating the overall deterioration of societal conditions. A third interest might assess the family murders in relation to the political situation of the society. A fourth interest might scrutinize family murders from the standpoint of religious values. A fifth interest finds these statistics significant in terms of the deterioration of the psychological and mental well-being. A sixth interest approaches cases of domestic homicide from the perspective of feminist concerns. Now that these six interests' direct researchers towards the study of family murders, Weber's concepts of value relevance and value interpretation can demonstrate how researchers' values operate within each interest, as values determine which aspects of the issue are selected for examination.

In the first interest, the sociologist collects data on family murders through the lens of the crisis in familial values. This involves selecting data that can serve as indicators or evidence of the breakdown in family relations, which in turn contributes to an increase in family murders. The researcher focuses on data related to familial values such as affection, self-sacrifice, mutual understanding, and respect. In the second interest, the sociologist examines family murders as a manifestation of broader social pathologies. The researcher collects and selects data related to social issues such as prostitution, addiction, and poverty. For instance, the analysis might focus on the role of prostitution under the value of social decency, addiction in terms of physical and mental health, and economic deprivation concerning justice and human dignity. In the third interest, the sociologist investigates family murders in relation to the political context of society. For instance, questions might be raised such as whether these murders are associated with an authoritarian political structure, whether they occurred in a society experiencing revolutionary upheaval or conflict, or whether they are linked to rapid state development. The analysis will focus on understanding these murders through the lens of political values such as political stability or national cohesion. Only by examining the data in relation to these political values can the political causes of family murders be explored. In the fourth interest, Family murders are examined in light of religious values. Data will be collected and selected based on the degree, nature, and quality of religious adherence among the individuals involved. Researchers who do not recognize or are not sensitive to religious values will not gather or analyze religious data related to these murders. The fifth interest is about psychological factors where the researcher seeks to understand the causes of family murders by examining the psychological history or mental health status of the individuals involved. In this case, the value of mental health provides a framework for collecting data related to the mental state of the perpetrators. In the sixth interest, the very term "domestic homicides" is fundamentally challenged based on feminist values and political frameworks, with alternative concepts such as femicide, violence against women, or gender-based violence being preferred. As illustrated, the methodological examination of family murders reveals how interests and cultural values influence data collection, selection, and cause identification. This demonstrates that issue formulation is guided by cultural values and historical interests,

underscoring the necessity for researchers to incorporate their own interests and values into the problem formulation process. This example also reveals the role of emotional and affective elements in the process of problem selection.

The Rational Legitimacy of the Intervention of Values: Value Relevance and Kant's "Ideas of Reason"

Based on what has been discussed thus far, it can be argued that Weber's ideal model is not purely logical and rational; rather, according to this model, emotions and affective elements also play a role in the selection of research problems. This is because, first, values possess a non-rational nature, and second, the concept of "interest" within Weber's conceptual framework implies the involvement of emotional and affective elements in problem selection. However, it is now necessary to establish a rational justification for the entry of values and interests into the process of selecting research problems. In this regard, Anthony Giddens argues that, according to Weber's perspective, outside of a value system, there is no objective criterion for selecting research problems. He contends that we cannot objectively determine what is worth knowing unless it is grounded in values that dictate why certain phenomena are of interest (Giddens, 1972). Similarly, Michael Root maintains that researchers must rationalize their interests, asserting that these interests become rational when the research is related to values. Referring to values provides a rationale for supporting one question or research over others, thus making the role of values in question selection and formulation a rational process (Root, 1993).

However, the question arises: how can the intervention of values in research topic selection be rationally justified? In other words, if values render the choice of research topics rational, what is the relationship between values and rationality? Here, we aim to elucidate what Root and Giddens have only briefly touched upon, using Kant as a framework. Additionally, we seek to determine the place of "value relevance" based on Kant's theory of knowledge. Referring to Kant's framework, we see that he distinguishes significantly between three sources of knowledge: sensibility, understanding, and reason. For Kant, the path of cognition begins with sensibility, moves to understanding, and concludes with reason (Kant, 1999 [1788]). Objects and things are given to us through sensibility, but they are conceptualized through the categories of understanding and are organized by the ideas of reason. Categories are constructs of understanding and do not arise from experience, but their legitimacy in application is derived from empirical data. In contrast, ideas are produced by reason and do not derive their legitimacy from empirical data; they are not dependent on empirical matters and have a "regulative" character. According to Kant, reason has the capacity to first generate ideas and then deduce ideals from these ideas to determine them. If reason fails to generate ideals, data emerging from reality are left in a state of chaos and disorder (Ibid).

What does Kant's conceptual framework on the threefold origin of knowledge mean for the rational basis of value relevance in Weber's approach? According to this fram-

ework, values function similarly to the “ideas of reason”, providing a regulative role for experiences. Without the guidance of overarching values from reason, experiences seem to drift aimlessly without any rational direction. Thus, reason provides the fundamental values through which issues are viewed. Within this framework, the concept of “value relevance” as discussed by Rickert and Weber gains meaning. According to the principle of value relevance, social issues that emerge from experience are limitless and are only selected and addressed within the context of the values constructed by reason.

In Weber’s view, the selection and formulation of research problems depend on “value ideas”. In other words, empirical reality only becomes a subject of social research when it is connected to value ideas: “Empirical reality is ‘culture’ for us because, and to the extent that, we relate it to value ideas; it comprises those, and only those, elements of reality that acquire significance for us because of that relation. Only a tiny part of the individual reality that we observe at a given time is colored by our interest, which is conditioned by those value ideas, and that part alone has significance for us; it has significance because certain of its relations are important to us by virtue of their connection to value ideas” (Weber, 2012[1904]:116).

Therefore, based on Kant’s theory of knowledge, the process of selecting and formulating a research problem involves two complex processes occurring in the mind: values from within and data from without. At the level of experience, we confront an infinite, diverse, and multifaceted reality. Initially, these data are collected through observation. However, the mind is not merely a passive mirror reflecting data; it selects and evaluates data based on values derived from reason. For example, if people attempt to grow their mustaches excessively or trim their beards in unusual ways, this could be considered a social issue. But does this topic hold priority and importance compared to, say, the high rate of suicides among students or people in a specific region? Which issue receives priority and how is it determined by a researcher? In this example, reason, guided by values such as preserving the lives of students and residents in a region, would prioritize this issue over a superficial value like societal norms regarding personal grooming. As the example illustrates, from a Kantian Weberian perspective, the salience of an issue is not related to its causality or effect but rather to the significance and meaning it holds for reason and its values: “Even though a social–economic problem does not exist in all cases where economic elements are involved as effects or causes – as such problems only arise when the significance or importance of those factors is problematical” (Weber, 2012[1904]:110).

Personality, Beruf, Bildung, the Ethics of Responsibility, and the Role of Values in the Selection of Scientific Problems

In the concluding section, by arguing that Weber, in the age of disenchantment, the dominance of instrumental rationality, and capitalism, reconstructs sociology and the social sciences based on the concepts of personality, vocation, *Bildung*, and the ethics of responsibility, we infer the role of values in the selection and formulation of social science problems from Weber’s perspective.

Social Sciences and the Personality of the Scientist

We begin by seeking to develop a unified understanding of Weber's concept of "personality" through his texts and to deduce the components of the personality of a scientist. In these writings, Weber clarifies his view by addressing when a person, in general, and specifically a politician or social scientist, can be said to possess personality. In his lecture *The profession and vocation of politics*, inspired by the ideal personality of a Puritan, Weber considers a politician to have personality only if they possess three essential traits: passion for a cause, a sense of responsibility, and a sense of proportion in relation to reality. According to Weber, a politician must be able to unify the warm passion for ideals with the cold sense of "proportion in relation to reality" within a single personality (Weber, 1998[1919]:352-353).

In his essays, *The Meaning of value freedom in the sociological and economic science*, and *Objectivity of knowledge in social science and social policy*, Weber considers an individual to possess personality if their life is organized around "ultimate values" and they support specific values (Weber, 2012[1906a]; 2012[1904]). In his lecture *Science as a profession and vocation*, Weber attributes "personality" only to someone who dedicates themselves entirely to their work (Weber, 2012[1917]). For Weber, a strong personality does not attempt to impose personal coloration on everything. According to Weber's reasoning, every professional task has "inherent norms" that must be observed. Therefore, the notion that personality is a unified "whole" that must remain so, and is damaged if it does not express itself in every possible circumstance, holds little truth (Weber, 2012[1906a]). In *Science as a profession and vocation*, Weber assigns personality only to the scientist who seeks to respond to the demands of the time as a specialist, not as a savior, political leader, or academic prophet. From Weber's perspective, a person who enters the scientific field and seeks a role beyond that of a specialist is not, in any sense, possessed of personality (Weber, 2012[1917]). Thus, from Weber's viewpoint, adhering to ultimate values is a necessary but not sufficient condition for a scientist to possess personality. A scientist has personality if they organize their scientific life around ultimate values and, as a specialist, respond to the demands of the time. Accordingly, becoming a scientist does not entail rejecting passion, and a scientist without passion should seek another vocation. In Weber's view, for a human being, the only thing of value is that which they can pursue with passion and self-sacrifice. Therefore, science is not an activity carried out with a cold mind, devoid of the heart and soul. While calculation is necessary in scientific activity, the scientist or researcher is not a mere calculating machine. If they have no ideas about the direction of their work or its results before or during their research, they cannot even achieve minor outcomes (Ibid, 306,307).

Social Sciences as a Beruf (Profession and Vocation)

Weber builds sociology and the social sciences on the concept of "Beruf" Throughout his intellectual life, he grappled with the question of whether the vocation of science is merely a job through which an individual seeks to earn an income or whether the scientist, as an idealistic figure, serves the broader society and how a scientist, in their

profession, engages with universal values and social ideals. Weber's reflections can be seen as an intellectual effort to find a solution to the complex situation of the academic vocation in the era of capitalism, disenchantment, and specialization. Marx, in discussing the bourgeoisie's role in desacralizing professions, states: "The bourgeoisie has stripped of its halo every occupation hitherto honored and looked up to with reverent awe. It has converted the physician, the lawyer, the priest, the poet, the man of science, into its paid wage laborers" (quoted in Berman, 2004:140-141).

In response to Marx's critique, which asserts that as commodification and monetary systems penetrate all aspects of societal life, the sacred halo surrounding professions disappears, reducing all to the pursuit of money and capital accumulation, Weber explores how young Germans could be motivated to build a new Germany through the vocation of science or politics. The term "vocation" in Christian theology traditionally means a calling or service in the name of God. However, Weber rejects religious missions in the rational modern world, instead emphasizing the development of the ethics of responsibility and the acceptance of a mission in politics or science. So, in his lectures *Science as a profession and vocation* (1917) and *The profession and vocation of politics* (1919), Weber calls on German youth to take up the duties of their era and generation: either to pursue intellectual life in the world of science in search of truth and personal authenticity or to engage in political action to overcome the difficult social and economic challenges of post-war Germany (Turner, 2003:21, 22).

As previously explained about the concept of personality, Weber attributes two dimensions to the notion of vocation, encompassing two intertwined meanings: specialization combined with mission, and a sense of responsibility (Zijderveld, 2006: 332). On the first level, Weber closely links vocation to an internal sense of duty, arguing that a vocation without a sense of duty is not truly a vocation, but rather a "committing oneself unreservedly to a cause" (Weber, 2012[1906a]: 307). According to Weber, only by pursuing a specific "vocation" can one cultivate "personality" (ibid.). Weber also emphasizes a second level of vocation, which involves specialization and the fragmentation of vocations. Specialization enables a vocation to seriously engage with a specific matter and avoid meaningless generalizations. Yet, this process of vocational specialization, with its focus on precise details, presents a danger: the loss of a broader perspective. Neglecting this broader perspective fosters, the development of specialists and professionals who do not attend to general responsibilities. This, in turn, creates a real divide and anxiety within society. Weber refers to this anxiety at the conclusion of his *Protestant ethic and the spirit of capitalism*, describing it as the emergence of "specialists without heart and soul" (Weber, 2001 [1930]: 124). He seeks to bridge this divide, raising the question of how, in an era of increasing specialization, one can pursue the vocation of science without becoming soulless specialists. In his lecture *Science as a profession and vocation*, Weber formulates the central issue of the scientific vocation as follows: In an era marked by the collapse of the Christian worldview, the death of ultimate values, and a secular, disenchanted, and rationalized world, what significance and value does scientific activity hold? (Weber, 2012[1917]).

Social Sciences as a “Bildung” (Self–Cultivation)

Weber sought to reconstruct the university and social sciences under the ideal of Bildung by redefining the traditional ideal of Bildung in the context of modern social and political conditions. In the early decades of the nineteenth century, German universities, faced with the challenges of industrial capitalism, utilitarian studies, and commercialization resulting from rapid urbanization and technological changes, were under attack. The orthodox majority of German mandarins, grounded in the German tradition of Bildung, expressed open hostility towards educational reforms, describing these changes with terms like shallow utilitarianism, social fragmentation, and moral decay. On the other hand, a minority of German academics, including Weber, while sharing some concerns with the majority and the older professors, opposed the overall anxieties of these scholars. According to the minority group, certain changes were irreversible, and therefore, they sought to adapt Germany’s cultural heritage to the new conditions. In these class and intellectual conflicts, Weber worked to synthesize the approaches of both the majority and the minority involved in the transformation. Figures such as Weber, Simmel, the young Lukács, and many Neo-Kantians of the Southern Heidelberg School made large efforts to preserve the dignity of the individual, professional integrity, values, and the cultural heritage of their homeland through the ideal of Bildung (Myers, 2004: 272, 274).

As evident from Gadamer’s *Truth and Method*, in the German tradition, the concept of Bildung refers to the cultivation and shaping of the self (Gadamer, 1975). Weber’s support for the ideal of Bildung and his redefinition and connection of it with modern scientific institutions is most clearly expressed in his methodological essays, particularly in his essay *The meaning of value freedom in the sociological and economic science*. In these texts, Weber attempts to reconstruct the university in general and the social sciences in particular by redefining the ideal of Bildung around the doctrine of value-free science. Weber describes the characteristics of the individual needed to implement the doctrine of value-free science, which is based on the distinction between value relevance and value judgments, as well as the distinction between science and ideology, science and worldview, academic work and party activity, value freedom and moral indifference, character and tendency. In his view, “intellectual honesty” is the most important virtue that the modern academic should possess. Professors and students must be able to exhibit the intellectual honesty necessary to distinguish between two entirely disparate issues: the distinction between stating the truth (determining the internal structure or logical/mathematical relations of values within a problem) and responding to questions concerning the values of a culture and its content or how one should act within a cultural society and political associations (Weber, 2012[1906a]).

From Weber’s perspective, the primary aim of the university is to cultivate specialists who understand that the ultimate questions of life cannot be resolved through technical expertise or scientific reasoning alone (Weber, 2012[1906a]/; 2012[1917]). At the same time, Weber expressed concern that the university might gradually evolve into a system in which professors would function merely as “operators” and “technical experts” within an increasingly bureaucratic machine. While Weber valued technical

specialization, he insisted – drawing on the ideal of *Bildung* – that technical skills should not be prioritized over a broader, more humanistic outlook (Myers, 2004).

Social Sciences Based on the “Ethics of Responsibility”

Weber grounds social sciences in the concept of the ethics of responsibility. According to Weber, social and human science scholars must operate within this ethical framework. The ethics of responsibility involves reasoning in terms of means and ends, and rationally weighing the potential side effects of various possible means and ends. Within this ethical model, social scientists cannot use science to affirm or reject the validity of values, dictate which values should be chosen, or determine which values are superior. Nor can they resolve value conflicts. However, by understanding values as empirical realities and critically analyzing value judgments, social scientists can facilitate informed value choices and responsible social action. In doing so, they can contribute to the realization of the ideals and values cherished by both the scholar and the society under study (Weber, 1906a; Gane, 2002; Bruun, 2007; Brubaker, 1988).

Weber theorizes a social science model based on the ethics of responsibility that stands between positivist social sciences, based on instrumental rationality, and value-oriented social sciences, grounded in ethics of conviction. Social science based on the ethics of responsibility rests on the distinction between value relevance and value judgment. This, in turn, establishes a separation between science and ideology, science and worldview, scholarly work and political activity, value freedom and moral indifference, character and tendency. According to these distinctions, the academic specialist is not indifferent to values and norms but emphasizes values while being fully aware of where values end and facts begin. If these distinctions are not clearly articulated in the researcher’s mind, social science risks sliding either into ideology or positivism. Weber’s endeavor is to shield social sciences from falling into either of these extremes. Weber is critical of those academic specialists who, under the guise of science, propagate their ideological values. He refers to such individuals as “quasi-academic prophets” and “certified prophets” (Weber, 1906a, 1917).

Personality, Beruf, Bildung, the Ethics of Responsibility: The Value-Laden Nature of Scientific Problem Selection

After establishing that Weber grounds social sciences in the intertwined elements of personality, vocation, *Bildung*, and the ethics of responsibility, it is now possible to infer and examine the intrinsic connection between the scholar’s personality, values, and the identification of scientific problems. The problem-identifying scholar is not merely a specialist or professional striving for income and livelihood. Rather, they organize their life around ultimate values and shape their academic profession and research agenda within a framework of commitment to these values, moral living, and the principles of *Bildung*. Identifying scientific problems requires more than familiarity with research methods and techniques; it demands the courage and audacity to engage in social and cultural critique based on values and ideals. A social researcher must give

special attention to their concerns, orientations, and challenges with the research topic because knowledge, primarily, is the result of the tension between the individual and their surroundings. This tension arises from values ingrained in the individual's mind, which reflect on the incompatibility with the surrounding reality. The researcher seeks to transform this incompatibility into harmony and turn the diversity within themselves into unity with the environment. This implies that the researcher is not merely a machine for collecting information; rather, they are a human being with flesh, skin, senses, and ideals. From this perspective, a subject in society becomes a problem for them, while another subject may hold no value at all. The researcher moves toward what is valuable and forgets that which is not deemed valuable. In this view, there is no longer a separation between ideals, values, and the scientist. Instead, these values and ideals are internalized within the scholar, though they must also recognize that social realities may conflict with their values and ideals. From the feeling of conflict and incompatibility between values and social realities, significant and compelling problems worthy of exploration are generated. As Weber states:

The contributors to a journal which has come into being under the influence of [the] general interest in a concrete problem will therefore often be individuals whose personal interest in that problem stems from a belief that certain concrete circumstances are incompatible with, and threaten, ideal values that they believe in (Weber, 2012[1904]:107).

In other words, in Weber's social science methodology, social analysis begins when a fundamental problem is felt at the level of values. Once a value is perceived as threatened, a reality-based analysis is conducted to determine how any value-driven program can be realized and to evaluate its costs and consequences (Rossides, 1972). From Weber's perspective, the distinctive characteristics of a value-oriented researcher can have a beneficial impact on scientific work. Such a researcher may identify value relationships that might not occur to the average scholar (Bruun, 2007:137). For instance, the nature of an anarchist's beliefs, which exist outside the assumptions and conventions that seem self-evident to others, allows them to grasp fundamental issues underlying legal theory – issues that may never cross the mind of someone who takes these conventions for granted (Weber, 2012:27-28). In this context, the methodological implications of the concepts of personality, vocation, *Bildung*, and the ethics of responsibility on the nature of the value-laden choice of research problems throughout Max Weber's professional life in 19th-century Germany and the first two decades of the 20th century become apparent.

Although Weber sometimes defines scientific problems purely based on scientific objectives, he nonetheless relies on political values, familial and class values, and an existential commitment to values of freedom and independent action, in selecting and defining his). [, in a passage from her biography of her husband, notes that one of Weber's guiding principles in choosing research materials was the belief that human happiness and well-being are not the primary issues; rather, it is the higher and ultimate

values – such as freedom, dignity, and human honor – that must be attainable for everyone (Weber, 1975 [1926]). In his annual lecture in Freiburg, Weber states, “I am a member of the bourgeois (bürgerlich) classes. I feel myself to be a bourgeois, and I have been brought up to share their views and ideals” (Swedberg and Agevall, 2016:229). Consequently, as a liberal with class awareness, Weber reflected on the effects of capitalism and bureaucratic dominance on the weakening of liberal values, focusing on three central issues: how to protect the necessary conditions for individual freedom in the era of large organizations, especially within the authoritarian political tradition of Germany; how to integrate the working class into the capitalist regime without jeopardizing private property; and how to establish independent political leadership within a parliamentary system and democracy based on popular votes (Beetham, 1974).

In his early career, Weber approached society and politics in Germany and Europe from the perspective of a conservative liberal, advocating for a “strong Germany.” His first social research, conducted at the age of twenty-eight at the request of the Social Policy Association, focused on the conditions of agricultural workers in the Elbe region of East Prussia. While other researchers commissioned by the Association examined the issue from the standpoint of employers and landowners, Weber’s analysis of the relationships between workers and employers reflected a “national” perspective. He critiqued the seemingly stable political system, military power, the future of German culture, and the role of the Junkers in undermining that system. According to Weber, the large landowners of Eastern Germany no longer served the interests of the nation; instead, they transformed German workers into a proletariat and imported Polish workers, thereby lowering living standards and weakening the military and national power of Eastern Germany for their own benefit. Based on this analysis, Weber proposed closing the eastern borders and addressing the needs of workers (Dibble, 1968). Accordingly, as Weber’s professional trajectory itself demonstrates, the founding of sociology and the social sciences upon the categories of personality, vocation, *Bildung*, and the ethics of responsibility – all structured around the principle of value-free science – inevitably renders the selection of scientific problems inherently value-laden. In this view, objectivity within the social sciences no longer signifies “moral indifference.” It does not imply that the social scientist must select and formulate research topics with “indifference” toward personal or societal ideals and values. As Weber emphasizes: “Lack of conviction has no inherent affinity whatsoever to scientific objectivity” (Weber, 2012[1904]: 106).

References

- Agevall, O. (1999) *A Science of Unique Events, Max Weber's Methodology of the Cultural Sciences*. Uppsala University, Sweden.
- Albrow, M. (1990) *Max Weber's Construction of Social Theory*, St. Martin's Press New York.
- Beetham, D. (1974) *Max Weber and the Theory of Modern Politics*. London: Allen & Unwin.
- Berman, M. (1988) *All That Is Welts into Air, The Experience of Modernity*, Penguin books.
- Bruun, H. H. (2007) *Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology*, London: Ashgate.
- Burger, T. (1987) *Max Weber's Theory of Concept formation. Expanded edition*. Durham: Duke University Press.
- Dibble, V. K. (1968) "Social Science and Political Commitments in the young Max Weber", *European Journal of Sociology*, 9(1): 92–110. <https://doi.org/10.1017/s000397560000165x>
- Drysdale, J. (1996) "How are Social-Scientific Concepts Formed? A Reconstruction of Max Weber's Theory of Concept Formation", *Sociological Theory*, 14(1): 71–88. <https://doi.org/10.2307/202153>
- Eliaeson, S. (1990) "Max Weber and His Critics: Critical Theory's Reception of Neo-Kantian Methodology", *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 3(4): 513–537. Published by: Springer. <https://doi.org/10.1007/bf01384974>
- Farris, S. R. (2013) *Max Weber's Theory of Personality Individuation, Politics and Orientalism in the Sociology of Religion*, Leiden, Boston. <https://doi.org/10.1163/9789004254091>
- Freund, J. (1968) *The Sociology of Max Weber, Trans by Mary Ilford*, London: Allen Lane; Penguin Press.
- Gadamer, H. G. (1975) *Truth and Method, Sheed and Ward*, London.
- Gane, N. (2002) *Max Weber and Postmodern Theory: Rationalization versus Re-enchantment*, New York: Palgrave. <https://doi.org/10.2307/1556523>
- Giddens, A. (1972) *Politics and Sociology in the Thought of Max Weber*, Polity Press.
- Goddard, D. (1973) "Max Weber and the Objectivity of Social Science", *History and Theory*, 12(1): 1–22, Wesleyan University. <https://doi.org/10.2307/2504691>
- Hekman, S. J. (1994) "Weber and post-positivist social theory." In A. Horowitz & T. Maley (Eds.), *The barbarism of reason: Max Weber and the twilight of enlightenment*, (pp. 267–286). Toronto, Canada: University of Toronto Press. <https://doi.org/10.1177/004839319702700407>
- Hennis, W, U. Brisson & R. Brisson. (1994) "The Meaning of "Wertfreiheit" on the Background and Motives of Max Weber's "Postulate"", *Sociological Theory*, 12(2) <https://doi.org/10.2307/201858>
- Kieran, A. (2004) *Max Weber: A Critical Introduction*, Pluto P Press London.
- Kant, I. (1999 [1788]) *Critique of Pure Reason, Translated and edited by Paul Guy-*

- er and Allen W. Wood*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/s1369415400000418>
- Kant, I. (1996 [1771]) *Critique of Practical Reason*, (Cambridge Texts in the History of Philosophy) 2nd Edition, by Mary Gregory. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/s001221731500102x>
- Lassman, P. (1980) "Value-Relations and General Theory: Parsons' Critique of Weber", *Zeitschrift für Soziologie*, 9(1) Schwerpunktheft: Talcott Parsons (1902–1979), pp. 100–111, Published by: Lucius & Lucius Verlagsgesellschaft mbh. <https://doi.org/10.1515/zfsoz-1980-0105>
- Lowith, K. (2003) *Max Weber and Karl Marx*, Series: Routledge Classics in Sociology, Editor: Bryan S. Turner, Publisher: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203422229>
- Merton, R, K (1959) *Notes on problem-finding in sociology, Sociology today. Problems and prospects*. New York.
- Mommsen, W. J. (1989) *The Political and Social Theory of Max Weber*, The University of Chicago Press.
- Myers, P.. (2004) "Max Weber: Education as Academic and Political Calling". *German Studies Review*, 27(2): 269–288, The Johns Hopkins University Press. <https://doi.org/10.2307/1433082>
- Nietzsche, F. (1887/1967) *On the Genealogy of Morals*. Translated by Kaufmann, Walter. New York: Vintage Books.
- Oakes, G. (1982) "Methodological Ambivalence: The Case of Max Weber", *Social Research*, 49(3): 589–615, Published by: The New School
- Oakes, G. (1988) "Reading Weber's "Wissenschaftslehre: Remarks on the Recent German Literature", e: *Sociological Forum*, 3(2): 301–307, Published by: Springer. <https://doi.org/10.1007/bf01115299>
- Oakes, G. (1990) *Weber and Rikert: Concept Formation in the Cultural Sciences*, Massachusetts: The MIT Press.
- Parkin, F. (2002) *Max Weber*, Edited by: Peter Hamilton, Routledge.
- Parsons, T. (1949) "Natural and Social Science", in "*The Structure of Social Action*" (Glencoe, III: The Free Press), 591–601.
- Rex, J. (1977) "Value-Relevance, Scientific Laws, and Ideal Types: The Sociological Methodology of Max Weber", Source: *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de sociology*, 2(2): 151–166. <https://doi.org/10.2307/3340569>
- Ringer, F. (1997) *Max Weber's methodology. The unification of the cultural and social sciences*. Cambridge, MA/London: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1007/s11577-003-0012-x>
- Root, M. (1993) *Philosophy of Social Science: The Methods, Ideals and Politics of Social Inquiry*. Wiley-Blackwell.
- Rosenberg, M. M. (2016) "The conceptual articulation of the reality of life: Max Weber's theoretical constitution of sociological ideal types", *Journal of Classical Sociology*, 16(1): 84–101. <https://doi.org/10.1177/1468795x15574414>
- Rossides, D. W. (1972) *The Legacy of Max Weber: A Non-Metaphysical Politics*, 42(3-4): 183–210. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682x.1972.tb00236.x>

- Roth, G. & Schluchter, W. (1984) *Max Weber's vision of History, Ethics and Methods*, University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520324107>
- Salomon, A. (1934) Max Weber's Methodology, *Social Research*, 1(2): 147–168, Published by: The New School.
- Segre, S. (2004) "Understanding Lived Experience: Max Weber's Intellectual Relationship to Simmel, Husserl, James, Starbuck, and Jaspers", *Max Weber Studies*, 4(1): 77–99. <https://doi.org/10.15543/mws/2004/1/6>
- Swedberg R. & O. Agevall. (2016) *The Max Weber Dictionary: Key Words and Central Concepts*, Second Edition, Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503600225>
- Turner, B. S. (2003) *Preface to the new edition of Karl Löwith's, Max Weber and Karl Marx*, Series: Routledge Classics in Sociology, Publisher: Routledge.
- Weber, M. (1975 [1926]) *Max Weber: A Biography*. Translated by Harry Zohn. New York: Wiley. <https://doi.org/10.1093/sf/55.1.198>
- Weber, M. (1998 [1919]) *The Profession and Vocation of Politics, in Weber Political Writings*, edited by Raymond Guess and Quintin Skinner, Cambridge.
- Weber, M. (2001 [1930]) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, T. Parsons (trans.), A. Giddens (intro), London: Routledge.
- Weber, M. (2012 [1902-1903]) Note marked "Rickert's 'values'" (The "Nervi fragment"), in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>
- Weber, M. (2012 [1904]) "Objectivity of knowledge in Social Science and Social Policy", in *Max Weber on the Methodology of the Social Sciences*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203804698>
- Weber, M. (2012 [1905]) "Roscher and Knies. The Logical Problems of Historical Economics", in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>
- Weber, M. (2012 [1906a]) The Meaning of "value freedom" in the Sociological and Economic science, in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>
- Weber, M. (2012 [1906b]) "Critical Studies in the Logic of the Cultural Sciences: A Critique of Eduard Meyer's Methodological Views", in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>
- Weber, M. (2012 [1906c]) "Critical Studies in the Logic of the Cultural Sciences: Objective possibility and adequate causation in the historical causal approach", in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>

- Weber, M. (2012 [1906d]) "Letter to Friedrich Gottl 29 March 1906", in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>
- Weber, M. (2012 [1910]) "German Sociological Society, General Meeting, Frankfurt 1910", in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>
- Weber, M. (2012 [1917]) "Science as a profession and Vocation", in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>
- Weber, M. (2012 [1902-1903]) Note Marked "New sciences", c., in *Max Weber: Collected methodological writings*, edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledge. <https://doi.org/10.1017/s0003975612000446>
- Whimster, S. (2007) *Understanding Weber*, London and New York: Routledge.
- Zijderveld, A. C. (2006) *Rickert's Relevance, The Ontological Nature and Epistemological Functions of Values*. Brill, Leiden, Boston. https://doi.org/10.1163/9789047409793_009
- Zuckerman, H. (1978) *Theory Choice and Problem Choice in Science, sociological inquiry*, Blackwell, pub. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682x.1978.tb00819.x>

Authors

Mohammad Javad Esmaili (corresponding)

Institute for Science and Technology Studies, Shahid Beheshti University. Iran, Tehran, Daneshjou Boulevard. P.O. Box 19839-4716

Mj_esmaeili@sbu.ac.ir

Mohammad Javad Esmaili is an assistant professor of sociology at Shahid Beheshti University in Tehran, Iran. His research focuses on social theory, the sociology of science, science and religion studies, and Max Weber's methodology.

Mehdi Fazlali Dastjerdi

mehdifazllali@gmail.com

Mehdi Fazlali Dastjerdi holds an M.Sc. in Management Information Systems from Linnaeus University, Sweden. His academic interests include the sociology of technology, systems thinking, and interdisciplinary approaches to science.

Social Theory, History, Theory of Society

Wolfgang Knöbl, *Die Soziologie vor der Geschichte. Zur Kritik der Sozialtheorie*, Berlin: Suhrkamp Verlag, 2022, 316 pp.

Joachim Fischer, *Tertiärität. Studien zur Sozialontologie*, Weilerswist: Velbrück Wissenschaft, 2022, 313 pp.

French Theory is an odd entity which nevertheless do exist. It came into being as the result of a “creative misunderstanding between French texts and American readers” (Cusset 2008, 5). To my knowledge there exists, luckily, no such thing as German Theory. This does of course not mean that no interesting work is done in Germany in the fields of social ontology, social philosophy, social theory, theory of society and sociological theory. The two internationally most well-known German sociologists today doing social theory and theory of society are probably Hartmut Rosa and Andreas Reckwitz. In this review, I will take a look at two interesting publications by German sociologists who probably are a little less well-known outside the German-speaking context. What unites the two books is that they try to *theorize* important fields of sociological research: social processes and the category of the Third. Following the lead of Richard Swedberg, there has been a growing interest in Sweden in how to go about theorizing in the social sciences, how to develop new social theory (Swedberg 2015; Carleheden 2024). The two reviewed books provide suggestions and clues about how to theorize important areas of sociology.

Wolfgang Knöbl’s *Die Soziologie vor der Geschichte. Zur Kritik der Sozialtheorie* is a rich and stimulating book. The main title is not easy to translate into English. Perhaps the best try is *Sociology Before History* (or in Swedish: *Sociologin inför historien*). Its topic is the troubled relationship between sociology and history, and especially the philosophy of history. The discipline of sociology is continually operating with large-scale and long-term social processes termed rationalization, modernization, individualization, secularization, globalization, etc. Through these concepts sociology still has, so Knöbl’s argument goes, one foot in the philosophy of history. How to theorize such processes? How to construct historical epochs? Hans Joas has more than once issued a warning against quasi-teleological concepts describing processes assumingly linear and irreversible (see for example Joas 2017, 355–373). Operating with such large-scale

and long-term process-concepts seems to be part of sociology's comfort zone, being widely in use rather than reflected upon and theorized.

The subtitle of Knöbl's book is *On the Critique of Social Theory*. As far as I can see the concept of social theory is never really clarified, but in a joint publication he and Hans Joas argue that social theory "range from empirical generalizations to comprehensive interpretive systems which link basic philosophical, metaphysical, political and moral attitudes to the world" (Joas and Knöbl 2009, 17–18). Thus, social theory is a very broad field.

Knöbl begins by retelling an exciting story. Talcott Parsons and Raymond Aron meet at the breakfast table during a colloquium in Rome in October 1973. When Aron starts to question if social action really should be the starting point for sociological inquiry, the reaction of Parsons is to stand up and leave the table.¹ Already in his two dissertations from the late 1930s, Aron had argued that sociology needs to clarify its relation to history if it wants to avoid being stuck in the heritage from the philosophy of history. What he had in mind was the need to develop a theory of social processes.

In the following chapters Knöbl discusses how social theory, in its search for a broader perspective on social change, came to have a place somewhere in between the philosophy of history and historicism. How to select and order available historical data and social facts? Is it possible to discern long-term tendencies? How to connect a multitude of actions and events into social processes and historical epochs? From what position does the historian theorize history? In the inter-war period this search gave rise to a kind of undertakings that Knöbl characterizes in the following way: "A diagnosis of the present is formulated that *in some way* is derived historically; the present age is new in a radical way and to be clearly distinguished from the past; the following historical steps have led to the present situation (which is seen as positive or as problematical); some very general historical driving forces are mentioned, which have pushed the stages of development forward." (Knöbl 2022, 124–125) Knöbl mentions Alfred Weber and Hans Freyer as representatives of this way of doing social theory. The question is how far from this the approaches of for example Andreas Reckwitz and Hartmut Rosa are today. In their respective theoretical endeavours they elaborate on large-scale and long-term processes that connect actions and events that in time and space are very distant from one another.

The post-war era saw the rise of American-style modernization theory, as an alternative to historical materialism, describing a master process of historical and social development. Since its demise a focus on in time and space more delimited social processes is discernable as well as an interest in narrative theory. In this connection the work of for example the French sociologist Michel Dobry and Andrew Abbott are discussed, but also and in a more critical vein that of Niklas Luhmann. Especially Abbott has directed attention to the question: *How* to present a social process? This is also the remedy that Knöbl advocates: a vitalization of social theory with the help of narrative theory.

1 The story stems from Giovanni Busino, "Souvenirs suisses", *Commentaire* 8 (28–29), 1985, pp. 137–139.

The narrative approach has several advantages. A narrative connects actions and events into a process whose story is told. In doing so the narrative also provides explanations for what happens: how actions and events are connected. In this way narratives transform “wild contingency” (ibid., 261) into ordered contingency. It also directs attention to what remains stable in all change. Furthermore, narratives have a plotline which gives actions and events a direction, and they also have a beginning and an end. Narratives are also always rooted in a socio-political context, drawing on specific cultural resources, i.e., a narrative is never value-free. Knöbl concludes by indicating how processes of industrialization, democratization and individualization may be problematized and illuminated with the help of a narrative-theoretical approach. Doing sociology involves storytelling. Thus, there are good reasons to engage with narrative theory, with the problems and possibilities of telling a good story.

The lesson to be learned from Knöbl’s book, I take to be, is to avoid hastily jumping into a diagnosis of the present with the help of concepts of long-term and large-scale processes in some way leading up to this present. The historization of social theory, not to be mixed up with historical sociology, implies in this sense a critique of social theory, with the aim of sharpening its analytical tools. Thus, it may be argued that there are two overarching topics in sociology: one centered on social action and social order, another with a focus on historical processes and social change, and that the two are connected by social action not only reproducing existing structures but also bringing about social change.

Joachim Fischer’s *Tertiarietät. Studien zur Sozialontologie* (in English: *Tertiarity. Studies in Social Ontology*) comprises previously published articles, including one in English, as well as new texts. Fischer is the author of a major work on the German tradition of Philosophical Anthropology (see Fischer 2008).² In his new book he returns to what was his very first research interest: the category of the Third (the second Other) in the form of the third person singular: he, she or the Swedish gender-neutral *hen*.

Fischer makes a distinction between social theory and theory of society. Social theory investigates the basic building blocks of the social world and may thus also be called social ontology. He doesn’t explicitly talk about sensitizing concepts but argues that the social theoretical vocabulary decides on the “analytical qualities” (Fischer 2022, 54) of the theory of society, primarily being a theory of modern society. Furthermore, social theory forms according to Fischer the basis of the social and cultural sciences, providing them with an independent status among the family of disciplines.

What interests Fischer is the constitution of the social from below: the move from identity, via alterity and tertiarity, to plurality. Whereas the *dyad* makes possible social phenomena like cooperation, exchange, contract, imitation, dialogue and friendship, the *triad* makes possible the configurations of the mediator, arbiter and impartial, the messenger, translator, spy, voyeur and scapegoat, the *tertius gaudens* (the laughing Third), and the phenomenon of *divide et impera*. Thus, social life becomes much richer

2 For a review, see Heidegren 2009.

with the help of the Third. All in all, the dyadic and triadic configurations function as “social operators” (ibid., 178) making complex societal patterns possible.

Simmel and Freud are highlighted as the two founding fathers of theories of the Third. Of importance are also several French authors: Sartre, Lacan, Girard and Levinas. In recent German social theory, Fischer observes something of a turn to the Third. Furthermore, giving equal weight to the dyad and the triad is said to imply nothing less than a paradigm shift in social theory.

Fischer presents the Third as the missing link between dyadic interaction and institutions, between alterity and plurality, making possible new and more complex forms of interaction. In the final part of the book, societal sub-systems like law, economy, politics, media and family life are analyzed as configurations of the Third. The existence of dyadic conflicts for example necessitates the social invention of the impartial or the arbiter. Another important social invention is the Third as messenger or translator between *ego* (sender) and *alter ego* (receiver). The basic form of political democracy, as the social invention of majority rule, is two against one. In a free market economy, the buyer or consumer has the position of the laughing Third in relation to competing sellers. Furthermore, “the capacity to think in terms of triads” (ibid., 284) is developed within the family. The Third is even present in the dyadic love-relationship, where the excluded Third returns as the rival posing a threat to the relation.

Adding complexity to double contingency Fischer introduces triple contingency as well as society as the generalized Third. However, given his insistence on theorizing the Third as a person of flesh and blood, rather than as a transsubjective entity, I miss a notion of the significant Third (as the second significant Other). The rival, for example, is not an anonymous anyone but a particular person. The significant Third has its place between the significant Other and the generalized Third. Neither do I find it quite convincing that community is associated with the dyad and society with the triad, given that for Tönnies the family constitutes the nucleus of community life.

Fischer emphasizes that the move from *ego* and *alter ego* to the Third implies a shift of perspective from mutual understanding (or misunderstanding) to the *observation* of a relationship, establishing a new position in social epistemology. The Third may be interfering as well as observing, and, as a third possibility, be a participant observer. Following Peter Berger, the observing Third is associated with the sociologist as the professional voyeur who wants to open every door and overhear every conversation. The transcendent observing Third – God who sees everything – has been brought down to earth and turned into the immanent Third as spy, voyeur or sociologist.

A certain repetitiveness is probably unavoidable in a book that is put together out of previously published and new material. However, it is the question if not the whole book should have been written anew in order to present a more focused line of argumentation. Despite this critical remark, I found Fischer’s book to be really rewarding reading. It opened many new and interesting doors for me as voyeur-sociologist.

What connects the two books reviewed is that they throw light on how to theorize two arguably undertheorized areas of sociological investigation. In the case of Knöbl the suggestion is that overarching social processes may be theorized and presented with

the help of inspiration and loans from narrative theory, and in the case of Fischer that the social may be theorized and built up from below with the help of the category of the Third as the missing link between dyadic interaction and institution.

Carl-Göran Heidegren

Department of Sociology

Lund University, Sweden

References

- Carleheden, Mikael (2024) "Unchain the Beast! Pluralizing the Method of Theorizing", *Die Praxis soziologischer Theoriebildung*, eds. Fabian Anicker and André Armbruster, Wiesbaden: Springer, 17–43.
- Cusset, François (2008) *French Theory. How Foucault, Derrida and Deleuze, & Co. Transformed the Intellectual Life of the United States*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fischer, Joachim (2008) *Philosophische Anthropologie. Eine Denkrichtung des 20. Jahrhunderts*, Freiburg/München: Verlag Karl Alber.
- Heidegren, Carl-Göran (2009) "Review: Joachim Fischer, Philosophische Anthropologie. Eine Denkrichtung des 20. Jahrhunderts", *Acta Sociologica* 52(2), 177–179.
- Joas, Hans (2017) *Die Macht des Heiligen. Eine Alternative zur Geschichte von der Entzauberung*, Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Joas, Hans and Knöbl, Wolfgang (2009) *Social Theory. Twenty Introductory Lectures*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Swedberg, Richard (2015) *The Art of Social Theory*, Princeton: Princeton UP.

Recensioner

Lewis A. Coser, *Giriga institutioner. Sociologiska studier av totalt engagemang*, Arkiv förlag, 2025

Lewis A. Coser (1913–2003) var en tysk-amerikansk sociolog vars forskning i hög grad kom att prägla 1900-talets förståelse av konflikt, makt och organisation. I verket *Greedy Institutions: Patterns of Undivided Commitment* från 1974, som nu utkommit i svensk översättning, introducerade han begreppet ”giriga institutioner”. Den sortens institutioner kännetecknas av att de kräver fullständig lojalitet, odelad närvaro och exklusivt känslomässigt engagemang från sina medlemmars sida. Den svenska översättningen av Henrik Gundenäs inleds med en utförlig introduktion av professor Ola Agevall, som placerar in Coser i ett historiskt och vetenskapligt sammanhang. Agevall visar inte bara hur teorin om giriga institutioner kan operationaliseras empiriskt, utan framhäver också dess teoretiska betydelse för politisk filosofi. I synnerhet anknyter han till Michael Walzers diskussion om individens vilja och möjligheter att fritt tillhöra en girig institution, vilket sätter ljuset på spänningen mellan individuella frihetsanspråk och samhällets krav.

När jag läste den svenska utgåvan upplevde jag den på ett annat och djupare sätt än när jag tidigare tagit del av originalet på engelska. En förklaring kan vara att jag under mellantiden har utvecklat en större emotionssociologisk medvetenhet. Samtidigt har det gått mer än ett decennium mellan de två läsningarna. Det är alltså inte bokens grundidéer som har förändrats, utan jag själv som läsare. Hur detta har påverkat min förståelse vill jag återkomma till längre fram.

Cosers grundläggande tes är att vissa institutioner inte nöjer sig med partiell lojalitet. De söker i stället forma hela människans identitet, styra hennes känslor och bestämma hennes lojaliteter. Genom att undanröja konkurrerande känslomässiga band till familj, vänner och andra gemenskaper försöker dessa institutioner säkerställa ett totalt och odelat engagemang från sina medlemmars sida. Teorin underbyggs med en rad historiska och nutida exempel och struktureras i tre huvuddelar: i *härskarens*, *familjens* och *kollektivets* tjänst.

I den första delen analyserar Coser exempel som eunucker, hovjudar och kungliga mätresser – individer vilkas livsbanor formats av absoluta lojalitetskrav. Eunuckernas kastration bröt banden till familj och deras egen sexualitet, vilket gjorde dem helt beroende av härskarens gunst. Hovjudar och religiösa avfällingar befann sig på liknande sätt i en position där alternativa gemenskaper saknades, vilket tvingade dem att satsa hela sin existens på att vinna maktens välvilja. Särskilt intressant är analysen

av den kungliga mätressen, där intimitet och sexualitet vävs samman med politik. Genusdimensionen framträder här tydligt, även om det inte var Cosers intention. Kvinnan reduceras till kropp och känsla, medan mannen representerar makt och rationalitet. Intimiteten förvandlas till en politisk resurs, något som med Michel Foucaults terminologi kan beskrivas som biopolitik. Ur ett emotionssociologiskt perspektiv visar detta exempel hur känslor inte endast är privata fenomen, utan något som kan socialt organiseras och exploateras i maktens tjänst.

I bokens andra del vänds blicken mot familjen som girig institution. Här analyserar Coser både hushållstjänarens relation till husbondens familj och hemmafruns roll i äktenskapet. Tjänarens lojalitet byggs genom närhet och känslomässiga band som gör det svårt att utveckla andra sociala relationer – hushållet blir på så sätt en totaliserande institution. Än mer fruktbart är kapitlet om hemmafrun, där Coser utvecklar en strukturell könsanalys. Hemmafrun binds till familjen genom vad jag vill kalla emotionellt arbete – omsorg, känslomässig tillgänglighet och lojalitet – som i högre grad gagnar mannen än henne själv. Dessutom är hennes status avhängig av mannens samhällsställning. Här föregriper Coser senare feministiska analyser som pekar på att familjen reproducerar könsojämlikhet inte bara genom arbetsdelning, utan också genom känslomässiga strukturer. Det emotionsarbete som hemmafrun utför är avgörande för familjens funktion men förblir osynliggjort i samhället. Detta perspektiv kan i en modern kontext kopplas till diskussionen om yrkeskvinnors dubbla bördor, å ena sidan familjens krav på känslomässig lojalitet, å andra sidan arbetslivets krav på prestation. Coser antyder denna dubbelhet men utvecklar den inte fullt ut. Läsningen blir därför särskilt givande om den kombineras med just genus- och emotionssociologiska perspektiv: familjen framträder då som girig därför att den inte bara kräver tid och praktiskt arbete, utan även känslor, kärlek och omsorg.

I den tredje delen riktas uppmärksamheten mot religiösa ordnar, sekter och politiska rörelser. Coser visar återigen hur dessa institutioner ofta bygger sin styrka på kravet på odelad lojalitet, något som möjliggörs genom strikt kontroll av medlemmarnas privata och intima sfärer. Regleringen av sexualitet och känslomässiga band blir därmed ett centralt verktyg för att trygga sammanhållningen. Celibatet inom den katolska kyrkan utgör ett tydligt exempel. Genom att prästen avskärs från familjeband och äktenskap kanaliseras hans känslomässiga och praktiska engagemang helt mot kyrkan och dess uppdrag. På så sätt elimineras potentiella konkurrerande lojaliteter och rekryteringar till kyrkan genom arv. Liknande mönster återfinns inom olika utopiska kollektiv, där man ibland valt en annan strategi för att neutralisera hotet i form av exklusiva relationer. Här kan sexualiteten i stället regleras genom promiskuitet eller genom att samlivet organiseras i kollektiv form. Tvåsamheten uppfattas då som en risk, eftersom den skapar starka band mellan individer som kan undergräva gruppens enhet. Genom att upplösa eller omdefiniera intima relationer säkerställer man att individens primära lojalitet hela tiden riktas mot kollektivet snarare än mot en enskild partner. På så sätt blir kontrollen av sexualiteten inte bara en fråga om moral eller disciplin, utan en medveten strategi för maktutövning och kollektiv stabilitet.

Baserat på boken vill jag emellertid dra slutsatsen att de giriga institutionerna inte

enbart gör anspråk på individens yttre lojalitet, tid och arbete, utan även på människans innersta väsen – hennes frihet, intimitet, kärlek och sexualitet. Resultatet blir en form av existentiell ofrihet, där känslor och uttryck för kärlek riskerar att kvävas eller omformas i institutionernas tjänst. Det som annars utgör grunden för mänsklig gemenskap och identitet blir till något som måste kontrolleras, regleras eller offras för att upprätthålla kollektivets krav på helhjärtad lojalitet. Denna tematik löper som en röd tråd genom hela boken och tjänar som obönhörlig påminnelse om vad det kostar när makten söker göra anspråk på hela människan. Det är inte enbart ett socialt pris, där individen mister sina privata relationer, utan också ett djupt personligt och emotionellt pris. Den djupa sorgen över att förlora möjligheten att älska och bli älskad på egna villkor. På så sätt visar Coser hur ”giriga institutioner” inte bara formar människors yttre liv, utan också koloniserar deras inre värld, där lojalitet ställs mot frihet och där intimitet blir en arena för maktutövning.

Här blir Cosers analys särskilt relevant för emotionssociologin. Han visar att känslor, begär och intimitet inte endast är privata angelägenheter utan institutionellt organiserade för att säkerställa lojalitet. Celibatet blir i detta ljus inte främst en religiös dygd, utan en organisatorisk teknik för att omdirigera prästernas känslomässiga energi mot kyrkan. På samma sätt kan den kollektivt reglerade promiskuiteten i exempelvis Oneida-kolonin förstås som en strategi för att upplösa exklusiva band och därigenom neutralisera tvåsamhetshotet. Den gemensamma nämnaren är att kärlek och intimitet alltid utgör ett potentiellt hinder för total lojalitet – eftersom de skapar starka, alternativa bindningar mellan individer. Därför måste dessa känslor disciplineras genom antingen förbud, omfördelning eller kollektivisering. Cosers poäng blir därigenom också en påminnelse om att känslor inte kan reduceras till det privata. De är en central arena för maktutövning, där kampen om lojalitet lika mycket handlar om hjärtats affektioner som om ideologier. Cosers teori om giriga institutioner visar med skärpa att makt aldrig enbart handlar om resurser, hierarkier eller yttre disciplinering. Den griper också in i människors innersta kärna. Det som vid en första anblick kan framstå som privata angelägenheter, såsom kärlek och begär, blir i själva verket centrala redskap för att säkerställa kollektivets eller organisationens sammanhållning. Detta gör Cosers begrepp fortsatt relevant i vår tid. Arbetsplatser som kräver passion, engagemang och ”kärlek till jobbet” kan ses som nutida giriga institutioner. Digitala plattformar förstärker samma logik. De kräver ständig närvaro och emotionell investering och skapar en lojalitet som riskerar att konkurrera med andra sociala band. I denna bemärkelse hjälper Coser oss att förstå att kampen om människans känslor och intimitet inte är historisk, utan en pågående realitet i både arbetsliv och vardag.

Samtidigt visar begränsningarna i hans analys på behovet av vidareutveckling. Att institutioner är ”giriga” säger något om deras anspråk men inte tillräckligt om individens aktiva deltagande. Varför väljer människor att underkasta sig och inte att göra motstånd? Här behöver teorin kompletteras med flera sociologiska perspektiv som rör behovet av mening, trygghet och tillhörighet. Det är först då vi kan förstå varför människor inte bara tolererar utan ibland också söker sig till miljöer som kräver deras fulla engagemang. *Giriga institutioner* är mer än en analys av vissa historiska epoker.

Boken är också ett sätt att se hur makten gör anspråk på hela människan, hennes tid, hennes känslor och hennes identitet. Frågan Coser lämnar oss med är därför lika aktuell i dag som den var när han skrev sin bok: Hur mycket av vårt känslomässiga liv är vi beredda att ge bort och till vem? Att läsa Coser är också att möta en spegel av vår egen tid, en påminnelse om att vi kanske ska kriga för att befria kärleken och individen från institutionernas anspråk.

Aida Alvinus

Professor i ledarskap och ledning

Institutionen för ledarskap och ledning, Försvarshögskolan

Mikael Klintman, *Framing: The Social Art of Influence*, Manchester University Press, 2025

Hur människor påverkar, och kan påverka, varandras tankar och handlingar är sociologiska grundfrågor. I boken *Framing: The Social Art of Influence* lägger Mikael Klintman fram ett ambitiöst program för hur människor genom "inramning" påverkar varandra på såväl individ- som grupp- och samhällsnivå.

Att jag använder adjektivet "ambitiöst" för att beskriva boken beror på ordets tvetydighet. *Framing* är nämligen en bok som å ena sidan har flera intressanta och beundransvärda ansatser och kvaliteter. Å andra sidan har den också betydande brister, som nog i alla fall delvis hänger samman med att ambitionen har varit för stor och att boken därför blivit svår att hålla ihop. På grund av denna dubbelhet blir boken också en utmaning att recensera. I den recension som här följer lyfter jag därför fram såväl brister som förtjänster i boken utan att ställa dem mot varandra. Tvärtom ser jag dem som oskiljaktiga, vilket bland annat visar på utmaningar inom samtida samhällsvetenskaplig forskning och sociologiskt tänkande som fler forskare borde anta.

Grundtanken i *Framing* är att de sätt på vilka upplevelser, kunskapsanspråk, grupper med mera ramas in, såväl språkligt som praktiskt, är avgörande för hur människor handlar och samhällen organiserar sig. Inramning, förklarar Klintman inledningsvis, är både ett socialt fenomen och ett verktyg som återkommande används inom olika samhälls- och beteendevetenskapliga riktningar för att förklara varför människor gör som de gör och hur detta görande kan påverkas eller förändras. Den sociologiskt skolade läsaren är sannolikt främst bekant med begreppet från Erving Goffmans *Frame Analysis* (1986 [1972]). I korthet utgörs *Framing* av tolv kapitel, varav elva fördelats under fyra övergripande rubriker som vardera berör en egenskap hos inramningen som påverkar hur den får inflytande över människor och samhällen.

Denna utgångspunkt bottnar i en av Klintmans berömvärda ambitioner: att lägga fram en bred förklaring av och teori om social påverkan utifrån gemensamma, eller i alla fall förenliga, insikter hos bland annat evolutionsbiologi och sociologi. Ambitionen är lovvärd just därför att den uppmuntrar till sökandet efter välgrundade förklaringar till sociala fenomen i stället för att ställa olika vetenskaper eller forskare mot varandra. Detta är också något jag uppskattar med boken, eftersom det på det hela taget är mycket intressantare och relevantare att försöka se vad exempelvis sociologer, biologer och nationalekonomer faktiskt kan vara överens om än motsatsen.

Den andra lovvärda ambitionen är att boken inte enbart söker lägga fram en sociologisk förklaringsmodell utan därtill försöker säga något om hur människor ska kunna använda inramning strategiskt att få till stånd social förändring. Den som är bekant med Klintmans forskning sedan tidigare ser att detta speglar hans intresse och engagemang för frågor som faktaresistans och hållbar utveckling. Inom båda dessa områden har inramning av olika grupper, problem och påståenden fått en avgörande roll för vad som uppfattas som rätt eller sant i fråga om såväl verklighetsbeskrivning som moral.

Genom båda dessa ambitioner angrips grundläggande problem som mycket – om

än aldrig så välgjord och välformulerad – sociologisk forskning ofta lider av: avsaknad av både synergier med andra ämnen och förslag på hur sociologisk teori kan tillämpas för att förändra samhället. Klintman försöker i mångt och mycket skriva samhällsvetenskap på ett sätt som är ganska obeprövat, i alla fall såvitt jag kan bedöma. Uppgiften blir tyvärr också väl diger för att kunna klaras av på knappt 200 sidor löptext, vilket nog inte heller författaren helt kan lastas för (jag återkommer till det).

Rörande den första ambitionen ska sägas att den stundtals uppfylls i enskilda passager på en eller två sidor där olika synsätt förs fram och deras samstämmighet framkommer. Det är i sådana avsnitt boken är som intressantast. Många andra passager lider dels av att Klintman ofta (till synes) låter den biologiska och evolutionära forskningen utgöra måttstocken och således förefaller att välja ut exemplen från den socialt och kulturellt orienterade forskningen på grundval av att de ska ligga i linje med de förstnämnda fälten. Denna asymmetri i argumentationen förtar bitvis den syntetiska ambitionen. Ett annat problem är att källorna är av mycket varierande kvalitet. I notapparaten redogörs ganska ofta för gedigen forskning, men i flera fall förtecknas också svagare källor, exempelvis ett enskilt podcastavsnitt. Vissa påståenden som varken kan sägas vara uppenbara eller okontroversiella saknar helt referenser.

Vad gäller svårigheten att leva upp till den andra, pedagogiska, ambitionen är nog den mest påtagliga bristen bokens tre närmast parallella begreppsapparater, av vilka jag diskuterar två nedan.¹

Den första begreppsapparaten skiljer mellan olika syn på inramning. Där skiljer Klintman först mellan det objektivistiskt klingande ”verkligheten talar för sig själv” och det dito konstruktivistiska ”inramningen avgör allt” (det vill säga vad som uppfattas som verkligt). Dessa två begrepp ligger vid motsatta poler men i stället för att föreslå en medelväg, något Klintman avfärdar som ”en fälla” utan att förklara varför så skulle vara fallet, introduceras ett tredje begrepp: att (funktionell) inramning måste ha en ”nedärvd återklang” (*ancestral resonance*). Med detta begrepp avses att vi genetiskt och evolutionärt ärvt en förmåga att avgöra hur en inramning måste ”klinga” för att harmoniera med vår känsla för moralisk legitimitet, något som därmed är en förutsättning för hur såväl handlingar som påståenden uppfattas i termer av rätt och fel (vilket förefaller sannolikt och värt att studera konsekvenserna av).

Hur denna nedärvda återklang är beskaffad ges dock inga egentliga svar på. Begreppet i sig förekommer endast åtta gånger i hela boken, och då främst i inledningen när det introduceras och i en kort passage i slutet som försöker göra reda för begreppets relevans. I dessa passager konstateras dock främst att vårt biologiska arv är viktigt att ta hänsyn till när vi ramar in saker utan att närmare förklara vad detta innebär. Därtill fogas några ganska summariska fakta utifrån Oliver Scott Currys teori om ”moraliska molekyler” (se t.ex. Curry m.fl. 2022), enligt vilken människan har sju grundläggande nedärvda moraliskt-emotionella element. Även om denna teori i sig förefaller tilltalande

1 Den tredje är retorikens klassiska triad: patos, etos och logos. Den används dock endast i liten utsträckning i boken.

(referenserna hamnade direkt på min läslista) blir det svårt att göra så mycket av den i sammanhanget, eftersom det aldrig systematiskt beskrivs *hur* dessa element påverkar inramning. Därtill blir det ganska oklart hur vissa av dem är allmänmänskliga på ett relevant och konkret sätt (till exempel *property right* som kan betyda flera ganska olika saker i praktiken).

Den andra begreppsapparaten berör de olika "ramegenskaper" som påverkar hur det inramade uppfattas, vilket också speglas i bokens disposition. Inledningsvis använder Klintman den materiella (tavel)ramen för att tydliggöra hur den sorts social eller symbolisk inramning som boken ska handla om fungerar. Det är oklart för mig om den här metaforiska förklaringen faktiskt är nödvändig. Att använda "rama in" i en symbolisk bemärkelse förefaller i alla fall för mig, som främst forskat om lantbruk och livsmedelsproduktion, vara relativt konventionellt språkbruk även utanför akademien.

De materiella metaforerna slutar dock inte där, utan återkommer genom boken för att beskriva inramningens olika egenskaper. Jag tror att dessa metaforer har en pedagogisk avsikt, men tyvärr är de till föga hjälp – ibland är de närmast förvirrande. Att skilja på "grova" (*rough*) och "fina" (*smooth*) ramar fungerar förvisso, även om det för mig inte är det mest intuitiva sättet att skilja mellan en välvillig och en skeptisk eller illvillig inramning (jag tänkte ofta fel när jag läste och föreställde mig att en grov ram var inexakt och grovt tillyxad). Att däremot beskriva inramningens dramatik i termer av temperatur (*hot* respektive *cold frame*) är smått obegripligt. Temperatur är knappast en konventionellt relevant egenskap hos en fysisk ram (varför inte färg?). Under läsningen av boken leder de mer eller mindre långsökta materiella metaforerna mig snarare till att börja ifrågasätta inramningsbegreppets relevans. Varför just "inramning" och inte exempelvis "narrativ" eller "kategorisering"? De senare begreppen förefaller ofta minst lika välfunna i bokens sammanhang – trots att jag i min egen forskning funnit att inramningsbegreppet har förklaringskraft (Bååth & Fuentes 2025).

Den struktur som ramegenskaperna avser ge själva boken speglas således inte heller i själva texten. Boken framträder ofta som en ström av låt vara bitvis intressanta viktiga sammankopplade fall av social påverkan och förändring, med underrubriker lite godtyckligt insprängda här och där. Ibland får jag en impuls att läsa boken som om den vore en roman skriven av Gabriel García Márquez eller Thomas Pynchon – ett flöde av episoder där läsaren inte behöver hänga med på allt som öppnar för metareflekationer om berättelsens helhet. Jag har dock svårt att tro att Klintman avsiktligt vill uppmuntra till den typen av läsning, vilket leder fram till min sista kritiska reflektion.

Kritiken här ovan berör inte endast, i vissa fall kanske inte ens främst, författarens insats. En central del av ett gott facklitterärt redaktörskap är att hjälpa författaren med att få struktur på och rama in bokens argument på ett pedagogiskt sätt (med hjälp av granskarens kommentarer). Det verkar som om boken inte fått den redaktionella behandling den förtjänar, då den i grunden behandlar intressanta idéer och har ambitioner som fler samhällsforskare enligt min mening borde besjålas av.

Till viss del tycker jag nog att man därför kan ha överseende med bokens otillgänglighet. Den försöker sig på ett förhållandevis svårt konststycke samtidigt som

författaren inte verkar ha haft de bästa förutsättningarna för att utföra det. Man kan göra det mycket enklare för sig än vad Mikael Klintman har gjort under skrivandet av *Framing*, men som forskare måste man i slutändan ändå respektera någon som tar risker och försöker göra något mer än att bara reproducera akademiska konventioner.

Jonas Bååth

Docent i sociologi

Sveriges lantbruksuniversitet

Referenser

- Bååth, Jonas och Christian Fuentes (2025) "Alternativizing markets: the framing of moral commerce", *Socio-Economic Review* 23(1): 183–203.
- Curry, Oliver, Mark Alfano Scott, Mark J. Brandt & Christine Pelican (2022) "Moral Molecules: Morality as a Combinatorial System", *Review of Philosophy and Psychology* 13(4): 1039–1058.
- Goffman, Erving (1986 [1972]) *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.

Alexandra Franzén, *Sanningen skall göra er fria. Spionskandaler från Pentagonrapporten till nutid*. Bokförlaget Atlas, 2025

Med stöd av arkivmaterial, sekundärlitteratur och semistrukturerade intervjuer med några av de inblandade journalisterna blottlägger Alexandra Franzéns *Sanningen skall göra er fria* förloppet kring några av de senaste 60 årens största spionskandaler: Pentagonrapporten, Watergate, IB-affären och Edward Snowden-affären. I 18 kapitel redogör Franzén för dessa skandalers upptakter, förlopp och efterspel. Tonen är påläst och rakt på sak och som introduktion till såväl ämnet som den sociologiska litteraturen om referensgrupper och avvikande är *Sanningen skall göra er fria* tillgänglig och välskriven.

Studiens kärna består av sex sammanlänkade argument som tillsammans söker förklara hur spionskandaler uppstår och varför de förlöper som de gör. Det första och mest centrala argumentet är att spionskandaler – och den maktkamp mellan visseblåsare, journalister och säkerhets- och underrättelsetjänster de innebär – fyller en funktion genom att öppna annars stängda verksamheter för granskning och tvinga säkerhets- och underrättelsetjänster att anpassa sig till samhällets krav och normer. Säkerhets- och underrättelsetjänster, skriver Franzén, verkar i en juridisk gråzon i mångt och mycket utom räckvidd för de kontrollinstanser – såsom polisen, justitiekanslern och domstolarna – som har till uppgift att övervaka lagefterlevnaden i andra delar av samhället. Att som visseblåsare och grävande journalister offentliggöra missförhållanden är därför ett av få sätt att utöva demokratisk kontroll över dessa verksamheter.

Denna demokratibevarende funktion aktiveras, enligt Franzéns andra argument, när en säkerhets- och underrättelsetjänstanställds socialisation och självidentifiering med verksamheten avtagit till den grad att denne i stället kommit att identifiera sig med en ny referensgrupp, såsom 60- och 70-talens fredsaktivister eller andra kända visseblåsare. För att visseblåsaren ska ha framgång i sina försök att kasta ljus över missförhållanden måste denne dock liera sig med journalister, som med sin kunskap och sina resurser kan göra en tillgänglig, ofta spännande berättelse av visseblåsarens vittnesmål och bevis. Det räcker med andra ord inte att sakförhållandena offentliggörs: "Dokument gällande diplomatiska, militära och underrättelsemässiga förhållanden är ofta obegripliga för den som saknar goda sakkunskaper i de aktuella ämnena, för att inte tala om långtråkiga." (s. 76) Detta är Franzéns tredje argument.

Den reaktion som följer sedan en visseblåsares uppgifter publicerats med journalisters hjälp blir ofta hård. I sitt fjärde argument kallar Franzén detta ett partiellt undantagstillstånd. Detta undantagstillstånd innebär att visseblåsarens rättigheter åsidosätts för att skydda de verksamheter som drabbats: den statsapparat de tjänar slår tillbaka genom att stämpla visseblåsaren och journalisterna som spioner, med allt vad det innebär i fråga om integritetsintrång och trakasserier. Som en del i hämnden blir visseblåsaren ofta tvungen att hålla sig undan för att undgå att gripas under spektakulära former.

Detta partiella undantagstillstånd, genom vilket visselblåsare och journalister fråntas många av de rättigheter som i vanliga fall skyddar medarbetare och medier, kulminerar sedan, enligt Franzéns femte argument, i en kamp om situationsdefinitionen. Frågan om huruvida visselblåsaren och journalisterna drivs av rena motiv eller ej blir här en central del av en medial och juridisk kamp om var skulden för den uppkomna situationen ligger. Här presenterar Franzén en tydlig motsättning mellan det som de intervjuade journalisterna uttryckt och de linjer som säkerhets- och underrättelsetjänsterna företrätt i media och domstolsförhandlingar. Enligt de förra ska visselblåsare ses som hjältar som genom sitt samarbete med journalister gör allmänheten medveten om allvarliga missförhållanden. Enligt de senare är visselblåsaren en spion och förrädare som röjt hemlig information och, med risk för det egna landets säkerhet, gjort den tillgänglig för främmande makt.

I bokens slutkapitel skiftar Franzén fokus och frågar sig vad dessa spionskandaler kan lära oss om dagens mediala och säkerhetspolitiska förhållanden. Det svar hon ger är synnerligen pessimistiskt. De reformer som gjordes av svensk tryckfrihetslagstiftning i IB-affärens efterdyningar har, skriver Franzén, på senare tid luckrats upp och ersatts med tånjbara paragrafer och begrepp såsom "utlandsspioneri", "obehörig befattning med hemlig uppgift" och "röjande av hemlig uppgift i internationellt samarbete," vilket innebär att svensk lagstiftning i dag är tillbaka i det läge som rådde åren före IB-affären. Återkriminaliseringen av visselblåsares och journalisters verksamheter i samband med spionskandaler innebär därför, menar Franzén i sitt sjätte argument, att det bara är en tidsfråga innan Sverige står inför en ny spionskandal. Historien, avslutar hon, upprepar sig alltid, först som tragedi, sedan som fars.

Studien har många styrkor, men det finns också delar som jag ställer mig något frågande till. Min största tveksamhet inför Franzéns argument rör balansen i underlagen. *Sanningen skall göra er fria* ger stort utrymme åt de journalister som varit inblandade i olika skandaler, men lämnar relativt lite plats åt visselblåsarna. Såväl Jan Guillou och Peter Bratt som de journalister från *The Guardian* som var inblandade i Edward Snowden-avslöjandena intervjuas, men visselblåsarnas bidrag inskränker sig till vad som kan utläsas ur olika självbiografier och livsöden. Detta leder till en obalans som gör att argumentet bitvis haltar. Är det till exempel helt sannolikt att en visselblåsares vilja att agera alltid kan hänföras till att personen i fråga bytt referensgrupp, från arbetsgivare och kollegor till aktivister och andra visselblåsare? Forskning om visselblåsare i andra sammanhang ger skäl att tvivla på det.

Magnus Haglunds (2009) skriver i sin avhandling om visselblåsare från 2009 att visselblåsare i grund och botten är personer som, antingen för egen maskin eller på grund av yttre omständigheter, ställts inför mycket svåra val – som innefattar en komplicerad balansgång mellan olika lojaliteter som hamnat i konflikt med varandra. Carl Elliots (2024) genomgång av visselblåsning inom medicinsk forskning visar tydliga exempel på hur denna balansgång kan förlöpa. Bland de läkare och forskare vilkas erfarenheter Elliot lyfter fram finns flera exempel på visselblåsare som drivits av en mycket stark lojalitet mot sin profession och sina patienter. Detta är helt osynligt hos Franzén, som i stället lutar sig mot Åkerströms (2017) simmelskt grundade arbeten om svekets

sociologi, Schmitts teori om undantagstillståndets rättsfilosofi¹ och Mertons (1968) referensgruppsteori – där det sistnämnda är ganska talande för studiens relativt enkla syn på visseblåsare och deras erfarenheter. Jag kan inte låta bli att tänka på hur annorlunda studien hade blivit med ett annorlunda teoretiskt ramverk. Tonvikten hade till exempel lagts på helt andra ting om Mertons arbeten om anomi hade varit vägvisande i Franzéns behandling av visseblåsarna och deras resa från att vara medarbetare till att bli hjältar och förrädare.

Den triangel av aktörer som Franzén utgår från i sin argumentation har med andra ord en kraftig övervikt mot journalisternas perspektiv – på såväl sitt eget som visseblåsarnas och säkerhets- och underrättelsetjänsternas värv – och detta gör tyvärr argumentet svagare än vad det hade kunnat bli. Samtidigt förstår jag att det inte varit lätt att få till stånd intervjuer med de visseblåsare och underrättelseagenter som diskuteras i boken. Franzén hade kunnat väga upp denna obalans genom att mer aktivt och i större omfattning ta in och bygga på den forskning som finns om visseblåsning – av vilken väldigt lite diskuteras i *Sanningen skall göra er fria*. Följden av denna obalans blir att det inte är helt klart om studien verkligen handlar om tre olika aktörer, som Franzén skriver, eller om det snarare är de grävande journalisterna som står i fokus. Jag menar att det lutar åt det senare, vilket också gör att jag förundras över varför Franzén inte lyfter in några som helst teoretiska perspektiv eller empiriska arbeten om journalisters arbete och samhällsroll. Med detta blir *Sanningen skall göra er fria* en mycket läsvärd men också något frustrerande resa genom underrättelsetjänsternas och de grävande journalisternas mytomspunna värld.

Tobias Olofsson

Forskare i sociologi
Lunds universitet

1 I relation till Schmitts teori för Franzén en intressant diskussion om huruvida det i samtida forskning lämpar sig att luta sig mot ”kontroversiella” tänkare – Schmitt var, som Franzén påtalar, en av Nazitysklands ledande intellektuella. Då denna diskussion inte har någon större bäring på *Sanningen skall göra er fria* som helhet tar jag bara upp den här i en not. Franzén argumenterar starkt för att det föreligger en viktig skillnad mellan verk och person: ”Att läsa Schmitts teori om undantagstillstånd gör givetvis inte någon till nazist, lika lite som det gör någon till socialist att ta Albert Einsteins relativitetsteori på allvar” (s. 61). Detta må förvisso vara sant, men samtidigt är det en sak att kritiskt ta spjörn mot så kallade kontroversiella tänkare och en helt annan sak att okritiskt acceptera deras argument. Detta blir tydligt i *Sanningen skall göra er fria* i och med dess motsägelsefulla användning av Schmitts arbeten. Om en ska ta Schmitt på orden står det trots allt suveränen fritt att förklara huruvida undantagstillstånd råder och att genom detta undanta nuet från de annars rådande lagarna. Om detta tas för sant undergrävs hela den moraliska indignation över politikers övertramp i olika spionskandaler som genomgående ligger och puttrar under ytan i Franzéns argumentation. Kort sagt, om Trump som suverän ledare anser att Edward Snowden verkligen utgör ett så stort hot att det bästa vore att ställa honom inför en arkebuseringspatrull och skjuta honom – så som Trump faktiskt sagt bör ske – så vore det i linje med Schmitts tänkande. Huruvida en blir nazist av att läsa nazisters verk må vara osagt, men en bör nog vara vaksam så att tankegodset i dessa arbeten inte underminerar och förpestar ens egna argument.

Referenser

- Elliott, Carl. (2024) *The Occasional Human Sacrifice: Medical Experimentation and the Price of Saying No*. New York: W. W. Norton & Company, Incorporated.
- Haglunds, Magnus. (2009) "Enemies of the People: Whistle-Blowing and the Sociology of Tragedy." *Stockholm Studies in Sociology* 38. Stockholms Universitet.
- Merton, Robert K. (1968) *Social Theory and Social Structure: 1968 Enlarged Edition*. New York: The Free Press.
- Åkerström, Malin. (2017) *Betrayal and Betrayers: The Sociology of Treachery*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351316804>.

Olof Hallonsten, *Vägen ut ur järnburen. Om senmoderniteten och det kommunikativa förnuftet*, Santérus Academic Press, 2024

Sociologisk forskning bör bedrivas i form av både detaljerade specialundersökningar och djärva syntesförsök. Specialundersökningar råder det ingen brist på inom svensk sociologi. De breda syntesförsöken är föga förvånande betydligt ovanligare. Ett sådant utgör Olof Hallonstens nyutkomna bok *Vägen ut ur järnburen*. Det finns mycket positivt att säga om den. Den uppvisar en imponerande beläsenhet. Den är skriven på svenska, och därtill på ett mycket tillgängligt sätt. Den är inte ensidigt orienterad mot angloamerikanska influenser. Förutom Max Weber och Jürgen Habermas spelar samtida sociologer som Peter Wagner, Andreas Reckwitz och Hartmut Rosa en viktig roll i boken. Det görs vidare viktiga nyanseringar av inom sociologin ofta svartmålade företeelser som nyliberalism och *new public management*, och det uttrycks starka men berättigade åsikter om så kallade trygga rum.

Stundtals kan man tycka sig läsa en kavalkad över allehanda sociologiska och samhällsvetenskapliga teorier och teman som förts fram och diskuterats under senare decennier, ja egentligen sedan ännu längre tid tillbaka. Men en sådan beskrivning är inte rättvis. Förvisso presenteras och diskuteras en mängd teorier och forskningsrön, men det finns även en röd tråd och löpande argumentation genom hela boken. Närmare bestämt har den tre huvudsakliga syften. För det första att återlansera Webers metafor om "järnburen" som relevant för vår tid, för det andra att analysera det senmoderna samhället och för det tredje att peka på en möjlig väg ut ur järnburen.

Boken tar avstamp i en formulering i Mikael Carlehedens avhandling *Det andra moderna* (1996) om att "vägen ut ur den weberska järnburen" går via institutionaliseringen av det kommunikativa förnuftet. Därmed också sagt att Habermas spelar en mycket viktig roll i framställningen. Av absolut central betydelse är distinktionen mellan system och livsvärld, liksom tanken att samhälleliga subsystem koloniserar allt större delar av livsvärlden. Även om det alltså finns centrala teoretiska inspirationskällor så präglas Hallonstens bok i hög grad av en frejdig eklekticism som gör bruk av vad som uppfattas som användbart.

Järnbursmetaforen går som bekant tillbaka på en lite egensinnig översättning av Talcott Parsons. Webers uttryck *stahlhartes Gehäuse* blev i hans översättning till *iron cage* som i sin tur inlemmats i svensk sociologisk slang som "järnburen". Dessa sammanhang diskuteras på ett förtjänstfullt sätt i boken. En annan viktig influens från Weber är tanken att det moderna samhället präglas av en differentiering i vad denne kallade olika "livsordningar" eller "värdesfärer": ekonomi, politik, vetenskap, konst och så vidare. Det centrala är här inte det exakta antalet sådana sfärer utan hur dessa relaterar till varandra. Webers tes var att det tenderar att uppstå spänningar och konflikter mellan olika livsordningar.

En central tankegång i boken är att vad som kallas modernitetens andra kris, som kulminerar under 1980-talet, inte inneburit att någon port till järnburen har öppnats utan att vår tid, det vill säga senmoderniteten, snarare präglas av en ökad grad av ekonomisering och social kontroll. Vår tid präglas snarare mer än tidigare av ett

marknads- och tillväxttänkande, av "det ekonomiska sättet att resonera", av genomreglering, "managerialism" och utvärderingshysteri. De båda kapitel som beskriver denna utveckling var för mig mycket upplysande läsning. Den antydda utvecklingen innebär att den instrumentella rationaliteten, med effektivitet, förutsägbarhet och kontroll som ledstjärnor, kopplar ett allt starkare grepp om oss. Under skenet av att leva ut det exklusiva och autentiska döljer sig ofta en önskan om att "passa in genom att (låtsas) sticka ut" (s. 141). Men det finns enligt Hallonsten en möjlig utväg, och den består i att trycka tillbaka den instrumentella rationaliteten till förmån för det kommunikativa förnuftet. Detta innebär att det förbehållslösa samtalet, där man ger och tar argument, vinner mark, och att organisationer vitaliseras underifrån genom de som är praktiskt involverade i verksamheten. Om Habermas i sin teori om det kommunikativa handlandet närmast hade en defensiv strid i tankarna, hit men inte längre, så skisserar Hallonsten på en betydligt mer offensiv sådan som syftar till att återerövra koloniserade områden. Kollegiala processer inom organisationer, i form av ett kontinuerligt samtal mellan sakkunniga individer, lyfts fram som en lovande väg. Det handlar även om att etablera miljöer präglade av tillit och tolerans.

Avslutningsvis skall ett par teman beröras som jag gärna hade sett en lite utförligare diskussion av. Några kritiska punkter skall också kort beröras.

Det samhällsbegrepp i två nivåer – system och livsvärld – som Habermas utvecklade i *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981) var från första början en stötesten för flera av hans läsare. Det kunde framstå som inte bara en flirt med "fienden" – systemteorin – utan rent av som ett förräderi gentemot traditionen av kritisk teori. Samtida representanter för denna teoritradition som Thomas McCarthy, Axel Honneth, Nancy Fraser och Rahel Jaeggi har också ställt sig mer eller mindre avvisande till Habermas tudelning. Jag hade gärna sett att Hallonsten hade tagit upp den diskussion som system/livsvärld-dikotomin har givit upphov till. Vad går kritiken ut på? I vad mån är kritiken berättigad? I vad mån kan den bemötas? Jag menar också att Hallonsten hamnar lite fel när han likställer system och instrumentell rationalitet. Vad Habermas kallar det monetär-administrativa komplexet utgör funktionella sammanhang som koordinerar mänskligt handlande via styrmedier som pengar och makt (systemintegration), vilket i sin tur innebär att mänskliga relationer försakligas. Den andra delen av Habermas *magnum opus* utgör därför en "kritik av det funktionalistiska förnuftet" (och inte av det instrumentella förnuftet).

Likaså tycker jag att de förändringar som Habermas tänkande genomgick i början av 70-talet, bland annat som en följd av konfrontationen med systemteorin i Niklas Luhmanns tappning, tonas ner alltför mycket. Habermas menar själv att hans tänkande hade hamnat i en återvändsgränd och att han genomförde en nödvändig omorientering (men naturligtvis kan även Habermas egen tolkning ifrågasättas). Jag menar vidare att Hallonsten i alltför hög grad parallelliserar Ferdinand Tönnies berömda distinktion mellan *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* och Habermas distinktion mellan livsvärld och system. Tönnies begreppspar betecknar som jag ser det två skilda livsformer och utgör inte ett samhällsbegrepp i två nivåer. *Gesellschaft* är därtill handlingsteoretiskt snarare än systemteoretiskt förankrat (system/omvärld).

Hartmut Rosas teori om social acceleration spelar en roll i framställningen. Bara antydd (se s. 165f.) är dock dennes viktiga tankegång om en tilltagande desynkronisering mellan olika samhällsområden. Vissa samhällsområden, eller sociala subsystem om man så vill, är kapabla till och genomgår en radikal fartökning. Man tänker här i första hand på ekonomin, särskilt finanssektorn, och utvecklingen inom vetenskap och teknik. Andra samhällsområden som till exempel politiken är trögrörligare, särskilt i demokratisk tappning. Demokratiska viljebildningsprocesser låter sig endast i begränsad omfattning snabbas på. Det tar tid att låta berörda parter framföra sina synpunkter, att stöta och blöta argument för och emot, och kan inte snabbas på utan att den demokratiska processen tar skada. Fördjupad demokrati kräver mer tid. Samtidigt växer behovet av att planera för framtiden. Svåra och tidskrävande frågor måste behandlas demokratiskt inom ramarna för ett krympande tidsutrymme. Politiken tenderar att bli reaktiv: den är inte längre steget före utan steget efter, den hankar sig fram. Jag hade gärna sett att Hallonsten hade diskuterat denna problematik närmare. Han tar upp "fartimperativet" men inte just desynkroniseringsproblematiken. Den väg ut ur järnburen som han skisserar inbegriper en demokratisering på många områden; det handlar om att återerövra förlorad mark. Men praktiserad demokrati tar som sagt tid. Under tiden som man bereder, diskuterar, fattar beslut och lagstiftar om till exempel genteknologi och AI så förändras världen runt omkring oss: dagens beslut blir svar på gårdagens utmaningar. En kontroversiell tänkare som Carl Schmitt såg problematiken redan för åttio år sedan och talade i anslutning till försöken att snabba på lagstiftningsprocessen om "den motoriserade lagstiftaren".

Vägen ut ur järnburen är en rik och läsvärd bok. Den diskuterar på ett intressant sätt viktiga samhällsförändringar och försöken att förstå dessa, och den prövar att utarbeta grunderna för vad författaren ser som förändringar till det bättre.

Carl-Göran Heidegren

Professor emeritus

Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Jan Jämte, Måns Lundstedt & Magnus Wennerhag (red.), *Sociala rörelser i Sverige. Politiska protester och aktivism från 1945 till idag*, Studentlitteratur, 2025

De sociala rörelsernas betydelse efter andra världskriget fram till våra dagar är intressant att studera, då den inte har minskat utan snarare ökat med åren. Att beskriva, problematisera och förklara de sociala rörelserna i form av politiska protester och aktivism i historia och samtid fordrar kunskap och erfarenhet. Boken *Sociala rörelser i Sverige. Politiska protester och aktivism från 1945 till idag* är ett nytt tillskott till litteraturen, en antologi som skulle kunna ses som ett nytt standardverk på området samt inom samhällsvetenskap och humaniora. Statsvetaren Jan Jämte (docent i statsvetenskap vid Örebro universitet) och sociologerna Måns Lundstedt (postdoktor i sociologi vid Göteborgs universitet) och Magnus Wennerhag (professor i sociologi vid Södertörns högskola) har som redaktörer gjort ett enastående arbete med boken tillsammans med ett antal författare inom ämnena sociologi, statsvetenskap, historia, socialt arbete, etnologi och religionshistoria. Det är en mycket angelägen, intressant och spännande bok som förlaget Studentlitteratur nu har givit ut.

Att läsa denna antologi inbjuder till minne och historia. De arton kapitlen omfattar ett stort antal sociala rörelser: fackföreningsrörelsen, nykterhetsrörelsen, väckelserörelsen, fredsrörelsen, miljörörelsen, kvinnorörelsen och feminismen, den radikala vänstern, hbtqi-rörelsen, den radikalnationalistiska rörelsen, den antirastiska rörelsen, djurrättsrörelsen, den globala rättviserörelsen, stadsomvandlingsrörelsen och rätten till staden, kollektiv handling för landsbygden och ortenrörelsen.

I bokens inledning diskuteras rörelsebegreppet i litteraturen och ur ett historiskt perspektiv. Här beskrivs den sociala rörelsen och folkrörelsen som begrepp. Begreppet social rörelse, som går tillbaka till 1800-talet, beskriver "människor som kämpade för politiska och sociala rättigheter, i synnerhet arbetarrörelsen" (s. 12). Inledningskapitlet är välskrivet och pedagogiskt presenterat, där läsaren får veta att en social rörelse kan ses som ett informellt nätverk "i vilka enskilda individer, grupper och organisationer interagerar med varandra för en gemensam sak" (s. 15). I den sociala rörelsen finns inget medlemskap, utan den enskilde deltar aktivt genom handling. Här får läsaren också en orientering om orsaker till att en social rörelse uppstår, om idéernas betydelse samt om vilka metoder som används av rörelserna för att påverka såväl politik som samhälle. Likaså får läsaren en introduktion i hur rörelserna organiserar sig och hur de utvecklar sig över tid.

Antologin är välbehövlig i vår samtid. Kapitlen är väl strukturerade och ger intressanta historiska beskrivningar som kan vara mycket användbara för till exempel studenter inom högre utbildning i olika ämnen. Bokens olika kapitel behöver inte läsas i ordningsföljd och det finns rikligt med källhänvisningar som ger läsaren goda möjligheter till fortsatt läsning och djupdykningar i litteraturen på området (svensk-, norsk- och engelskspråkig).

En styrka med boken är de illustrativa tabeller där bland annat data från svenska protestdatabasen redovisas. I en tabell framgår antalet protester mot nedläggning av

skola och sjukvård samt fördelningen per län under en längre tidsperiod (1980–2011). En annan tabell åskådliggör vilka olika typer av protestformer som varit vanligt förekommande under 2020-talet i Sverige. Här görs en åtskillnad mellan konventionella protester, utmanande protester och våldsamma protester.

Budskapet i boken är att medborgarnas stöd för och engagemang i olika politiska partier minskat över tid samtidigt som den politiska aktivismen ökat från 1940-talet och fram till våra dagar. Samtidigt vet man att antalet medlemmar i olika organisationer och föreningar i den idéburna rörelsen minskat. Liknande utveckling har drabbat funktionsrättsrörelsen (funktionshinderörelsen) i Sverige, som består av intressepolitiska organisationer med fokus på rättighetsfrågor och bland annat identitetspolitik, men som inte behandlas i denna bok. Inom den rörelsen har det historiskt funnits politiska och intressepolitiska dimensioner som har varit viktiga för olika framgångar och sociala reformer (Persson 2023). Sociologiska studier har visat att det finns kamper inom och mellan organisationer (Hugemark & Roman 2012). Att demokratins styvbarn historiskt sett blivit osynliggjorda handlar om att funktionshinderorganisationer inte har betraktats som en del av folkrörelserna. I likhet med andra sociala rörelser som ställt krav på såväl jämlikhet som solidaritet har funktionsrättsrörelsen inte blivit fullt erkänd (Persson 2023).

I antologins inledning skriver redaktörerna att det finns ”förstås rörelser och mobiliseringar som hade kunnat platsa i boken men som inte kom med” (s. 35). Här nämns bland annat etniska minoriteters rörelseorganisering och funktionsrättsrörelsen. Det hade varit intressant om funktionsrättsrörelsen hade ingått i boken. När en sådan rörelse exkluderas från boken försvinner många röster och erfarenheter som inte heller ges något historiskt eller nutida erkännande. Det handlar om till exempel relationen mellan kvinnorörelsen och kvinnor med funktionsnedsättningar och såväl otrygghet som osynliggörande som historiskt sett drabbat utsatta kvinnor (till exempel kvinnor med funktionsnedsättning som utsatts för våld och förtryck) (Persson 2021). Historikern Maria Sjöberg har uppmärksammat historieskrivningens betydelse: ”Konsekvensen är allvarlig eftersom ett förbiseende av vad kvinnor har uträttat i det förflutna gör det svårt att förstå och förklara hur Sverige har kunnat bli det demokratiska välfärdssamhället det är i dag. Ytterst handlar det om att historieskrivningen ska kunna försvara sin roll som samhällets minne” (Sjöberg 2019:34).

Även om jag är kritisk på denna punkt skriver redaktörerna att detta inte är någon slutpunkt, och de inbjuder till vidare forskning. Mitt förslag inför en ny utgåva av boken är att funktionsrättsrörelsens historia, organisering och kamp ges utrymme med fokus på rättigheter och social rättvisa för alla.

Det finns mycket att lära i boken. Bland annat får läsaren en god överblick över de största enskilda demonstrationerna i Sverige sedan 1940-talet och historien kring dem. Här återfinns exempelvis Vietnamdemonstrationen 1972, demonstrationen mot kärnkraft 1980 och bondeprotesten mot jordbrukspolitiken 1985). Fredsmarschen 1982 i Göteborg samlade totalt 100 000 deltagare, klimatdemonstrationen i Stockholm år 2019 60 000 personer. En hel del forskning presenteras i bokens andra kapitel, ”Sociala rörelser och protester i Sverige i siffror” av Magnus Wennerhag och

Katrin Uba. Kapitlet avslutas med lästips och rekommendationer till både studenter och forskare att ta del av datamaterial inför till exempel uppsatsskrivande. En viktig källa som nämns är Svensk nationell datatjänst (SND). Avsnittet som beskriver dessa möjligheter är tämligen kort, samtidigt som de forskare som medverkar i antologin har lång erfarenhet av att använda olika forskningsmetoder och datamaterial. Här hade jag önskat mer utrymme åt metodologisk reflektion och råd till dem som ska fortsätta med studier som omfattar protestdata.

Att läsa om gårdagens politiska protester och aktivism väcker minnen och lust till fördjupad läsning. I kapitlet ”Den globala rättviserörelsen” skriver sociologen Mattias Wahlström om EU-toppmötet i Göteborg 2001 och Göteborgskravallerna. På ett kärnfullt vis sätter han ord på den globala rättviserörelsens mobilisering men även på polisens repressiva insats och agerande. Kapitlet är historiskt tillbakablickande men även framåtblickande. För oss som skrev om gatans politik efter Göteborgskravallerna låg händelsen närmare i tid (Liliequist & Lundälv 2002). Mattias Wahlströms återblick är mycket intressant att ta del av.

Boken omfattar 463 sidor och får ses som en omfattande genomgång av de sociala rörelserna, politiska protesterna och aktivismen i Sverige. För den som vill fördjupa sig om opinionsbildning, aktivism, motstånd och de sociala rörelsernas inre liv är boken utomordentlig. Jag är övertygad om att den kommer att bli mycket värdefull för såväl studenter som lärare och forskare i olika ämnen vid högskolor och universitet. Det är en bok inte bara om de sociala rörelsernas historia och samtid, utan också om vad politiska protester och aktivism skulle kunna vara.

Jörgen Lundälv

Docent i socialt arbete
Göteborgs universitet

Referenser

- Hugemark, A. & C. Roman (2012) *Kamper i handikapprörelsen: resurser, erkännande, representation*. Umeå: Boréa.
- Liliequist, M. & J. Lundälv (red.) (2002) *Gatans politik. Göteborgsdemonstrationerna juni 2001: ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv*. Gävle: Meyers.
- Persson, M. (2021) *Styvsystrar – synen på kvinnor med funktionsnedsättning förr och nu*. Stockholm: Instant Book.
- Persson, M. (2023) *Demokratins styvbarn. Funktionshinderrörelsen under 150 år*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Sjöberg, M. (2019) ”Kvinnors plats som historia”, s. 33–73 i H.A. Larsson (red.) *Kvinnans plats i historien*. Stockholm: Dialogos förlag.

Marita Flisbäck, Tora Nord & Jenny Uddling, *Välfärdssamhällets omvandling i praktiken. Om ansvarsförskjutningar och samverkans gränser*, Nordic Academic Press, 2024

I denna boks inledning uttrycks en ambition att beskriva hur välfärdssamhället förändras och hur detta tar sig uttryck i välfärdens praktiker samt att analysera ansvarsförskjutningar i fråga om välfärdens utförande och innehåll. De flesta av antologins författare har kopplingar till Högskolan i Borås och de presenterar sig med många olika ämnestillhörigheter: många är samhällsvetare, där arbetsvetenskap är den vanligaste disciplinen, men flera är humanister. Redaktörerna har uppenbarligen lyckats rekrytera forskare med olika ämnesbakgrunder och samlat en bred kompetens för den ambitiösa målsättningen. Jag har närmast mig boken utifrån mitt eget intresse för försörjningssystem och arbetsmarknad, vilket påverkar recensionen, för bokens olika delar ger just en bred bild och kan inte alla diskuteras här på ett meningsfullt sätt.

Inledningskapitlet tar spjärn mot fem ”omvandlingar” av välfärdssamhället (kursiverade nedan), ett begrepp som innefattar både välfärdspolitik och välfärdspraktik. Men jag förstår också omvandlingarna som en sammanfattande konklusion i boken, som tyvärr inte har något abstraherande och framtidsytande avslutningskapitel. *I riktning mot en samverkande välfärd*: Sedan 1990-talet har välfärdsproduktionen i ökad utsträckning involverat privata och civilsamhälleliga aktörer för att hantera komplexa samhällsproblem och behovet av samverkan mellan sektorer. Giddens teori om en pluralistisk välfärdsstat som tar till vara flera sektorer har influerat samtiden. Tanken är att den offentliga sektorn står för jämlikhet och kontroll, marknaden för effektivitet och civilsamhället för anpassning till särskilda gruppers behov. Samtidigt har detta skifte också inneburit besparingar och effektiviseringssträvanden inom välfärden. *Från generell till åtstramad välfärdspolitik*: Utvecklingen mot samverkan bör också förstås mot bakgrund av åtstramningspolitik och marknadsanpassning. Jessop beskriver detta som ett skifte från en trygghetsorienterad till en konkurrensorienterad välfärdsmodell. Staten går från att vara välfärdsproducent till att understödja marknadens logik, vilket lett till decentralisering och kontroll på lokal nivå. Ett exempel är Borås kommun, vars företrädare menar att kommunen fått nya ansvarsroller utan motsvarande resurser. Välfärdsprofessionella påverkas också av nedskärningar, ökad kontroll och ett växande behov av att kompensera systemets brister.

En tredje omvandling är *välfärdsansvar bortom experters autonomi*: Förändrade välfärdsidéer har försvagat experternas roll i välfärdsproduktionen. Projektbaserat och gränsöverskridande arbete kräver samverkan, men riskerar också att underminera den professionella autonomi. Begreppet ”samverkansprofessionalitet” syftar på aktörer som prioriterar tillfälliga, organisatoriska mål framför långsiktigt klientfokus. Professionerna pressas att anpassa sig till förändrade styrformer, medan medborgarnas möjligheter att uttrycka egna behov minskar. Samverkan kan därmed fungera både som samordning och som ett nytt kontrollinstrument. *”Wicked problems” i ett globalt risksamhälle*: Senmodern välfärdspolitik kännetecknas av ett ökat ansvar på individnivå och krav på aktiv självförvaltning. Detta står i kontrast till ideal om ett anständigt sam-

hälle där människors värde respekteras oavsett prestation. Becks idé om risksamhället aktualiseras genom oförutsägbara konsekvenser av välfärdsreformer. Privat arbetsförmedling exemplifierar spänningen mellan marknadslogik och välfärdsuppdrag. *Wicked problems* i form av komplexa samhällsproblem, som har blivit mer framträdande, är mycket svåra att lösa på ett entydigt sätt. Lösningarna försvåras av deras motstridighet, föränderlighet och mångdimensionalitet, och där de också riskerar att skapa nya oavsedda effekter och osäkerheter. *Välfärdssamhällets "brister" som möjlighet till förändring*: I stället för att se välfärdsstatens omvandling som enbart en process på makronivå analyserar författarna lokala praktiker där olika ansvar och institutionella logiker förhandlas. Hybrida välfärdsorganisationer uppstår genom att idéer från olika sektorer kombineras för legitimitet i samhället och för att de ska fungera. Boken visar hur civilsamhällets initiativ och lokala strategier kan motverka oönskad utveckling och föreslår förslag på hur välfärdsstaten kan rekonstrueras. Staten bör bygga på deltagande demokrati, övernationellt ansvar och inkludering av marginaliserade grupper. Välfärdssamhällets framtid kräver nya kombinationer av "väl" och "färd", där kris kan utgöra en katalysator för nyskapande politik.

Även om en del av kapiteln är ganska löst kopplade till de omvandlingar som knyter ihop boken, så finns här många intressanta studier och resultat. Ett intressant kapitel är Hanna Uddbäcks med titeln "Ansvarsförskjutningar inom arbetsmarknadspolitiken. Exempel från två mindre kommuner". Kapitlet är ett viktigt bidrag till forskningen om aktiveringsverksamheter och hur kommuner samverkar och inte samverkar för människor som har höga trösklar för att etablera sig på arbetsmarknaden. De betydande variationerna mellan de 290 kommunerna (se Forslund m.fl. 2019) gör att fallstudier i enskilda kommuner blir viktiga. Kapitlet visar hur kommunerna beskriver att Arbetsförmedlingen har retirerat genom nedlagda lokalkontor och en övergång till digitala kanaler som kan vara svåra att navigera i. Detta är ett problem för kommunerna och har betydligt inverkat på möjligheterna till samverkan. Men jag saknar diskussioner om vilken betydelse svårigheterna har, exempelvis för möjligheten till jobb. Jag saknar också en mer kritisk ansats till kommunerna., främst som en reaktion mot att den nationella politiken. Kommunerna har sedan 1990-talet byggt upp omfattande organisationer för aktivering, som ibland benämns som *workfare*. Men kommunerna har också använt arbetsmarknadspolitiken för att förbinda försörjningsstöd med motkrav och också för att rekrytera nästan gratis arbetskraft till den egna verksamheten (Parsland 2025). Arbetsmarknadspolitiken har tudelats, där fattiga arbetslösa som inte är etablerade inom socialförsäkringen får en annan arbetsmarknadspolitik än arbetslösa med försörjningsstöd (vilket i sig har möjliggjort reträtten för Arbetsförmedlingen gentemot arbetslösa med försörjningsstöd), vilket i sin tur upprätthåller ekonomisk ojämlikhet i samhället. Jag menar att det får två konsekvenser som Uddbäck med fördel hade kunnat utveckla ytterligare. Dels att arbetslösa i kommunerna och deras familjer fastnar i fattigdom och dels att ett stigmatiserande system med individuell behovsprövning reproduceras genom att de arbetslösa hänvisas till försörjningsstöd. Det finns få belägg för att de kommunala insatserna har en positiv inverkan på chansen att få arbete.

Ett annat kapitel som jag också kort vill nämna är det av Marcus Gianneschi och Margareta Oudhuis: "Elitfotbollens samhällsansvar. I spänningsfältet mellan välfärdslogik och elitlogik". Här analyseras hur idrottsrörelsen ger uttryck för att "social hållbarhet" successivt har blivit viktigare i takt med att offentliga aktörer har dragit sig tillbaka från socialpolitiskt inriktade ungdomssatsningar. Att visa upp ett välfärdsengagemang öppnar inte bara för samhällsnytta utan även för möjligheter till positiv varumärkesprofilering och symbolisk compensation vid sportsliga eller ekonomiska motgångar. Kapitlet belyser på ett intressant sätt de spänningar och målkonflikter som uppstår när kommersiella och sociala logiker sammanfaller när elitfotboll ska hantera konkurrerande logiker gällande exempelvis integration, minska brottslighet och bekämpa arbetslöshet.

Frågan som väcks hos mig, och som jag gärna hade velat få utvecklad, är vad förskjutningen inom socialpolitiken innebär för sociala rättigheter och universalism som väsentliga delar i det svenska välfärdsbygget (se ex Hvinden & Johansson 2007; Blomqvist & Palme 2020). Med tanke på sociala rättigheters faktiska innehåll när stöd beviljas vid exempelvis arbetslöshet eller att ta del av insatser för integration. Har det betydelse om utföraren är en statlig myndighet, en kommun eller en fotbollsklubb?

Boken fogar sig till det växande antalet fallstudier om hur välfärdens organisering och styrning mellan kontinuitet och förändring tar sig uttryck i olika lokala kontexter. Den blir ett viktigt bidrag för studenter, praktiker och forskare som vill få en bred och aktuell bild av välfärdens förändringar. Välfärdssamhällets förändringar studeras och redovisas med många olika exempel från olika sektorer. Till skillnad från många andra aktuella antologier är just den breda ansatsen bokens stora förtjänst jämte det tvärvetenskapliga perspektivet där forskare från många olika ämnen har bidragit. Samtidigt hade jag önskat ett slutkapitel som band samman de utpekade förändringarna och höjde abstraktionsnivån. Jag saknar mer utvecklade diskussioner om växande ojämlikhet, makt och förändrade politiska vindar, men också ett avslutande kapitel som på ett tydligare sätt hämtade in de kunskapsvinster som kan göras med exempelvis en historisk återkoppling. Vad hade vi kunnat lära oss om förändring och kontinuitet inom välfärden med ett socialpolitiskt makroperspektiv?

Boken är dock ett ambitiöst arbete som förtjänar uppmärksamhet. Även om jag saknar vissa diskussioner utgör den ett bidrag till förståelsen av en förändrad välfärd genom sin överblick över olika välfärdsområden och genom författarnas breda kompetenser. Jag ser dess målgrupp som studenter på olika nivåer som vill förstå mer om välfärdspolitik.

Rickard Ulmestig

Professor på Institutionen för socialt arbete
Linnéuniversitetet

Referenser

- Blomqvist, P., & J. Palme (2020) "Universalism in welfare policy: The Swedish case beyond 1990", *Social Inclusion* 8(1), 114–123. <https://doi.org/10.17645/si.v8i1.2511>
- Forslund, A., W. Pello-Esso, R. Ulmestig, U. Vikman, I. Waernbaum, A. Westerberg & J. Zetterqvist (2019) *Kommunal arbetsmarknadspolitik. Vad och för vem?* IFAU-Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy 2019:05.
- Hvinden, B. & H. Johansson (2007) *Citizenship in Nordic welfare states: Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. London: Routledge.
- Parsland, E. (2025) *Ojämlikhetsregimer i aktivering. Görande av klass, etnicitet och kön genom subventionerade anställningar*. Lund: Lunds universitet.

Ordföranden har ordet

2025 BÖRJAR GÅ mot sitt slut och så gör även mandatperioden för den sittande styrelsen i Sveriges sociologförbund. Under Sociologidagarna i Växjö 18-20 mars 2026 avhålls förbundets tvåårsstämma med val till ny styrelse. Vi ser mycket fram emot ännu en välbesökt konferens där vi återigen får tillfälle att diskutera forskning och mingla med de svenska sociologkollegorna!

Styrelsen har under sina två år satsat på att förbättra medlemshanteringen och under det gångna året upphandlat en medlemsapplikation för enskilda medlemmar. Stort tack till vår ledamot Andreas Henriksson som har varit drivande i det här arbetet! Appen är klar för lansering 2026 och kommer att väsentligen underlätta arbetet med medlemskommunikation och förnyande av individuella medlemsavgifter. Styrelsen har även följt upp och utrett en förfrågan från ämneskonferensen i Uppsala 2024 gällande annonsering av doktorandkurser på förbundets hemsida. Då detta skulle medföra både en större engångskostnad och en löpande underhållskostnad vill vi dryfta frågan vidare på ämneskonferensen i Lund 2025 innan vi eventuellt går vidare.

Det är i sammanhanget viktigt att komma ihåg att Sociologförbundets styrelse arbetar ideellt och att alla intäkter från institutionella och individuella medlemmar oavkortat går till förbundets verksamhet med utgivning av tidskriften *Sociologisk Forskning*, ekonomiskt stöd till anordnade av Sociologidagarna och förbundets priser vartannat år, förbundsmedlemskap och representation av förbundet på förbundsmöten i de nordiska, europeiska och internationella sociologförbunden, administration av och kommunikation till förbundets institutionella och individuella medlemmar, anordnande av nätseminarier med mottagare av våra priser med mera.

Styrelsen har under dessa två år fullföljt uppdraget (beslut fattat på stämman 2024) att inrätta ett nytt pris för bästa masteruppsats. Första gången detta pris delas ut blir därmed på Sociologidagarna i Växjö 2026. Kallelse och information angående nomineringar till både bästa avhandling och bästa masteruppsats kommer att skickas ut till alla medlemsinstitutioner under oktober månad. Under återstoden av året arbetar styrelsen vidare med Sociologidagarna, sammansättning av bedömargrupper för priserna, bokslut och ekonomisk redovisning samt allt övrigt inför stämman på Sociologidagarna i Växjö i mars.

Med förbundets internationella medlemskap deltar vi i internationella samtal som rör vår disciplin samt medverkar till utgivningen av *Acta Sociologica* och anordnandet av den nordiska sociologiska konferensen. Den stora frågan under 2024 rörde akademisk frihet och hur den nykonservativa politiska rörelsen kan utgöra ett hot mot den,

i synnerhet för sociologin. I Sveriges sociologförbund har vi inte haft tid och resurser att gå vidare med frågan, men vi har den på agendan.

År 2025 har den stora frågan inom Internationella sociologförbundet (ISA) och Europeiska sociologförbundet (ESA) varit kriget i Gaza. ISA:s styrelse beslutade i juni i år om att utesluta Israeliska sociologförbundet från internationella konferenser för att symboliskt markera avståndstagande från den israeliska regeringens handlingar. Inom Sveriges sociologförbund har ett ställningstagande kring Gaza varit föremål för styrelsens diskussioner vid ett flertal tillfällen sedan krigets utbrott 2024, men vi har landat i att inte ge oss in i en upphettad och starkt politiserad debatt. Styrelsen är också av den uppfattningen att uteslutning av ett nationellt sociologförbund och dess medlemmar inte gynnar sociologin som internationell disciplin.

ESA höll ett online-möte med de nationella förbunden den 13 oktober 2025 för att diskutera frågan om huruvida ESA skulle följa ISA:s exempel. På mötet deltog jag som ordförande för Sveriges sociologförbund. Även Israeliska sociologförbundet var inbjudet till diskussionerna. Det var ett föredömligt möte med stor transparens och öppenhet där alla ståndpunkterna i frågan lades fram tydligt och välargumenterat av dem som var för, emot och mittemellan. Av mötet framgick att Israeliska sociologförbundet tar avstånd från kriget i Gaza och att många av våra israeliska kolleger sedan länge är engagerade fredsaktivister och aktiva i de pågående protesterna mot regeringen. De tyska och österrikiska förbunden, som tidigare har protesterat mot ISA:s uteslutning av Israeliska sociologförbundet, förklarade sin hållning. Liksom Sveriges sociologförbunds styrelse menar de att sociologin som disciplin spelar en viktig roll för att främja samhällets självreflektion genom att analysera maktrelationer, ojämlikhet, uteslutning, inkludering, integration och social förändring. Att sociologer stödjer varandra internationellt i sin forskning är avgörande för att värna demokratin och den öppna debatten. Det var också denna uppfattning jag lade fram på ESA-mötet och som styrelsen beslutat att förmedla i ett brev till ISA. Mittemellan-positionen, som ESA-mötet landade i, handlar om att vi i nuläget, oavsett hur vi ser på frågan, bör avvakta utvecklingen av de pågående fredsförhandlingarna.

Jag vill avslutningsvis än en gång slå ett slag för Sociologidagarna. Sedan Uppsala 2022 har vi märkt ett stigande intresse bland Sveriges sociologer att mötas, diskutera sin forskning med varandra och nätverka. Det är också glädjande att Sociologidagarna numera alltid bjuder in gymnasielärarna i sociologi, ett initiativ som först togs på konferensen i Uppsala 2022. Jag hoppas på stor uppslutning i Växjö 2026!

Åsa Wettergren

Ordförande

Sveriges sociologförbund

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar vetenskapliga artiklar för eventuell publicering på svenska, engelska, danska eller norska. Tidskriften tillämpar anonymiserad kollegial granskning (double blind peer review), vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är granskade av minst två andra forskare utanför tidskriftens redaktion. Sociologisk Forskning accepterar endast texter som inte tidigare publicerats och avvisar manuskript som samtidigt erbjudits annan tidskrift eller förlag. Inga avgifter tas ut för publicering i Sociologisk Forskning.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast kompletta manuskript. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptets författare ska följa Sociologiförbundets riktlinjer för samförfattande.
3. Manuskript registreras via Sociologisk Forsknings hemsida.
4. Manuskriptet ska vara skrivet i MS-Word med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med radbrytning. Manuskriptets omfång ska vara minst 4 000 ord och högst 10 000 ord, inklusive abstract/sammanfattning. Redaktionen tar endast emot manuskript via hemsidan.
5. Författare ska inte anges i manuskriptet. På manuskriptets första sida anges endast titel och antal ord.
6. En sammanfattning (abstract) om maximalt 175 ord, samt fem nyckelord ska bifogas.
7. En kort författarpresentation på ca 50 ord ska bifogas. Ange även din titel, vetenskapliga hemvist, samt postadress.
8. Eventuella noter placeras som fotnoter i manuskriptet. Slutnoter ska inte användas.
9. Tabeller, figurer och bilder ska både inkluderas i manuskriptet samt laddas upp i separata filer i sitt ursprungliga filformat.
10. Undvik förkortningar i den löpande texten. Eventuella förkortningar skrivs med punkt ("t. ex.", "m.fl.").
11. Vid användning av akronymer för organisationer, institutioner eller dylikt, skriv ut den oförkortade lydelsen första gången akronymen används i texten.
12. Vetenskapliga termer och begrepp bör i första hand översättas, till vedertagen svensk översättning.
13. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35). Vid flera refererade verk inom samma parentes, skriv: (Sontag 1977:35; Pilgrim & Rogers 1993:25). För litteraturhänvisningar till verk med fler än tre författare, skriv: (della Porta, Hänninen, Siisiäinen m.fl. 2015:79). För litteraturhänvisningar i vilka flera verk av samma författare anges, skriv: (Merton 1949, 1973, 1976).
14. För alla referenser i referenslistan för vilka det finns ett DOI-nummer registrerat, ska det numret anges i referensen (i den form som anges i exemplet för tidskriftsartiklar nedan).

Referenserna i referenslistan utformas på följande sätt

Bok: Durkheim, É. (2005[1897]) *Suicide. A study in sociology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203994320>

Artikel: Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence. The sexual life of three generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430. <https://doi.org/10.1177/000169939603900403>

Kapitel i bok: Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor. Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlsson.

Recensioner

Recensioner av sociologiska avhandlingar och annan relevant litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension ska vara minst 700 ord och högst 1 500 ord. En recensionssä, det vill säga en recension där två eller fler böcker behandlas, ska vara högst 2 500 ord. Recensioner laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Debatt och kommentarer

Debattinlägg ska vara högst 3 000 ord. Kommentarer till texter publicerade i tidskriften ska vara högst 1 000 ord och skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras ges alltid utrymme att svara på kommentarer. Debattinlägg och kommentarer laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Redaktörerna har ordet: Berättelsens makt

Marcus Persson & Christian Ståhl

Redaktionens tack – Granskare 2023–2025

Narrativ identitet över generationsgränser – Föräldrars berättande som socialiserande process

Christoffer Hornborg

Näringslivseliterna i Djursholm och meritokratin

Mikael Holmqvist

Bilden av landsbygden de senaste 50 åren

Sara Löwgren

The Role of Values in the Selection and Formulation of Scientific Problems – A Reconstruction of Max Weber's Approach

Mohammad Javad Esmaili & Mehdi Fazlali Dastjerdi

Recensionsessä: Social Theory, History, Theory of Society

Carl-Göran Heidegren

Recensioner

Sociologförbundet har ordet: Ordföranden har ordet

Åsa Wettergren

Sveriges Sociologförbund
Swedish Sociological Association

www.sociologiskforskning.se